

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Roman Nasıl Oluşturulur

**Miguel
de Unamuno**

Çeviri
Beyza Fırat





0558

KETEBE

	ISBN: 978-625-7587-66-2 © 2018 Ketebe Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.	
1. BASKI Eylül 2021, İstanbul 000 BASKI VE CİLT Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti Sertifika No: 40421 Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy Küçükçekmece / İstanbul Tel: 212 624 21 11	KETEBE YAYINLARI: 531	EXLIBRIS 14
	YAYIN YÖNETMENİ Furkan Çalışkan	DİZİ EDITÖRÜ Aykut Ertuğrul
	YAYIMA HAZIRLAYAN Hürmeyra Çalışkan	DÜZELTİ Meltem Ortakçı
	KAPAK Harun Tan	MİZANPAJ Nilgün Sönmez
	KETEBE YAYINLARI SERTİFİKA NO. 49619 Maltepe Mahallesi Fetih Caddesi No: 6 Dk: 7 Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212 612 29 30 Faks: 212 612 29 30 ketebe@ketebe.com	

© Özgün adı *Cómo se Hace una Novela* olan eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Roman Nasıl Oluşturulur

Miguel de Unamuno

Çeviri
Beyza Fırat

KETEBE

Miguel de Unamuno

Madrid Üniversitesi'nde felsefe ve edebiyat üzerine eğitim almış ve Bilbao'da felsefe öğretmenliği yapmıştır. 1891 yılında Salamanca Üniversitesi'nde Eski Yunan Dili Kürsüsü'nde profesör olmuştur. 1901-1914 arasında aynı üniversitenin rektörlüğünü yapmıştır. Döneminin önde gelen yazarlarından, düşünürlerinden ve varoluşçuluk akımının temsilcilerindendir. Roman, öykü, şiir, deneme ve oyun türünde eserler vermiştir.

20. yüzyıl İspanya'sını düşünmüş ve yazmıştır. Dogmatik düşünceye (özellikle faşizme) karşı savaşımıştır ve I. Dünya Savaşı'nda Müttefikler'i desteklediğini açıklaması üzerine 1924 yılında diktatör Miguel Primo de Rivera tarafından Fransa'ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgünde bulunduğu Kanarya Adaları'ndan Fransa'ya kaçmayı başarmıştır. Ardından yeniden ülkesine dönmüş ve cumhuriyetin ilanından sonra parlamentoya seçilmiştir. 1930 yılında tekrar Salamanca Üniversitesi'ndeki görevine dönen Unamuno, İspanya İç Savaşı çıktığında Falanjistler'in bölgesinde bulunmuştur. Bir süre sessiz kalarak bu okuldaki rektörlüğünü sürdürdüyse de Falanjistler'e ilişkin görüşlerini açığa vurunca hemen görevinden alınmış ve bu kez de diktatör Franco'ya karşı çıktığı için ev hapsine mahkûm edilmiş, yaşamının son aylarını evinde hapis olarak geçirmiştir. Tutuklu halde, 31 Aralık 1936 tarihinde ölmüştür.

Unamuno, önceleri Alman felsefesiyle ilgilenmiş, Hegel'in Logik ("Mantık") adlı yapıtını çevirmiştir. Pozitivistler ve romantik şairler üstüne çalışmalar yapmıştır. İlk dönem yapıtlarında, Hegel'in sav (tez) karşısav (anti-tez), biresim (sentez) üçlüsüne dayalı bir yöntem kullandığı görülür. Yunanca ve Latince dışında on altı dil bilmesi, birçok düşünürün yapıtlarını kendi dillerinden izleyebilmesini sağlamıştır. Bergson ve özellikle Kierkegaard'dan etkilenmiş, inanç-akıl çelişkisi temelinde gelişen yapıtlarıyla 20. yy.'ın ilk varoluşçu düşünürlerinden biri olarak belirmiştir.

Beyza Fırat

1985'te Sivas'ta doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Ankara'da, lisans öğrenimini Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Seramik Mühendisliği Bölümü'nde tamamladı.

2008-2009 yılları arasında Beykoz Cam Ocağı Vakfı'nın düzenlediği kurslarda birçok yabancı sanatçıya asistanlık ve İngilizce çevirmenlik yaptı. İspanyolca eğitimine Ankara Üniversitesi, TÖMER eğitim kurumunda başladı, 2010'da Meksika'ya yerleştikten sonra otodidaktik olarak devam etti. 4 sene Meksika Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği'nde asistan olarak görev yaptıktan sonra kendi sanatsal aktivitelerini gerçekleştirebilmek için bir atölye kurdu. UNAM Üniversitesi-CEPE İspanyolca Eğitim Fakültesi'nin sınavının girerek yeterlilik belgesi aldı. 2016'dan bu yana çevirmenlik yapmaktadır.

İçindekiler

Önsöz / 7

Jean Cassou'dan Unamuno Portresi / 13

Yorum / 23

Roman Nasıl Oluşturulur / 41

Devamında... / 91

21 Haziran, Salı / 107

30 Haziran, Perşembe / 113

3 Temmuz, Pazar / 115

4 Temmuz, Pazartesi / 117

5 Temmuz, Salı / 121

6 Temmuz, Çarşamba / 123

7 Temmuz, Perşembe / 125

Önsöz

1927 senesinin Mayıs ayı sonlarına doğru, altmış üç yaşına girmek üzereyken, burada, Hendaye'de, ana vatanım olan Bask ülkesinin sınırında, Hondarribia'nın içime işleyen görüntüsü karşısında bu satırları yazmaktayken, 1925 Paris yazının bana kış gibi gelen, hüznün ürpertisinden başka bir şey hatırlayamadığım yalnızlığın cehennemsi sabahları, *rue Laperouse*'daki pansiyonun 2 numaralı odasında *Roman Nasıl Oluşturulur*, başlığı verdiğim anlatıyı yazarken beni tüketiyordu. Oldukça trajik içsel bir deneyim daha yaşamayı düşünmüyorum. Azize Teresa'nın söylediği "tatlı acı" gibi, *Yaşamın Trajik Duygusu*'nun bana yaşattığı tüm saatler, ümidi tükenmiş üretim arzusu, bizi bahsettiğim bu eserden kurtarmayı amaçlayan yaratım, tatlı bir işkenceyle bana acı çektirmek için canlanıp duruyordu. Tüm yaşamım bana yük oluyordu,

bu ise benim ölümüm oldu, hâlâ da olmakta. Sadece altmış yıllık bireysel ve fiziki yaşamım değil bundan fazla, daha fazlasıydı üstüme yük olan; ruhumun en ücra köşesinde bir araya gelmiş, yüzyılların sessiz geleneğiydi bana ağırlık yapan; beşik ötesi anlatılması güç bilinçsiz hatıraların üzerimdeki ağırlığıydı. Çünkü mezar ötesi kişisel bir yaşam umudumuzun çaresizliği, tarihteki ebedi köklerimiz bu belirsiz hatırasından beslenip büyür.

Paris'teki yalnızlığıma dair ne sabahlar geçti benden! Alışkanlık edindiğim üzere Yeni Ahit'ten sırası gelen bölümü okuduktan sonra kendimi gözlemlemeye koyuluyordum, bu yalnızca içsel bir gözlem değil aynı zamanda evimden ve vatanımdan gelecek haberlere dair bir bekleyişti. Haberleri okuyup hoşnutsuzluktan sıyrıldıktan sonra en korkak, en adi ve medeniyet dışı zorbalık altında aptallaştırılmış zavallı İspanya'm hakkındaki mahcubiyetimi içime atıyordum.

Roman Nasıl Oluşturulur'un oldukça aciliyet arz eden ve coşkuyla yazılmış sayfalarını bitirir bitirmez ilk olarak Perulu Ventura Garcia Calderon'a okudum, sonra da Fransız Juan Cassou'ya –Fransız olduğu kadar da İspanyol'dur kendisi– bu yazıları Fransızcaya çevirip bir Fransız dergisinde yayımlatması için verdim. Bazı sebeplerden ötürü orijinal metnin ilk önce İspanya'da görünmesini istemiyordum, bu sebeplerden birincisi yazıların en aşağılayıcı askeri sansüre maruz bırakıldığı, okuma yazma bilmeyenlerden daha feci, hakikatten ve zekâdan nefret edenlere ait bir sansürün bulunduğu İspanya'yi

seçmek istemiyor oluşumdu. Böylelikle, çalışmam Cassou tarafından tercüme edildikten sonra *Comment on fit un roman* başlığı ve Cassou tarafından kaleme alınan *Portrait d'Unamuno* tanıtımıyla eski *Mercure de France* dergisinin 15 Mayıs 1926 tarihli 670 numaralı sayısında yayımlandı. Bu çeviri ortaya çıktığında ben burada, 1925 senesinin Ağustos sonunda gelip İspanyol pretoryen diktatörlüğün beni zorunlu bıraktığı ve Fransız Cumhuriyeti hükûmetinin beni sınırdan uzaklaştırıp yerleştirdiği Hendaye'de bulunmaktaydım. Sırf bu yüzden, o vakitler Fransız Kabine Başkanı olan, Fransa ili Pyrenees-Anlantiq-es valisi Bay Painleve, ta Pau'dan kalkıp ziyaretime gelmişti, doğal olarak buradan uzaklaşmam gerektiğini belirtip beni ikna etmeyi başaramadan. Vera'nın bu karşı sınırında, bugün hâlâ İçişleri Bakanı ve İspanyol Diktatörlüğünün Asistanlar Konseyi Başkan Yardımcısı olan zavallı akıl hastası General Severiano Martinez Anido hizmetindeki iğrenç İspanyol Polisinin, komünist bir girişim yalanıyla beni hapse atırmak için Fransız hükûmetine yaptığı baskıyla ilgili mide bulandırıcı maskaralığı bir gün detaylarıyla anlatacağım. Şimdi bile, bunları yazarken, Diktatörlük denen şeyin zavallı şeytanları beni buradan çıkarma arzularından vazgeçmiş değiller.

Paris'ten ayrıldığımda Cassou çalışmamı tercüme ediyordu ve çevirip *Mercure*'e gönderdikten sonra kalemle yazılmış ilkel sayfalardan oluşan yazımın orijinallerini ondan istemedim, –daktilo kullanmayı asla öğrenemedim– ve yazılar onda kaldı. Şimdiyse,

düşüncelerimi tüm çıplaklığıyla aktarabildiğim tek dil olan anadilimde bu yazıları yayımlamaya karar verdiğimden beri, orijinal metni geri almak istemiyorum. Paris'teki bir başlığımın yalnız küçük odasında doldurduğum o sayfalara ne gözle bakacağımdan da emin değilim. Cassou'nun Fransızca çevirisinden yeniden çevirmeyi ve bunu şimdi yapmayı tercih ediyorum. Peki, ama bir dilde yazdıktan sonra başka bir dile çevrilmiş bazı çalışmaların yine aynı dile çevrilmesi mümkün müdür? Bu, ölümden dirilişten ya da yeniden ölümden daha öte bir deneyim. Veya yeniden katledilmekten.

Edebiyatta üretim olarak adlandırdıkları şey aslında bir tüketimdir ya da daha net olmak gerekirse: yoğaltım. Düşüncelerini, hayallerini, duygularını yazanlar onları tüketmekte, yok etmektedirler. Bir düşüncemiz yazıyla sabitlendiğinde, ifade edildiğinde, kristalize bir hale sokulduğunda ölüverir ve artık bir gün toprak altına girecek iskeletimiz kadar bize ait değildir. Tarih, canlı olan tek şey, ebedi şimdiki zaman, yani aslında kalarak geçip giden kısacık andır ve edebiyat ölümden başka bir şey değildir. Başkalarının ondan can alabileceği bir ölüm. Çünkü bir romanı okuyan onu yaşayabilir, yeniden canlandırabilir –ve her kim ki bir romandan bahseder; aslında yaşanmışlıklardan bahsediyordur– bir şiir, yani bir yaratılan okuyansa –şiir yaratılan; şiir sanatı ise yaradılıştır– okuduklarını yeniden yaratabilir. Onları yazan kişi de buna dâhil. Kendine ait geçmiş bir eseri yeniden okuduğunda yazar onu ebedi şimdiki

zaman kılan o geçmiş anın daimiliğini tekrar bulmaz mı? Yirmi ya da otuz yıl önceki, kendine ait bir resmin karşısında, derin düşüncelere daldığın olmadı mı hiç? Ebedi şimdiki zaman, tarihin ya da manevi yaşamımızın trajik gizemi, gizemli trajedisidir. İşte bu nedenle trajik işkence, çoktan var edilmiş bir şeyi yeniden oluşturmayı –ki bu onu bozmak anlamına gelir– istemektir. Bu da kişinin kendisini yeniden tercüme etmesi demektir. Yine de...

Evet, yaşamaya, yeniden canlandırmaya, tüm gerçekliğim olan bu geçmişe tutunmaya ihtiyacım var, kendimi yeniden tercüme etmem gerekiyor. Bu yüzden de yazımı tekrar çevireceğim. Ancak bunu yaparken içinde bulunduğum tarihi yaşayacağım, sayfalarımı Juan Cassou'ya verdiğim günden beri gelen hikâyemi çünkü yaşandıkları anda başımdan geçenlere sadık kalmam mümkün olmayacak. Yalnız, buradaki metin yine de 15 Mayıs 1926'da *Mercure de France* dergisinde yayımlanan Fransızca çevirisiyle uyuşmayacaktır. Bu tutarsızlıklar kimseyi ilgilendirmemeli. Geleceği aydınlatacak bilgiler değiller nasıl olsa.

Mercure'de yayımlanan çalışmamın tanıtımında Cassou'nun *Portrait d'Unamuno* başlıklı önsöz niteliği taşıyan girişi yer aldığından bunu da sizlere çevirip ardından onunla ilgili kısa bir yorumda bulunacağım.

Jean Cassou'dan Unamuno Portresi

Aziz Augustine, bilinci uyanmadan önce neler olmuş olabileceğini düşününce telaşlı bir endişeye kapılarak huzursuzlanır. Daha sonra, sıradakinin kendisi olabileceğini düşünerek bir arkadaşının ölümü karşısında şaşkına döner. Yazılarında ölümün her bir noktasına değinen Miguel de Unamuno'nun bu iki pasajdan alıntı yaptığını sanmıyorum. Oysaki onlarda kendini yeniden bulabilirdi. Unamuno'da, ebedi olmayışına tahammül edemeyen Aziz Augustine'den ve Juan Jacobo'dan, kendi mucizelerini tefekkür eden herkesten bir parça bulunmakta.

Kendini sınırlamanın, tüm yaradılışı kendi varlığının en özelinde bir araya getirmenin gururu, akıl almaz ve baş döndürücü şu iki gizemle çelişmektedir: Diğer canlı varlıklarla paylaştığımız bir doğum ve ölüm,

bir de bu sayede içinde bulunduğumuz ortak kader. Unamuno'nun eseri her yönü ve her tonuyla bu yegâne dramdır.

Machado'nun bir şiirine konu olduğu üzere, gölgesi Kabil'in kızı olan kıskançlık: Avantajları ve alışkanlıkları, devasa yalnızlığı, zaruri ve sahip olduğu topraklardan –Bask topraklarından– kaynaklı bir açgözlülüktür ve Kastilya Çölü'nün başıboşluğu üzerine yayılır. Kimilerinin aşk olarak adlandırdığı ve son hesap gününde tekrar yaşama dönmeyi güvence altına alan et parçasının bilinirlik kazanması Unamuno için feci bir ihtiyaçtır –bize ruhun ölümsüzlüğü fikrini sunan en geçerli teselli–. Tek kelimeyle, tamamı Ortodoks teolojiye ait olmayan temel erdemler ve günahlarla bütünüyle soğurucu ve son derece ona ait bir dünya... Onun içine girmeli; itiraflarla günahlarını affettirmek için kiliseye giden; sıradan hukukun acı çekmemesi için varoluşu böyle yetkilendirerek düşlediğinden ve onu yalnızca hiçbir şeyin yok olmayacağı bir yaradılış yapmakla kalmayıp hem töz hem de biçim olarak ilahi organizasyonda, tanrılaşmada, apoteosisde daimi bir şekilde kalacağını itiraf eden, bunu haykırıp ilan etmekten bıkmayan insanlıktır.

İşte bu sürekli analizleri ve kendisini yüceltişiyle Miguel de Unamuno kendi ebediliğine tanıklık etmektedir: O kendinde var olan diğer her şey gibi ebedidir, tıpkı kutsal ruhun evlatlarının da ebedi oluşu gibi. Sis romanında korkunç çığlıklarla yüzüne haykıran karakter gibi: “Don Miguel, ölmek istemiyorum!” Don Kişot'un Cervantes isimli aciz bir cesetten daha

canlı oluşu gibi. İspanya gibi ama prenslere ait olan değil, bire bir Don Miguel'e ait olan, sürgünlerinde yanında taşıdığı, onu ve her bir yapıtını günbegün o yapan, diliyle düşüncesiyle ve sonunda ona vatanının annesi değil kızı olduğunu söyleten İspanya.

Miguel de Unamuno, kişisel trajik macerasına doğru baş döndürücü bir şekilde sürüklenen insanlıktan kendini biraz olsun korumaya çalışan tüm herkese, Shakespeare'e, Pascal'a, Nietzsche'ye deneyimiyle çabasını eklemek için burada. Eserleri o soylu isimlerin yanında solacak cinsten değil: Çünkü onlarla aynı çaresiz hırsı paylaşıyor.

Polonius'un şansını ve Hamlet'i paçavralarından tutup sürükleyerek onu sahneden atışını kabul edemez: "Hadi, ayağa kalkın, Efendim!" diyerek itirazda bulunur. Onun itirazı Tanrı'ya kadar ulaşır, birbirleriyle yüzeysel bir şekilde tartışmak suretiyle İskenderiyeli sarhoş metafizikçilerin soyut darbelerle ürettiği hayal ürününe değil İspanyol tanrısına, cam gözlü, doğal saçlı, hareketli gövdeye sahip, toprak ve haç tahtasından yapılma, kanlı, giysili, altın işlemeli bir örtüyle edep yerlerinin gizlendiği, aile arası bilinen şeylerde yaşamış olan ve Azize Teresa'nın dediği gibi bir dudak büküşte bile kendisine rastlanabilecek Mesih'e.

Mücadeleci, alıp veremediği kendisiyle, halkıyla ve halkına karşı olan, saldırgan, iç savaşın şahidi, destekçisi olmayan bir tribün; yalnız, sürgünde, vahşi, çöl vaizi, kışkırtıcı, çabası boşuna, aldatıcı, paradoksal, uzlaşılmaz, ortak paydada buluşulması imkânsız,

hiçbir şeyin düşmanı, hiçliğin kendisine çekici gelip onu tükettiği, yaşam ile ölüm arasında parçalanmış, ölüp yeniden dirilmiş, yenilmez ve hep mağlup bir adam olan Miguel de Unamuno'nun çilesidir bu.

Kendisine ithaf edilmiş bir çalışmada şahsi fikirlerinin analiz edilmesinden hoşlanmayacaktır. Genellikle –in-san ve insana ait fikirlerden– meydana getirdiği iki bölümlük denemeleri ilkin kavramaktan öteye geçemez. İdiokrasi, yıkmaya çalıştığı diktatörlüklerin en kötüsüdür. İnsana dair bir çalışmada fikirleri yerine sözlerine ayrılmış bir bölüm yazmak onun için daha yerindedir. Pascal, Buffon'dan evvel şöyle söylemiştir: “Duyular itibarlarını sözcüklere adamak yerine onlardan alırlar.” Unamuno'nun ise hiçbir fikri yoktur: o kendisidir, başkalarına ait fikirlerin onda oluşmasıdır, Salamanca'da gezinirken orada Cervantes ve Fray Luis de Leon ile rastgele karşılaşmasıdır, onu Port Royal'e, Atina'ya, Soren Kierkegaard'ın anavatanı olan Kopenhag'a götüren rastgele gerçekleştirdiği manevi yolculuklardır, onun Paris'e gelmesine neden olan esas seyahatiyle farkında olmaksızın ve buna bir an bile şaşırmadan karnavalımıza rastgele karışmasıdır.

Bu fikir eksikliği, yine de dünyadaki tüm fikirlerin kişisel bir sorun haline dönüşmek için geliştirdiği bu sürekli monolog, canlı tutku, kaynamakta olan deney, acınası bencillik, muhabbetlerin ya da fikir alış-verişlerinin, ihtiyatlı akıl yürütme yöntemlerinin esaslı dostları olan Fransızları şaşırtmayı bırakmadı. Bunun ardı sıra bireysel endişenin unutulup ortadan kay-

bolana kadar kibarca örtbas edilmesi daha uygun düşer; ruhun, okurunu iyi tanıyan bir gazetecinin önerilerine teslim olduğu görüşü gibi buna kesinlikle cevap verilmemesi gerektiğiyle beraber genel sorunlardan haberdar esaslı dostlar, skandal yaratmanın uygun olduğu üzerine değinerek sakinleştirici bir çözüm talebinde bulunanlardır. İyi ama ölmek istemeyen ihtiyar bir İspanyol'un kendiyle konuşmasının bize ne faydası var?

Türümüzün ilerleyişi, daimi ve üzücü bir enerji düşüşüne neden oluyor: Her nesil insani duygunun, mutlak olan insanın sabit denebilecek bir kaybıyla açığa çıkar. Korkunç açgözlülüklerinde hiçbir şeyi kaybetmeyi istememek bir yana her şeyi kazanmak isteyenler yalnızca böyle bir şey karşısında şaşkına döner. Bu, kişilerin dikkatini dağıtmasına izin verdiği ve Pascal'ın anlamlandıramadığı endişesidir. Fikirle ve ahlaki ya da politik, geçici bir ekonomi teşkil edebilecek her şeye karşı hiçbir ilgi beslemeyen önemli İspanyolların endişesidir. Bireysel olan, bu nedenle de sonsuz olandan başka bir ekonomileri yoktur. İşte bu yüzden, Unamuno için politika yapmak hâlihazırda kendini kurtarmaktır. Şahsını savunmak, onaylamak, sonsuza dek tarihte yer etmesini sağlamaktır. Bir öğretinin amacı bir siyasi partinin zaferini garantilemek, milli toprakları genişletmek ya da sosyal bir düzeni alaşağı etmek değildir. Kısacası Unamuno eğer siyaset yapıyorsa başka herhangi bir siyasetçiyle anlaşılamayacaktır. Onların tamamını hayal kırıklığına uğratar ve ihtilafları kafa karışıklıkları

içinde kaybolup gider çünkü anlaşmazlık yaşadığı kişi kendisidir. Kral, Diktatör; bunları bile isteye kendi iç sahnesinin oyuncularına dönüştürecektir. İnsan olan Kant'a veya Don Kişot'a yaptığı gibi.

Bu yüzden Unamuno, çağdaşlarında devam eden kötü bir idrak kabiliyetiyle karşılaşır. Genele hitap eden çıkar formüllerinin hiçbir şey temsil etmediği politikacı, gerçeğe ve tutku oyunlarına dair gözlemler üzerine anlatılabilecek her şeye güldüren romancı ve oyun yazarı, yüce herhangi bir güzellik idealini tasavvur edemeyen şair, vahşi ve cömertlikten yoksun Unamuno, tüm sistemleri, tüm ilkeleri, dışsal ve nesnel olan her şeyi görmezden gelir. Onun düşüncesi, tıpkı Nietzsche'ninki gibi kendini söylemsel bir biçimde ifade etmekten acizdir. Aforizmalar içinde birleşecek ve çekiç darbeleriyle sertleşecek kadar ileri gitmeden, tıpkı şair-filozofunki gibi, nadir ve daha çeşitli eylemlere tabidir. Bunu yalnızca kişisel başarı belirler, onu heyecanlandıracak ve ona direniş gösterecek bir şeye ihtiyacı vardır; bu özünde yoruma açık bir düşüncedir. Kendine has bir öğretiye sahip olmayan Unamuno, yorumlardan oluşan kitaplardan başka bir şey yazmamıştır; Don Kişot üzerine yorumlar, Velazquez'in İsa tablosu üzerine yorumlar, Primo de Rivera'nın söylemleri üzerine yorumlar. Hepsi bir yana, tamamı Miguel de Unamuno'nun muhafaza edilmesi, yeryüzündeki yaşamı ve geleceğinin bütünlüğünü etkileyen yorumlar.

Aynı şekilde, şair Unamuno'nunki tamamen bir durum şairliğidir –bu her ne kadar kelimenin en geniş

anlamıyla söylenmiş olsa da. O hep terennüm halindedir. Gongora kadar şiirden beslenen birininki gibi bir amaç değildir şiir onun için. Yine de, İtalya'daki Yeniden Diriliş Hareketi'nin bir kaçağıymışçasına çalkantılı ve mağrur bir yapıya sahip Unamuno, çocukluğuna dair anılarını, inancını, beklentilerini, sürgünde çektiği acılarını çoğu zaman lirik bir biçim içerisinde haykırma ihtiyacı hisseder. Nazım sanatı onun kendinden ayrılması için bir fırsat değildir. Tam tersine, kendini yeniden ifade etmek ve toparlamak için daha yüce ve daha elzem bir durumdur. Bu söylemsel, sert, dirençli ve romantik şiirin geniş perspektiflerine, sözlü madde ve zaman üzerinde işleyen en zor zaferinden dolayı muhabbette hissederek çok daha güçlü bir şekilde kendisi olmaya devam eder.

Bizler sanatı taklit edilecek bir ölçüt, ulaşılması gereken bir norm veya çözülmesi gereken bir problem olarak ortaya sürdük. Bir fikre sabitlendiğimizdeyse başka birinin ondan uzaklaşmasından hazzetmeyiz. Bu adamın zamandan muaf olduğu kadar düzensizliklerle dolu ve bir canavarmışçasına hiçbir türün içine sığdırılamayan, kişisel müdahaleleriyle bizi her an durdurduğu, zalimane ve bildik bir küstahlıkla yazdıklarını, hakkında anlaşılmaya varmak üzere olduğumuz –felsefi ya da estetik– kurgu içerisinde kabul edebilecek miyiz?

Günlük hayatında akli dengesi bozuk annesini uzunca bir süre yanında barındırmış olan ve ironik idealizminin Unamuno'ya ait birtakım oyunlar içinde sıklıkla eleştirildiği Luigi Pirandello'yu düşünün. Tüm var

oluşunu bir delinin ama delilerin en ilahisi olan Don Kişot'un eşliğinde yaşamış olan Unamuno'nun da başına benzer bir durum geldi. Unamuno herhangi bir köleliğin kurbanı olamaz. Çünkü hepsini reddetmiştir. Elle tutulur gözle görülür şeylerin hepsini alaşağı eden bu olağanüstü hümanist eğer özellikle iki tür bilimi dehşet içinde ele aldıysa; pedagoji ve sosyoloji, bu kuşkusuz, bireyin oluşum sürecini ve onu en derinden ve en aza indirgenebilir olan, deney öncesi bir yapıya tabi kılma iddiasından kaynaklanmaktadır. Unamuno'yu takip etmek istiyorsak eğer onun radikal bütünlüğü dışında kalan her şeyi yavaş yavaş düşüncelerimizden kaldırmalı ve o ani kaprislere ve bahsi geçen bu bütünlüğün daimi suretle esnekliğini ve düzgün bir şekilde işleyişini sağlamak zorunda olduğu dilsel kaçamaklara hazır olmalıyız. Kuralları kabul etmemenin budala durumuna düşme riskini göze almak olduğunu sanırız. Oysaki Don Kişot bu riski kesinlikle göz ardı eder. Unamuno da etmek istiyor. Bunun dışındaki her tehlikeden haberdar. En alçak esarete boyun eğmektense kahkahaların yankılandığı uçurumda kendini aşağılanmış görmeyi tercih ediyor.

Unamuno'dan kendi olmayan her şeyi sıyırdıktan sonra, kendimizi onun direnişinin merkezine yerleştirelim: İnsan kendi fiziksel gerçekliğinde belirir, şekillenir, çizilir. Nereye giderse gitsin, nerede gezinirse gezinsin, ister o güzeller güzeli barok Salamanca Meydanı'nda isterse Paris sokaklarında ya da Bask ülkesinin yollarında, tükenmeyen içsel diyalogunu,

değişenlerin zenginliğine rağmen hep kendi olmaya devam ederek yanında taşır ve dimdik yürür. Fidan gibi, sivil üniforması olarak adlandırdığı kıyafetini giymiş, karlı havalarda bile asla acı çekememiş omuzlarının üzerindeki başı dimdik, öne çıkarak, her zaman ileri adım atarak, dinleyicilerinin kalitesine, düklerin önünden sanki çobanların önünden geçer gibi yürüyen hocası gibi kayıtsız ve trajik sözlü oyununa devam ederken şaşkınlığa düşmemeyi başaran biri. Peki ya en iyi bildiği kâğıttan kuşlar yapma sanatına da gereğinden fazla önem atfetmiyor mu? Tüm bu konseptizm onu ifade edecek mi, tüm bu filolojik oyunlar onun varlığını uzatacak mı?

Unamuno sayesinde İspanyol nihilizminin dibine vururuz. Bu dünyanın bir noktaya kadar sistematik bir biçimde hayal edilmeyi bile hak etmeyen bir rüyaya bağlı olduğunu anlarız. Filozoflar da böyle bir şeyi riske atılırsa bunun nedeni kesinlikle aşırı saflıktan. Kendi bağlarıyla bağlanmış tutuklular olduklarından. Kendilerine ait parçayı, kişisel hayalleri için çaba harcadıkları kısmı görmediklerinden. En duru anında bile Unamuno kendisiyle çelişmek ve kendini inkâr etmek için hep bir kendine hâkim olma durumundaymış gibi hisseder. Çünkü ölmektedir.

Peki, ama Miguel de Unamuno sonsuza dek var olmayıp, ebedileşmeyecekse eğer dünyadaki mafsallar böyle bir kazayı ne için yaratmış olabilir? O, hiçlik kutbu ile kalıcılık arasında dengelenmiş bir yerde, en ufak bir olayın bile trajik öneme sahip olduğu gündelik yaşamındaki mücadelede cefa çekmeyi sürdürüyor;

kendimize ait olanları düzene koysak bile bu amaca odaklı ve uygun olan düzene boyun eğebilecek hiçbir davranışı bulunmamakta. Onunkiler daha yüce bir zorunluluğa bağımlı; var olma çilesine.

Son olarak, hiçbir şey gereksiz değildir, karmakarışık hissedilen saatlerde kaybolan hiçbir şey yoktur ve kendimizi dünyanın gidişatına bıraktığımız anlar en harikulade olanlardır çünkü Unamuno bu vakitleri kendisi olmak için kullandığını bilir. Kederi de, dokunduğu her şeye ışık yayan o gururu da, aradığını bulmadan pes etmesini engelleyen hırsı da onu bir an olsun terk etmez. O her zaman uyanıktır ve eğer uyuyorsa bedeni uykuya yenik düşmeden nöbetine devam etmek ve bunun tadını çıkarmak içindir. Onu her taraftan rahatsız eden oldukça acı verici bir netlikle görmeyi başardığı tehdit ve saldırılara karşı sergilediği daimi tavır tüm çatışmaları, tüm korumaları ve tüm kaynakları kendine çekmektir. Ancak yalnızlığın ve bencilliğin o en uç noktasında bile insanların en zengini ve en insancılıdır. Tüm sorunları en basit ve en doğala indirgediğini de inkâr etmemeliyiz ve ona örnek alınası bir adam olarak bakmamızı engelleyen bir şey de yok: Çünkü onda duyguların en canlısına şahit oluruz. Karınca yuvamızın sosyal, geçici, öğretilere ve geleneklere dayanan yapısından kurtulalım. Bir adam yok olacak: Her şey orada. Bu oyunu dakikası dakikasına reddetmeye devam ederse bir ihtimal bizi kurtarmayı başaracak. En nihayetinde kendisini savunarak aslında savunduğu bizleriz.

Jean Cassou

Yorum

Ay, sevgili Cassou! Yaptığınız bu tasvir ile bana söz hakkı tanımış oluyorsunuz ve tasvirinizi eğer tercüme edip kitaba dâhil ediyorsam okur bunun yazdıklarınızı yorumlamak isteğimden kaynaklandığını anlayacaktır. Cassou benim yorumlardan başka bir şey yazmadığımı söylüyor, bunu iyi anlamamış olsa da, bir de yorumlarla yorum olmayanların arasındaki fark konusunda isabetli olamasa da! İlyada'nın Truva Savaşı'nın yorumundan başka bir şey olmadığını, İlahi Komedyâ'nın Orta Çağ Katolik teolojisinin eskatolojik öğretileriyle on üçüncü yüzyıl Floransa'sının isyanlar tarihi ve Papalıkla İmparatorluğun mücadelesi üzerine bir yorumdan başka bir şey olmadığını düşünerek sakinleştiriyorum kendimi. Arı şiircilere göre -kısa bir süre önce rahip Bremond'un estetik üzerine

yorumlarını okumuştum– Dante'nin bir durum şairinden öteye geçemediği doğrudur. Tıpkı İncillerin ve Pavlus'a ait mektupların da durum yazılarından öte olmayışı gibi.

Şimdiyse Cassou'nun tasvirini inceleyip şaşkınlıkla değil de sanki kendimi onda bir aynaya bakar gibi izlerken –ama aynada yansıyandan ziyade aynanın kendisinin daha çok görüldüğü bir aynada– yazılarım hakkında aktarılan tüm noktalarda duraksayarak ilerliyorum, ancak tasvircimin Aziz Augustine'den aktardığı alıntılar kısmında pek duraksamadan. Aziz Augustine'den *Afrikanın İtirafları*'nı okuyalı uzun yıllar, yaklaşık kırk yıl oluyor, işin tuhafı onları bir kez daha okumadım, bu yüzden de bahsi geçen o iki pasajın gençlik yıllarımda üzerimde ne gibi bir etki bıraktıklarını hatırlamıyorum. O vakitler beni endişelendiren konular çok farklıydı, en büyük endişemin, bugün ve sonsuza kadar çocuklarımdan annesi bundan dolayı da annem olacak kadınla bir an önce evlenebilmektir! Evet, kendimi duraksatmaktan hoşlanıyorum –her ne kadar burada hoşlanmaktan daha içsel, daha canlı ve daha az estetik bir sözcük seçmek gerekse de– yalnızca yazılarımdan her bir noktasında değil geçip giden her anda, geçtiklerinden dolayı duraksamaktan hoşlanıyorum. Yaşam kitabıyla ilgili konuşmuş olmak için konuşurlar, bu denli üstün bir söylemi ortak bir şekilde kullanan hemen herkes için ha yaşam kitabı ha doğa kitabı, bunlardan hiçbirisi bir anlam ifade etmez. Zavallılıklar ne yazık ki anlamamışlardır, pek tabii eğer ondan haberdarlarsa: Vahiy kitabındaki Kıyametle ilgili, Ruhun

elçiye bir kitap yemesini emrettiği o pasajdan söz ediyorum. Bir kitap yaşayan, canlı bir şey olduğunda onu yalayıp yutmak gerekir ve her kim onu yerse ve bunu yapan yaşayan biriye, gerçekten canlı biriye, yediği yemekle tekrar yaşam bulur. Ancak yazarlara göre –üzücü olansa yazdıkları dışından neredeyse hiç okumamalarıdır– evet, yazarlara göre bir kitap yazılardan başka bir şey değildir; İncil, Kuran, *Bu-da'nın Anlatıları* ve İspanyolların kitabı *Don Kişot* gibi kutsal, canlı, canlandırıcı, ebedileştirilmiş değildir. Sözün ete nasıl dönüştüğünü, ayrıca onun harfe dönüştüğünü ve sonsuz yaşam ekmeği içinde, ökaristi temelleri içinde bu eti ve harfi yediğimizi sananlar bir kitabı yemenin yalnızca kıyametle ilişkili, aydınlatıcı kısmını hissedebilir. Bunun bir fikir olduğunu ima etmese de yediğimiz harf bir iskelettir, tıpkı etten olanın da sözcük oluşu gibi. Kimse iskeleti sayesinde yaşamaz; kimse iskeletiyle beslenmez. İşte bu yüzden yazdıklarım sırasında rastgele bir şekilde duraksayıp diğer kitapları okumak için ara veririm, bunların arasında tüm hayati noktalarda yaşam kitabı, yaşadığım tarihin kitabı ve doğa kitabı bulunmakta.

Günümüzde ideologlar, bahsedeceğim pasajın uydurma olduğunu ve yazılı bulunanların doğru olmadığını ileri sürüyorlar ama dördüncü İncil olan Yuhanna'nın VIII, 6–9'unda şöyle anlatılır: Ferisiler zina yapan kadını İsa'nın karşısına çıkardılar, o ise yere eğilip çıplak parmağıyla, bir çubuk ya da mürekkep kullanmadan, toprağa yazı yazdı ve Ferisiler kadını sorguya çekerlerken yeniden yere eğilip, “günahkâra pişmanlık duymadan ilk taşı kim atacak”

dedikten sonra tekrar yazmaya koyuldu; onlarsa, yani kadını suçlayanlar, sessizce dağıldılar. Yüce öğreticinin toprağa yazdığından okudukları neydi? Bir şey okudular mı? O yazıyı okumak için duraksadılar mı? Bense, kendi adıma, doğal ve tarihi devrimlerin rüzgârıyla savrulup giden, Tanrı'nın çıplak parmağıyla toprağa yazdıklarını okumak ve onları yorumlamaya çalışmak için kırsalın ve şehrin, doğanın ve tarihin yollarından geçiyorum. Tanrı bunları yazarken toprağa eğilir. Tanrının yazdığı şey ise bizim kendi mucizemizdir, her birimizin, Aziz Augustine'in, Jean Jacques Rousseau'nun, Juan Cassou'nun, okur olarak senin ya da şu an bu yorumu kalem ve mürekkeple yazan benim, insana dair yalnızlık ile sonsuzluğumuzun bilincine dair mucizesidir.

Yalnızlık! Yalnızlık özümüzün esasıdır ve bir araya gelmekle, toplanmakla bunu daha da derinleştirmekten başka bir şey yapmıyoruz. Antonio Machado'nun da dile getirdiği gibi, Kastilya kırlarının ıssız yalnızlığı üzerine yayılan gölgeye dair Kabil'in hase-dinin doğuşu yalnızlıktan, bizim radikal yalnızlığımızdan doğmaz mı?

İçinde bulunduğumuz İspanyol Tiranlığını karıştıran, özellikle kilise ve birlikçiler kökenli, keşişlere ve askerlere özgü tarikat kıskançlığının meyvesinden başka nedir, emirlere zorla boyun eğdirilmiş kilise cemaatinden doğan bu hasetlik, engizisyonculara özgü bu kıskançlık İspanya'mızın tarihini bir trajediye dönüştürmüştür. Bu yüzden de İspanyollar kendilerinden nefret etmektedir.

Ah, evet, parçalarına bölünmüş kederli bu diğer insanlığın içinde bir insanlık bulunmakta, itiraf edip onlar için haykırdığım bir insanlık var. İnsanlığa “ilahi bir organizasyon” sunmak gerektiğini söylerken Cassou bunu hangi sözlü bilgelikle gerçekleştiriyor! İlahi organizasyon mu? Yapılması gereken şey o zaman Tanrı'yı organize etmek olacaktır.

Şu bir gerçek ki; *Sis* isimli romanımdaki Augusto Perez benden kendisinin ölmesine izin vermememi istiyordu, ancak onun bu haykırışlarını duyarken –ki bu haykırışları onu dikte ettiğim sırada, yazarken de duyuyordum– aynı zamanda anlattıklarımın, kitabımın gelecek okurlarının kitabı yerken, belki de yalayıp yutarken benden onların ölmesine izin vermememi istediklerini de işitiyordum. Karşılıklı ilişkilerimizdeki, insancıl manevi alışverişimizdeki tüm insanların aradığı da ölmemektir; benim sende ölümüm değil bu okur, senin için yazdıklarımda senin bende ölmemen. Zavallı bir cesetten dahası olan Cervantes, Don Kişot'un dikte ettikleriyle onun yaşam hikâyesini yazdığında ölümsüzlüğü arıyordu. Cervantes'e gelince, Şövalyenin hikâyesini Cide Hamete Benengeli'ye ait Arapça bir kitaptan aldığını söylediği kısmın bağlantısını gözden kaçırmak istemiyorum çünkü bununla bizlere söylemek istediği anlattığı karakterin tamamen kendince bir kurgu ürünü olmadığınıydı. Cide Hamete Benengeli'nin ortaya çıkışı, bir gün geliştirmeyi arzuladığım derin bir ders barındırıyor içinde. Ancak şimdi bu yorumun başka bir kısmına geçmek durumundayım.

Cassou'nun İspanya'm hakkında annem olduğu kadar kızım olduğunu birden fazla kez söyleyip yazdığımla ilgili o yorumlara. Annem olduğu için kızım, kızım olduğu için de annem olduğundan. Başka bir deyişle, karım. Çünkü çocuklarımızın annesi hem annemiz hem de evladımızdır. Anne ve kız! Annemizin paramparça olmuş bağından çıktık, bilinçsizce, güneş, gökyüzünü ve toprağı, mavilikleri ve yeşillikleri görmek için. Son anımızda başımızı bir kız evladın kucağına yaslayıp açık gözlerle vatanın ebedi yeşilliklerinin bir yol harçlığı gibi doyumuna varabilmekten daha büyük teselli mi var!

Cassou çalışmalarımın yok olmadığını söylüyor Sağ olsun. Bunun nedeni de hep aynı şeylerden bahsetmem. Anlattıklarımı öyle bir şekilde tasarlıyorum ki onu yalayıp yutan okur sanki başka bir şey anlatıyormuşum gibi okusun. Yazdıklarımı seni harekete geçirecek şeyleri koymak istedim ancak okumamış olmanın benim için ne önemi var okur? Bir yazarın ne anlatmak istediğini açıklarken dikkatinin dağılması bana budalalık gibi geliyor, çünkü bizim için önemli olan ne anlatmaya çalıştığı değil ne dediğı ve daha doğrusu bizim ne duyduğumuzdur. Cassou beni vahşi olarak adlandırmanın yanı sıra –ki bununla orman adamı demek istiyorsa ne âlâ– bana çelişkili ve uzlaşmaz da diyor. Çelişkili olduğum bana birçok defa söylendi ancak bana böyle söyleyenlerin çelişkiden kasıtlarının ne olduğunu asla bilemedim. Çelişki karamsarlık gibi bir şey olsa da İspanya'da sürü rahatlığı içerisinde tüm anlamını yitiren sözcüklerden bir tanesi. Ben miyim uzlaşıl-

maz? Söylenceler böyle türer işte! Şimdilik bunu bir kenara bırakalım.

Sonra Cassou bana ölmüş ve yeniden dirilmiş diyor *-mort et ressuscite ensemble-*. Yeniden dirilmiş sözcüğünü okuyunca kahırdan tüylerim diken diken oldu. Dördüncü İncil'de (Yuhanna XII,10) anlatılan, rahiplerin tekrar dirilen Lazarus'u öldürmeyi planladıklarını çünkü Yahudilerin birçoğunun onun yüzünden İsa'ya yaklaşp inandıkları kısım geldi aklıma. Dirilmek korkunç bir şeydir, özellikle de Vahiy Kitabı (II,1-2)'de anlatıldığı üzere onlara canlı denip aslında ölü olanlar arasında yeniden dirilmek. O zavallı, dolaşıp duran ve konuşan; Tanrı'nın çıplak parmağının toprağa yazdıkları üzerine uzanıp yüzlerini buruşturan ve el kol hareketleri yapan, Tanrı'nın yazdıklarından hiçbirini okumayan ve okumadıkları için hayal etmeyen ölüler. Tarladaki sebzelerde bile okuyacak bir şey bulamazlar. Peki ya, bahsettiğim İncilin "Yuhanna VI,10" bölümünde Celile'deki Tiberiya Gölü'nün ötesinde İsa'yı takip eden büyük bir kalabalığın anlatıldığı o derin şiirde hiç duraksadın mı okur? Hani herkesin yemesi için ekmek bulmak gerekiyordu da paraları yetişmiyordu ve İsa elçilerine şöyle demişti: "İnsanların oturmasını sağlayın!" Kitaptaki metin devam eder: "[...] orada çok fazla ot vardı." Bir sürü yeşil ot, tarla sebzeleri! Kalabalığın Yüce Öğreticinin Sözüne aç olduğu o yerde onu dinlemek için, onun sözlerini yemek için oturmak gerekliydi! Bir sürü ot! Rüzgârın girdabına aldığı toz üzerine değil esintiyle dalgalanan yeşil otlar üzerine oturdular. Orada çok fazla ot vardı!

Sonra Cassou benim hiç fikrim olmadığını söylüyor, ama sanırım söylemek istediği bu fikirlerin bana sahip olmadığı. Bir de muhtemelen Fransız bir gazeteciyle yaptığım ve *Les Nouvelles Litteraires*'de yayımlanan bir sohbetin bazı kısımlarına atıflarda bulunuyor. O görüşme için aldığım daveti kabul ettikten sonra bunun bana nasıl ağır geldiğini anlatamam! Çünkü aslında, okurunu tanıyan, genel ve güncel dertlerden haberdar olan –ki bunlar en az bireysel, aynı zamanda en az evrensel ve ebediyetle en az ilgilenenler– ayrıca kendilerine bir skandal yaratmanın uygun düşeceği ve yatıştırıcı bir cevap arzulayanların muhabirine ben ne anlatabilirdim ki? Skandal! İyi de neyle ilgili bir skandal? Mesih'in gelişinin, orada bulunuşunun elzem olduğunu söyleyerek bizlerle konuştuğu o Evanjelik skandaldan; şeytan ile başmelek arasındaki cennet ve cehennem skandalından veyahut okumaya tenezzül etmedikleri için bir kitabın nasıl yeneceğini bilmeyen, yenen bir kitabı kanlarıyla ve etleriyle nasıl yoğuracaklarını bilmeyip onu ancak mürekkep ve kalemle yazmayı bilen edebiyat insanların, edebiyat haydutlarının, gülünç olduğu kadar sefil skandalını mı anlatsaydım onlara! Cassou haklı, İspanyol olsun ya da olmasın, ölmek istemeyen ve ilahi yalnızlığı hisseden ruhlar için muhabbetin tek yolunun kendi kendisiyle konuşmak olduğunu bilen bir adamın böyle röportajlarda ne işi var? Petrus'un Pavlus'ta yargıladıkları ya da Havari Andreas'ın Aziz Yuhanna hakkındaki tahminleri kimin umurunda ki?

Yok, güncel olduğunu savundukları ve aslında öyle olmayan dertler benim umurumda değil. Çünkü

hakiki şimdiki zaman, güncel daimi zaman, ebedi şimdiye ait olandır. Zavallı vatanımın trajik geçen günlerinde birçok kez şu sorunun sorulduğunu duyuyorum: “peki yarın ne yapacağız?” Hayır, asıl sorulması gereken şimdi ne yapacağımız olmalı. Ya da benim şimdi ne yapacağım, her birimizin şu anda ne yapacağı. şimdiki zaman ve bireysel; şu an ve burada. Mevcut siyasi durumun somutluğu durumunda –veya medeniyetsizlik olan apolitik bir politikada vatanımda geleceğe yönelik politikalar ve anayasa reformu hakkında konuşulduğunu duyduğumda onlara cevaben ilk yapılması gerekenin mevcut sefaletten kendimizi kurtarmak, öncelikle zulmü sona erdirmek ve her şeyi yoluna oturtmak için zulme sebep olanları yargılamak gerektiğini söylüyorum. Geri kalan şeyler bekleyebilir. Tıpkı Mesih’in Jairo’nun kızını diriltmeye gittiğinde onu kanlar içinde bulup kız için duraksaması gibi, çünkü o an yapılması gereken buydu ve geri kalan şeyler gibi ölüm de beklemeliydi.

Cassou, bende genelleştirerek, önemli İspanyollar için geçici bir ekonomi teşkil edebilecek her şeye karşı, ahlaki ya da politik, hiçbir ilgi beslemediklerini, onların bireyselden başka bir ekonomileri olmadığını, bu nedenle de ebedi olanla ilgili benim için politika yapmanın kendimi kurtarmak, şahsımı savunup onaylamak, onun sonsuza dek tarihe kazınmasını sağlamak olduğunu söylüyor. Cevaplıyorum: Öncelikle, süreksiz olan sonsuz olandır, “burada” derken sonsuz uzayın merkezi, sonsuzluğun odak noktası kastedilir ve “şimdi”den kasıt da zamanın merkezi, sonsuzluğun odağıdır; sonra, bireysel olan da

evrensel olandır –mantıkta bireysel yargılar evrensel olanlara asimile olur– bu nedenle de ebedidir ve son olarak tarihte bireyleri kurtarmaktan başka bir politika bulunmamaktadır Ne bir doktrinin, ne de bir siyasi partinin zafer kazanmasını sağlamak, ne ulusal toprakları genişletmek ne de sosyal düzeni yıkmak, bireylerin ruhlarını kurtarmaktan daha değerli olamaz. Ek olarak şunu söylemeliyim, politikacılarla da anlaşabilirim –ki onlardan bazılarıyla birbirimizi anladığımız da olmuştur– bireyselliğin sonsuz ve ebedi değerini hisseden tüm politikacılarla anlaşabilirim. Onlara sosyalist deseler bile ve belki de onları böyle sınıflandırdıklarından dolayı anlaşabilirim. Ve evet, tarihe ebeden –à jamais– kazınmak gerek. Sonsuza dek! Machiavelli'nin esas hocası, tarihsel tarihle siyasi tarihin gerçek babası olan derin Tukididis tarihi “sonsuza dek” yazdığını söylerdi –*eis aiei*–. Tarihi sonsuza dek yazmak ise sonsuza kadar tarihe kazınmanın yollarından belki de en etkili olanıdır. Ve eğer insan tarihi tekrar tekrar söylediğim gibi Tanrı'nın insanlar diyarındaki düşüncesiye, sonsuza dek tarih yapmak Tanrı'nın düşünülmesini sağlamak, Tanrı'yı düzen içine oturtmak ve sonsuzluğu yoğurmaktır Tukididis'in en önemli müritlerinden ve takipçilerinden bir diğeri olan Leopold von Ranke ise her insan neslinin Tanrı ile doğrudan iletişimde olduğunu boşuna söylemiyordu. Sade kalpler her gün “Krallığını bize yaklaştır” diyerek Tanrı Krallığını, içimizde bulunan o krallığı, bize anbean yaklaşan ve Tanrı'dan gelen sonsuzluk olan o krallığı ister. Bütün bir tarih ise Tanrı'nın düşüncesi üzerine bir yorumdur

Yorum mu? Cassou benim yorumlardan başka bir şey yazmadığımı söylüyor. Peki ya diğerleri ne yazmıştır acaba? Cassou'nun bu sözcüğü kullanmayı arzuladığı kısıtlı ve akademik anlamda romanlarımın ve dramlarımın birer yorum olduklarından emin değilim. *Savaşta Barış* isimli romanımı örnek olarak ileri sürersem, hangi açıdan bir yoruma benziyor? Ah, evet, 1873'ten 1876'ya kadar süren Çarlist iç savaşı politik tarihi üzerine yorumlar. Ancak yorumlarda bulunmak tarih yapmaktır. Tıpkı bir romanın nasıl oluşturulacağını anlatmanın onu oluşturmak anlamına geliş gibi. Her birimizin hayatı bir romandan daha mı fazla? Otobiyografiden daha kurgusal bir roman mı var?

Cassou'nun benim bir durum şairi olduğumla –Tanrı da böyledir– ve şiirimin söylemsel, sert, dirençli ve romantik olduğuyla ilgili söylediklerine de kısaca değinmek istiyorum. Son zamanlarda arı şiir hakkında yazılanları okudum –içilmesi mümkün olmayan damıtılmış su kadar arı ve güneşte, açık havada birbirinden ayrılmış bulutlardaki gibi değil de laboratuvar ortamında imbikten geçirilerek damıtılmış o şiirle ilgili yazıları– ve romantizmle karşılaştınca bu terimi “çelişkili” ve “kötümser” terimlerinin yanına kaldırmak gerektiği sonucuna vardım, bu şu demek, aslında bunun artık ne anlama geldiğini bilmiyorum, tıpkı bu terimi suistimal edenlerin de ne dediklerini bilmediği gibi.

Bir satır sonra Cassou benim düzensiz, tüyleri diken diken eden, sınır tanımayan ve canavarımsı, bunun yanı sıra hiçbir tür içine yerleştirelemeyecek şiirlerimin kabul edilir olup olmadığını soruyor kendi

kendine –“yerleştirilmek” ve “tür” işte tüm detay bunlarda saklı! Ve okurun, onlara sunduğum kurgunun gidişatıyla ne zaman hemfikir olacağından –*nous mettre d'accord*– bahsediyor Peki, ama okurun yazarın söyledikleriyle hemfikir olması gerekli mi? Benim açımdan, bir başkasını okurken bunu onunla hemfikir olmak için yapmıyorum. Böyle bir beklentim bile yok. Erişilmesi imkânsız, ne kitap yemeyi ne de kendilerinden dışarı çıkmayı bilen okurlardan biri benim yazılarımı okuduktan sonra bana: “Aynı fikirde değilim!” ya da “Katılmıyorum!” dediğinde şefkatimi mümkün mertebede semirterek şöyle söylüyorum: “bunun bizim için ne önemi var bayım, ne sizin ne de benim ortak bir fikre sahip olmamızın ne önemi var” Başka bir deyişle, ben kendisiyle her zaman hemfikir olmayan biriyim ve genellikle benimle hemfikir olmayanlarla da böyle olma eğilimindeyim. Hep var olan, her zaman değişen ve her zaman aynı kalan, yaşamı arzulamayı bırakmayan –ki bu arzu onun özüdür– canlı bir bireye ait olan özellik, olan ve var olan birinin ferdi özeliği, diğer bireyselliklerden beslenip onlara kendini besin olarak sunmaktan ibarettir. Varlığını bu tutarlılıkta devam ettirir ve ona direnmek ebedi yaşamdan vazgeçmektir Cassou ve okur, İspanyollara özgü bu kavramsal diyalektik oyunların beni varoluş (exsistir), meydana geliş (consistir), direniş (resistir) ve vazgeçiş (desistir) sözcüklerinin etimolojik sürecine ulaştırdığını görüyorsunuz ya. Eksik olan bir sözcük daha var, ısrar ediş (insistir) ki bazıları bunun benim hususi bir özelliğim olduğunu söyler: ısrarcılık. Din kardeşlerime, kardeşlerime, yol

arkadaşlarıma katıldığımı inandığım tek şey kendilerini bulup tarihte sonsuza dek yer edinmeleri ve kendi romanlarını oluşturmaları. Katılmakmış! Pöf! Otçul hayvanlar da var etçil bitkiler de! Her biri kendi karşıtıyla destekleniyor.

Cassou, dramatik romanın en samimi, en içten, en insani kişiliği olan Pirandello'nun yaşamına, günlük yaşamında ona eşlik eden aklını kaçırmış annesine atıfta bulunduğunda ürperdim, ne yapsaydı yani! Annesini bir tımarhaneye mi kapatsaydı? Peki ya ben aklını kaçırmış zavallı annem olan İspanya'yı günlük hayatımda bağrıma basa basa taşımıyor muyum? Yalnızca Don Kişot'a ait olan değil Don Kişot kadar deli olan İspanya'yı; acıdan çıldırmış, utançtan aklını kaçırmış, umutsuzluktan delirmiş ve kim bilir belki de pişmanlıktan deliye dönmüş olan İspanya'yı. Hamburg'un içişlerindeki maneviyatının temsilcisi olan Kral III. Alfonso'nun başlattığı haclı seferleri delilik değil miydi peki? Hem de Kişotvari bir delilik.

Don Kişot'a gelince, onunla ilgili zaten çok söz söyledim! O bana çok söz söyletti! Aralarındaki en yücelerden olmasa da o bir deli, evet. Çılgınlar arasında en yüce olan İsa'dır yani Mesih. İkinci İncil olan Markos (III,21)'ta şöyle anlatılır: onunkiler, onun evinden ve ailesinden olanlar, annesi ve kardeşleri -31. Ayette daha sonra devam ettiği üzere- aklını kaçırdığını, delirdiğini söyleyerek onu almaya gittiler. Kişinin deli olduğunu ifade eden Yunanca bir terimin kendinin dışında bulunan, kendinden bihaber olan anlamına gelen, Latince ex-sistere, existir yani var olmak an-

lamındaki sözcükle benzerlik göstermesi ne ilginç. Kısacası varoluş bir deliliktir ve var olan, kendi dışın-
da bulunan, kendini veren, sınırlarını aşan kişi delidir. Haçın kutsal çılgınlığı da bundan başka bir şey de-
ğildir. Bunun tam tersi de akliselim olmak, kendinde
bulunmak, kendini saklamak, kendine mukayyet ol-
mak yani ahmaklıktan öte bir şey değildir. Cumartesi
günü buğdayları öğütüp ellerini temizledikten sonra
yemek için başakları koparanlara; İsa'nın sakat bir
adamı cumartesi günü iyileştirmesine ve üçüncü İn-
cil'in (Luka VI-11) kendilerinden deli yerine cinnet
getiren ya da aptal olanlar diye bahsettikleri İsa ve
havarilerini ayıplayan son derece akıllı olan Ferisiler-
dedir akliselimlik, öyle mi! Deli değil de aptal ya da
cinnet getirenler, dini ayin formlarına sıkı sıkıya bağlı
olan ve gözlem yapan Ferisilerdir. Bir Ferisi olmasına
rağmen İsa'nın mistik keşfini gerçekleştiren Tarsuslu
Pavlus'tur ve Praetor Festus sesini yükselterek ona
şöyle söylemiştir (Elçilerin İşleri XXVI, 24): "Aklını ka-
çırmışsın Pavlus; okudukların seni çıldırtmış olmalı."
Mesih ailesinin evanjelik terimi olan "*kendinden geç-
mişsin*" yerine Pavlus'un aklını kaçırdığını zıvalıyordu
Festus. Bize kadar ulaşan bu sözcüğü kullandı. Aziz
Pavlus, Paretor Festus için bir manyaktı; birçok söz-
cük, birçok metin onun beynini allak bullak etmişti,
tıpkı şövalye kitaplarının Don Kişot'u etkileyişi gibi.

İyi ama Tarsuslu Pavlus'u ve La Mançalı Don Kişot'u
çılgına çeviren şey ne diye okuma eylemi olsun ki?
Kitapları yiyerek birer deliye dönüşmelerinin sebebi
ne? Delirmenin pek çok yolu bulunmakta! Aptallaş-
manın pek çok yolu olduğu gibi. Aptallaşmanın en

bayağı yolu kitapları yemeden okumak, harfleri ruha dönüştürmeden yutmaktan kaynaklansa da! Aptallar kendilerini öğretinin etiyle değil kemikleriyle muhafaza eder –kendi aptallıklarında diretirler–. Ve aptallar: “bana kimse gülemez” diyenlerdir, tıpkı İspanya’nın gelmiş geçmiş en büyük celladı, kendisinden korkulduğu sürece nefret edilip edilmediğini umursamayan General M. Anido’nun da sıklıkla dile getirdiği gibi. “Bana kimse gülemez!”, iyi de Tanrı ona çoktan gülmekte. Ha ekleyeyim, onun Bolşevizm adı altında yaydığı saçmalıklara da gülüyor Tanrı.

Cassou’nun benimle ilgili söylediği son tasvirler hakkında bir yorumda bulunmak istemezdim ama İspanyol nihilizminin kökeni ile alakalı dört sözcüğe karşı koyamıyorum. Açıkçası hoşuma gitmeyen şey *Nihilizm* sözcüğü. Bizim kulağımıza, daha ziyade damağımıza bir Rus tadı bırakıyor sanki. Her ne kadar bir Rus kendilerine ait sözcüğün nihilizm olduğunu bize söyleyecek olsa da nihilizm sözcüğü bana Rusçayı çağırıştırıyor. Ama *nihil* Latince bir sözcük. Bize ait, İspanyolca buna karşılık gelebilecek en güzel sözcük ise *nada* yani “hiç” sözcüğünden türetilcek *nadismo* (*nadizm*) olurdu. Nada sözcüğünün aklımıza getireceği ilk anlamlar hiçbir şey veya oluşmuş şey, yani bir şeydir, bu da her şey anlamına gelmektedir, Fransızcadaki *rien*’in de *rem* yani olmayan şey, hiçlik ve hiç anlamına gelişi gibi. Varlığın doluluğundan onun boşaltımına geçilmesi!

Her şey olan yaşam, her şey olmasından dolayı hiç indirgenir, rüyadır veya bir ihtimal rüyanın gölgesidir,

Cassou yaşamın sistematik bir şekilde hayal edilme-
yi hak etmediğini söylerken belki de haklıydı. şp-
hesiz! Tutarlılık olan sistem, hayalin özünü ve bu-
nunla beraber yaşamın özünü yok eder Gerçek şu
ki, filozoflar kendilerine ait olan parçayı, aslında birer
hayal olduklarını görmediler, tüm çabalarını yaşamı,
dünyayı ve varoluşu sistematiķleřtirmeye harcadılar.
Nasıl felsefe yapıldığı üzerine düşünmekten daha
derin bir felsefe yoktur. Felsefe tarihi her daim taze
olan felsefedir.

Son olarak, kendimi savunurken okurlarımı, özellikle
de kendilerini bana karşı savunan okurlarımı savun-
duğumu fark eden Cassou'ma –tasvirin yazarını tas-
vir edilen özne konumuna getirmedim mi- teşekkür
etmeliyim. Bu yolla bir romanın nasıl oluşturuldu-
đunu, yani kendi yaşamıma, hikyeme dair romanı
nasıl oluşturduğumu okura anlatarak onları kendi
romanlarını oluşturmaya yönlendiriyorum. Eğer bir
romanları yoksa ne talihsizler. Okur! Eğer hayatın bir
roman, ilahi bir kurgu, ebedi bir hayal değilse o za-
man bu sayfaları bırak, beni okumaya devam etme.
Okumaya devam etme beni çünkü sende hazımsız-
lığa neden olurum ve beni kusmak zorunda kalırsın,
bu da ne benim ne de senin içine yarar.

Artık bir romanın nasıl oluşturulduğuna dair anlatı-
mı yeniden tercüme etmeye başlıyorum. Bu metni
tekrar düşünmeden, yani onu yeniden yaşama-
dan yazmam mümkün olmadığından kendimi ara
sıra yorumlarda bulunmaya zorunlu hissedebilirim.

1924'den 1925'e kadar Paris'te bulunduğum o kış süresince olduğum kişiye saygımdan ötürü ekleyeceğim yorumları şu şekilde parantez içine alacağım:[].

Parantez içine aldığım yorumlar ve iç içe geçmiş alıntılarla devam edeceğim ve anlatımı bir sanatçının son fırça darbesiyle eserini tamamlaması gibi ben de birbiriyle ilintili üç anlatıyla noktalandıracağım. Ama dünya da yaşam da böyledir. Yorumlar, yorumlar ve daha fazla yorum. Peki ya roman? Romandan anladığın eğer bir sav ise ortada bir roman yoktur okur Ya da aynı şekilde, sav da bulunmamaktadır. Etin içinde kemik ve kemiğin içinde ilik vardır, ancak insana dair romanın iliği bulunmaz, yani olay örgüsünden yoksundur Her biri birer kutucuk, birer hayaldir. Gerçekten kurgusal olansa bir romanın nasıl oluşturulduğudur.

Roman Nasıl Oluşturulur

Burada, bu beyaz sayfaların karşısındayım –karanlık bir gelecek kadar beyazlar: korkunç beyazlık!– geçen zamanı durdurmanın, kaçışı bugün sonlandırmanın yollarını arayarak, kısacası kendimi ebedileştirmek veya ölümsüzleştirmek için –o da ebediyet ve ölümsüzlük eēer tek ve aynı şey deēilse–. Burada, geleceēim olan bu beyaz sayfaların karşısındayım, yaşamaya devam etmek, hayatımı adamak, kendimi her an ölümden koparmak için hayatımı akıtmaya, feda etmeye çalışarak. Aynı zamanda da sürgüne gndirililişim, cennetten ıkarılışımla kastettiēim ebedi srgnmden dolayı kendimi avutmaya çalışıyorum.

Sürgün! Yasak! Ona yle içsel, hatta manevi deneyimler borçluyum ki! Tanrı'nın misafirhanesine kendimi en derinden teslim ederek onu sonsuza dek

arzulayışım işte orada, Fuerteventura Adası'nda gerçekleşti. Sonra da burada, birilerinin köken ve niyet bakımından Küçük Napolyon'un zulmüne karşı Victor Hugo'nun Guernsey Adası'nda yazdığı *Les Chatiments* [Cezalar] isimli eseriyle karşılaştırdığı sonelerimi yazdığım, insanlık ve evrensel tarihle dolup taşan Paris'te. Ama bana yetmiyorlar, sürgündeki tüm benliğimle bulunmuyorum onların içinde. İçinde bulunduğumuz kaçak anda ebedileşmem için bana yetmiyorlar, kaçak şimdiki zamandan kastım ise bu korkunç tarihi mevcut an çünkü tarih korkunçlukların olasılığıdır.

Az kişiyle görüşüyorum; sabahlarımanın büyük kısmını bir başıma, *Plaza de los Estados Unidos* yakınlarındaki bu kafeste geçiriyorum. Öğle yemeğinden sonra çoğunluğu genç öğrencilerin oluşturduğu ufak İspanyol grubumuzla toplanıp İspanya'dan gelen tuhaf haberler hakkında yorumlar yaptığımız ve burada lafin gelişi söylendiği üzere İspanya'da kaleler inşa ederek her gün aynı şeyleri tekrar ettiğimiz Raspad Bulvarı'nın köşesindeki Rotonda de Montparnasse'a gidiyorum. Hâlâ kimileri tarafından buraya Troçki deniyor çünkü görünüşe göre Rus Bolşevik liderinin Paris'te sürgündeyken sıkça uğradığı bir yerd.

Her gün, ertesi gün neler olabileceğinin hayaliyle, beklenti içinde yaşamak ne korkunç! Pek tabii ne olmayacağını düşünerek de! Bir başıma, aile evi dedikleri küçük otelimde yatağın üzerine uzanmış ve gökyüzünü değil odamın tavanını izleyip İspanya'nın ve benim geleceğimizi hayal ederek saatler geçiriyor-

rum. Ya da hayallerimi bertaraf ederek. Huzur içinde bitirip bitiremeyeceğimi bilmediğimden de yeni bir işe girişme cesareti bulamıyorum kendimde. Bu sürgünün üç gün, üç hafta veya üç yıl –üç yüz yılı da ekleyecektim– daha sürüp sürmeyeceğini bilmediğimden uzun sürebilecek hiçbir işe girişmiyorum. Yine de hiçbir şey şu anda ve şu an için yapılanlardan daha uzun değil. En sevdiğim “*anın ebedileştirilmesi*” ifadesini tekrar etsem mi acaba? Antitezlere ve kavramlara karşı doğuştan gelen beğenim –İspanyollara özgü bir beğeni bu!– beni sonsuzluk hakkında yorumlar yapmaya er geç sürükleyecekti. Zaman çarkına çivi çakmak!

[İki– iki buçuk yıl önce bu satırları Paris'te yazmıştım ve şimdi burada, Hendaye'de, karşımda İspanya görüntüsü, yazılarımı yeniden gözden geçiriyorum. İki buçuk yıl daha! Dertli İspanyollar beni görmeye geldiklerinde diktatörlüğe atıfta bulunarak bana sorular soruyorlar: “Daha ne kadar sürer?”, onlara cevaben “siz ne kadar isterseniz o kadar!” diyorum. Sonra bana diyorlar ki: “Görünüşe göre bu daha çok uzun süreceğe benziyor!” Ben de: “Ne kadar çok? Beş yıl daha mı, yirmi yıl mı? Diyelim ki yirmi yıl daha sürsün; ben altmış üç yaşındayım, yirmi daha katarsan seksen üç olacağım; doksana kadar yaşamayı planlıyorum; bu diktatörlük ne karar sürerse sürsün, ben ondan daha uzun yaşayacağım!” Karşımda Basklı İspanya'mın coşku verici manzarası, güneşin doğuşunu ve ülkemin dağlarının üzerinden batışını seyrediyorum. Penyas de Aya ile Tres Coronas'ın hafif solundan Uramildea Şelalesi'nin atkuyruğu gibi

çıkan görüntüsünü, dağın gölgeli eteklerinden, buradan, odamdan izliyorum. Coşku dolu akan şelenin tazeliğiyle gözlerimi uzaktan gördüklerime heveslenerek dolduruyorum! Özgürlüğüne kavuşmuş Tantalos misali, İspanya'ya dönebildiğimde kendimi teselli etmek için o sulara yüzmeye gideceğim.

Şu an, haziran ayının başlarında, kararsızlardan biri olan zavallı General Don Damaso Berenguer'in hapsedildiği Guadalupe Hisarı'nın tepesindeki güneşin Jaizquibel eteklerinde batışını izliyorum. İspanya'nın ilk hanedanı Yakışıklı Felipe ile Deli Yuanna'nın oğlu İmparator I. Carlos'un şatosunu saran sarmaşık kaplı harabeleriyle Jaizquibel'in eteğindeki Fuenterrabia şehri beni her gün cezbediyor –ki hâlâ içinde yaşadığımız trajedinin nedeni de bu aile yüzünden ülkemize giren Karşıt Reform'dur–. Zavallı prens Don Juan, saf bir İspanyol hanedanlığının devam etme olasılığını ortadan kaldıran III. Juan'ın atası.

Fuenterrabia çanı! Ne zaman duysam içim titriyor. Fuerteventura'da ve Paris'te yaptığım gibi burada, Hendaye'de de soneler yazdım, buralar bana her şeyden öte romantizm üzerine çalışmalar yapmamda fayda sağladı. Bu sonelerden biri de Fuenterrabia çanına, Fuentarrabia çanı için yazdığımdır:

İyiliğin yegâne Tanrısı, eğer beni İspanya'ya geri döndürmeyeceksen,
eğer benim o topraklara uzanmama izin vermeyeceksen,
bu senin ilahi takdirindir!

Cennette olduğu kadar yeryüzünde de, dağda
ve denizde de
hayal edilen Fuenterrabia,
Duyduğum senin çanıdır. Bu Jaizquibel'in çığığı
–onun üzerinden geçen kasırga–, içimin derinlik-
lerindeki İspanya
yürek çarpıntındır bende hissettiğim.
Bidasoa'nın aynası
denizde kaybedeceksin kendini,
beni götördüğün rüyalar hangileriye, onlar Tan-
rı'da huzur bulacaklar!
Fuenterrabia çanı, ebediyetin dili, bana
Tanrı'nın kurtarıcı sesini, yegâne iyiliğı getir.
Tanrım, beni çanına dönüştür, senin hakikatinin
çanına,
ve bu çağın savaşı yeryüzünde bana ebedi hu-
zuru tattırsın!

Böyle işte, biz anlatımıza geri dönelim.]

Bu koşullarda ve böylesi bir ruh hali içinde aklıma geldi, birkaç ay önce konusunu önceden bildiğim Balzac'ın *Tılsımlı Deri* isimli eserini büyüyen bir kay-
gıyla burada, Paris'te, okuduktan sonra sürgünde kendimi bir anda otobiyografik bir romanın içinde buluverdim. Ancak, romanları ebedileştiren ve ebe-
dileştirmek suretiyle kalıcı kılan ve bu yolla yazarla-
rıyla muhaliflerini de kalıcı kılan otobiyografiler değil midir zaten?

1925'in Temmuz ortalarındaki şu günlerde –dn 14 Temmuz'du– benim gibi sürgün hayatı çekmiş Giuseppe Mazzini'nin Judit Sidoli'ye yazdığı sonsuz aşk mektuplarını okudum. Yasadışı ilan edilen bir İtalyan olan Alceste de Ambris bu mektupları bana ödünç vermişti; onları bana vermekle ne büyük iyilik ettiğiniyse bilmiyor Bu mektuplardan birinde, 1834 senesinin Ekim ayına ait olanda Mazzini kendinden bir roman yazmasını isteyen Judit'ine cevaben şöyle söylüyordu: “Bahsettiğin romanı yazmam mümkün değil. Çok iyi biliyorsun ki kendimi senden uzaklaştırıp sana olan aşkımı ortaya koymadan bir karenin içine yerleştiremem... Aşkımı sana yakın kıldığım andan itibaren de roman ortadan kayboluyor.” Ben de Concha'yı, İspanya'mın, hayallerimin ve geleceğimin canlı simgesi olan çocuklarımin annesini bu konuma yerleştirmiştim çünkü ben de onu kendilerinde ebedileşmem gereken o çocuklara, son sonelerimden birine açık bir şekilde ve dolaylı olarak da bütün hepsine yerleştirmiştim. Ve kendimi de o sonelere koymuştum. Dahası, tekrarlıyorum, canlı doğan tüm romanlar otobiyografik değil midir zaten ve ebedileşmelerinin nedeni de bu değil midir? Canlı doğmak üzerine ifademse sizi rahatsız etmesin, çünkü: a) canlı doğulur ve lnr; b) l doğulur ve lnr; c) l lnmek için canlı doğulur; d) canlı lnmek için l doğulur.

Evet, her roman, her kurgu eser, her şiir canlı olduğundan otobiyografiktir Bir yazarın yarattığı her kurgusal varlık, her şiirsel karakter o yazarın kendinden bir parçadır. Ve yazar şiirine tanıdığı, etten

ve kemikten bir adamı yerleştiriyorsa bunu o kişiyi kendinde özömsedikten, kendinden bir parça haline getirdikten sonra gerçekleştirir Bööük tarihçiler de otobiyografi yazarlarıdır. Tacitus'un tarif ettiği tiranlar onun bizzat kendisidir. Onları sevgi ve hayranlıkla yücelttiğinden, ayıplanan ve karşı çıkılan şeylere hayran olup onları sevdiğinden... Ah! Sarmiento zalim Rosas'ı nasıl da sevmişti!– onları kendi zimmine geçirmiş, onları bizzat kendine ait bir parçaya dönüştürmüştü. Flaubert'in bahsettiği lafta kişiliksizlik veya nesnellik bir yalandır. Flaubert'in tüm şiirsel karakterleri herhangi bir başka Emma Bovary'den dahası, Flaubert'in kendisidir. Mr. Homais bile Flaubert'in kendisidir ve evet, Flaubert Mr Homais'i alaya alsa da aslında bunu kendisini alaya almak için şefkatle, yani kendi öz sevgisi için yapar. Zavallı Bouvard! Zavallı Pecuchet!

Her bir yaratılış onu yaratandır. Tanrı Mesih'te öldüğü zamankinden daha yaratan, daha baba hissetmemişti! Ondaiken, Oğluyla birken ölümü tattı.

Biz yazarların ve şairlerin oluşturduğu her şiirsel karaktere, hatta tarih yazarken, şiirselleştirdiğimiz zaman, etten kemikten birer varlık olduğunu düşünerek karakterler oluşturduğumuz zaman bile kendimizi ortaya koyduğumuzu, onlarda kendimizi yaratığımızı söylemiştim. Benim XIII. Alfonso Habsburgo Lorena'm, Primo de Rivera'm, Martinez Anido'm, Romanones Kont'um, tıpkı romanlarıma karakter olan Augusto Perez'im, Pachico Zabalbide'm, Alejandro Gomez'im ve diğer tüm hepsi gibi onlar da

benim birçok yaratımından, benim parçalarımından biri değiller mi? Birincil olarak okuma yoluyla ve okuyarak yaşamlarını sürdüren bizler tarihsel karakterleri şiirsel ya da kurgusal karakterlerden ayıramayız. Don Kişot bizler için Cervantes kadar gerçek ve etkilidir ya da Cervantes Don Kişot kadar Bunların hepsi bizim için kitap ve okuma kaynağıdır; Tarih Kitabından, Doğa Kitabından, Evren Kitabından bahsedebiliriz. Bizler İncil'e aitiz. Ve başlangıçta kitabın bulunduğunu söyleyebiliriz. Ya da tarihin. Çünkü Tarih Sözcükle değil Kitapla başlar; Tarihten, Kitaptan önceyse bilinç mevcut değildi, ayna yoktu, hiçbir şey yoktu. Tarih öncesi dönem bilinçsizliktir, hiçtir.

[İncil'deki Yaratılış Bölümü Tanrı'nın insanı kendi suretinde ve benzerliğinde yarattığını söyler. Bu demek oluyor ki onda kendini görmek, kendini tanımak ve kendini oluşturmak için birer aynaydı yarattığı.]

Mazzini bugün benim için Don Kişot gibidir; ne daha fazla ne daha az. Bundan daha azı mevcut değildir, dolayısıyla da daha azı mevcut olmamıştır.

Tarihte yaşamak ve tarihi yaşamak! Tarihi yaşamak bir yolu da onu anlatmak, kitaplarda yaratmaktır Böylesi bir tarihçi, şair, insanların bilinçleri dışında nesnel olarak doğrulanmış olduğuna inandıkları bir olayı anlatma, yaratma, bulma tarzından dolayı hiçlikte başka olayların oluşmasına neden olmuştur. *"Bir savaşı kazanmak, kendinizden olanları, ötekileri, dostları ve düşmanları onu kazandığınıza inandırmaktır"* çok doğru söylenmiş bir sözdür Öz olan gerçeğe dair bir efsane vardır, hakiki gerçekliğin

içsel gerçeği. Her bir bireyin ve halkın özü onların tarihidir, tarih ise felsefenin tarih diye adlandırdığı şeydir, her bir bireyin ya da halkın başından geçmesine neden olduğu, o halklarda meydana gelen değişimlerin yansımasıdır. Olmuş olan olaylar olguları, vücut bulmuş fikirleri oluşturur. Ancak şu anki amacım felsefe ya da tarih yapmak değil bir romanın nasıl oluşturduğunu anlatmak olduğundan dikkatimi daha fazla dağıtmamalı ve olay ile olgu, olup biten ile yapılabilecek arasındaki farkı anlatmayı başka bir zamana bırakmalıyım.

Lenin'le ilgili olarak: Ağustos 1917'de iktidarı ele geçirmeden kısa bir süre önce, devrimi deneyimlemenin onun hakkında yazmaktan daha yerinde olduğuna inandığından, Devrim ve Devlet üzerine çok kötü yazılmış bir dosyayı yarıda bıraktığı söylenir. Ama devrim hakkında yazmak aynı zamanda onunla ilgili deneyimler edinmek demek değil midir? Yoksa Karl Marx da Lenin kadar, hatta Lenin'den fazla bir şekilde Rus Devrimi'ne katkı sağlamamış mıdır? Veya Rousseau Fransız Devrimi'ne, Mirabeau, Danton ve Cıa kadar katkı sağlamamış mıdır? Bunlar binlerce kez söylendi, ama binlerce kez daha söylenmeli ki var olmaya devam etsinler, çünkü teologların da söylediği gibi evrenin muhafazası devamlı bir yaratımdır.

[Redek demiştir ki, "Lenin büyük bir sorunun üstesinden geldiğinde tarihsel soyut kategorilerin, toprak rantının veya katma değer, mülkiyetçilik ya da liberalizmin üzerine düşünmez; Twer'deki Sidor köyünde yaşayan insanları, Putiloff fabrikasındaki

işçileri ya da sokaktaki polisi düşünür ve alınan kararların Ssidor köyü veya Onufri işçisini nasıl etkiyeceğini göz önünde tutmaya çalışır” Bununla Lenin'in bir tarihçi, romancı, şair ve sosyolog ya da bir düşünür, siyasetçi ve esaslı bir devlet adamı olduğunu anlatmaktan öteye geçmemiştir.]

Tarihte yaşamak ve tarihi yaşamak, kendimi tarihte, İspanya'mda var etmek ve tarihimi İspanya'm yapmak, bununla da her zaman yaptığım ve sürgünümün trajik yükü olarak kalacağı üzere evrenime, sonsuzluğuma dönüştürmek. Tarih efsanedir, onu zaten biliyoruz –biliniyor– ve bu efsane, bu tarih benim içimi kemiriyor. O son bulduğunda ben de onunla beraber son bulacağım. Bu, *Tılsımlı Deri*'deki Valentin'in yaşadığı trajediden daha korkunç bir trajedi. Ve yalnızca benim trajedim değil, tarihte, tarihle ve tarihten yaşayan herkesin, tüm vatandaşların, yani tüm insanların, –Aristoteles'in deyişiyle tüm siyasi ve sivil hayvanların–, yazan herkesin, okuyan herkesin, bunu okuyan herkesindir. Bu anlatının kişiliğinden ziyade evrensellik, her şeye kadir bir kişilik sahibi olma ve tümkişilik sahibi olma –*omnis no es totus*¹– burada patlak verir. Bu bir ego–izm (bencillik) örneği değil aksine nos–izm (bizcillik)² örneğidir.

Benim efsanem! Benim romanım! Yani bana; diğerlerinin ve benim, dostlarımin ve düşmanlarımin, kendime dost olan ben ile kendime düşman olan

1 *Tüm, her şey demek değildir. (ç.n.)*

2 Nosizm: Latince “nos” sözcüğünden türetilmiş bizcillik anlamına gelen bir sözcük. (ç.n.)

benim, Miguel de Unamuno olarak adlandırdığımız kişinin efsanesi, romanı. Bu nedenle de aynada kendime uzun süre bakamıyorum çünkü o noktada gözler gözlerimin ardına, kendi tasvirinin ardına geçiyor. Bakışlarıma baktığım andan itibaren kendimi kendimden boşaltmış, tarihimi, yaşamımı kaybetmiş, bilinçsizliğe, geçmişe, hiçe geri dönmüş gibi hissediyorum. Gelecek sanki bir hiçmiş gibi! Buna rağmen gelecek her şeyimizdir.

Benim romanım! Benim efsanem! Efsanemin, romanımın Unamuno'su, beraberce dostum olan beni ve düşmanım olan beni ve diğerleri olan dostlarımla diğerleri olan düşmanlarımı yarattığımız, bana yaşam ve ölüm katan, beni yaratan ve yok eden, bana dayanak olan Unamuno. Bu benim çilem. Ben benim olduğumu sandığım mıyım yoksa sanıldığı gibi biri miyim? Bu satırlar benim tanımadığım ve bilinmez; kendim için bile tanıdık olmayan benliğimin karşısında nasıl da birer itirafa dönüşüyor. Buradaysa amacım kendimi toprağa vermek zorunda olduğum efsaneyi oluşturmak. Ama artık roman konusuna geçiyorum.

Birkaç ay önce, yaşadığım sürgün hayatının en içsel deneyimini ortaya koymak istediğim, kendimi yaratmayı, kendimi bir sürgün ve kaçak özellikleri altında ebedileştirerek bir roman yazmayı hayal etmiştim. Şimdi ise o romanı oluşturmanın en iyi yolunun onun nasıl oluşturulacağını anlatmak olduğunu düşünüyorum. Ya Tanrı'nın Tanrısı ya da *Deus de Deo*.

Öncelikle, merkeze oturtacağım bir karakter oluşturmalıydım ve bu doğal olarak kendim olacaktım.

İşe de bu karaktere bir isim vererek başlayacaktım. Ona U. Jugo de la Raza diye hitap edecektim; U soyadımın baş harfi; Jugo anne tarafımdan ve ayrıca olayların geçtiği Vizcaya'daki eski Galdacano çiftliğindeki büyük babamın ilk ismi; Lazzara da Basklılara ait bir isim, tıpkı Larra, Larrea gibi. Larrazabal, Larramendi, Larraburu, Larraga, Larreta... ve benzerleri gibi baba tarafımdan büyük anneme ait bir isim. Larraza çimen anlamına gelse de kelime oyunu yapmış olmak için Raza yazıyorum –tarz meselesi!–. Jugo'nun tam olarak ne anlama geldiğini bilmiyorum ama İspanyolcadaki anlamıyla bir alakası yok.

U. Jugo de la Raza kendi kendine çok sıkılır –özgür birinin can sıkıntısı ne fecidir!– çünkü artık kendisinden başka biri için yaşamaz olur, hikâyenin altındaki zavallı ben, romana dönüştüğümüz kederli adamdaki sıkıntı. Bu yüzden de romanlardan hoşlanmaktadır. Romanları sever ve bir başkasında yaşamak, başkası olmak, başkasında ebedileşmek için arar onları. En azından bu onun inandığı şeydir ama romanları onları keşfetmek için arar, böylelikle de kendinde yaşamak ve kendisi olmak için. Daha doğrusu kendisi için bile bilinmedik ve bilinemez olan kendi beninden kaçmak amacıyla.

[Bu yüce sıkıntı hakkında yazarken de, –diğer yazdıklarım gibi, birkaç kez yazdığım için böyle söylüyorum–, bunu yazarken de hep yüce bir can sıkıntısı çektiğine ve hatta canı sıkılarak –hanedanlığa ait yüzyıllık bir miras!– doğduğuna inandığım zavallı kralımız XII. Don Alfonso de Borbon Habsburgo–Lo-

rena'yı düşünüyordum. İmparatorlukla ilgili tüm hayalleri –Fas'a gerçekleştirdiği Haçlı Seferi bunlardan en sonuncusu ve korkuncudur– tahttaki trajik yalnızlığını, içindeki büyük boşluğun yol açtığı can sıkıntısını doldurmaktı. Karamsarlık olarak adlandırdığı, onun hız tutkusu ve dehşeti gibi bir şeydir. Tanrı'nın kulunun ne gibi özel ve derin bir yaşamı ola ki o zavallı bin yıllık saksı zambağına sahip olsun?]

U. Jugo de la Raza, Sen Nehri kıyılarında, rıhtım boyunca uzanan eski tarz kitapçı tezgâhları arasında dolaşırken satın almadan evvel okumaya başladığı bir romanla karşılaşır, roman ilgisini çeker, kendinden geçmesine neden olur ve romanın karakterini tanımaya başlar –otobiyografik, romantik bir itiraf romanı– onu kendiyle özdeşleştirir, ona iyi bir hikâye sunar, vs. Yüzyılın kaba gerçekliğine ait dünya gözlerinden silinip gider. Bir anlığına gözlerini kitabın sayfalarından ayırıp Se Nehri'nin sularına yönelttiğinde o suların akmadığını, onun hareketsiz bir ayna olduğunu sanır. Dehşete düşmüş gözlerini nehirden alıp kendini bulmak, onlarda yaşamak için kitabın, romanın sayfalarına geri döner. O anda eşsiz bir bölümle karşılaşır ve orada şu değerli cümleyi okur: “Okur bu acı dolu hikâyenin sonuna vardığında benimle beraber ölecek.”

Jugo de la Raza kitaptaki harflerin Sen Nehri sularında yok oluyormuşçasına gözlerinin önünden kaybolduğunu hissetti; ensesinde bir yanma ve tüm bedeninde bir ürperti hissetti, bacakları titredi ve yıllar önce takıntı ettiği göğüs daralmasına dair

vesveseye kapıldı yeniden. Kitap ellerinde titredi, rihlının korkuluklarına yaslanmak zorunda kaldı ve kitabı aldığı yere geri bırakarak nehir boyu evine doğru yol aldı. Ölüm meleğinin kanadının esintisini hissetmişti alnında. Eve vardı, bir süreliğine misafir kaldığı eve, yatağına uzandı, öldüğünü sandı ve en mahrem kedere teslim etti kendini.

"Hayır, o kitaba bir daha dokunmayacağım, onu okumayacağım, sonunu öğrenmek için almayacağım, diyordu kendi kendine. Bu benim ölümüm olur Bu aptallık, biliyorum; o cümlelerin yazılması bir yazar kaprisinden başka bir şey değil ama az kalsın beni öldüreceklerdi. Beni aşılıyor. Buraya geri dönerken de Alma Köprüsü'nü geçtim –ruh köprüsü!– kendimi Sen Nehri'ne, o aynaya atma ihtiyacı hissettim. Tırabzanlara tutunmak zorunda kaldım. Aklıma buna benzer istekler uyandıran şeyler geldi, şimdi geride kalmış bazı arzular ve beni bu düşünceyle günbegün öldürerek seksen yıl boyunca hep intihar etme isteğiyle hayatta kalmış, doğuştan gelen o fantezi. Yaşam mıdır bu? Hayır, o kitabı daha fazla okumayacağım... Ne o kitabı ne de başka bir kitabı; Sen'in kitap satılan kıyılarında dolaşmayacağım"

Ama zavallı Jugo de la Raza kitapsız, o kitap olmadan yaşayamıyordu; hayatı, içsel varoluşu, gerçekliği, hakiki gerçekliği kesin ve geri dönülmez bir şekilde romanın karakterine bağlıydı. Okumaya, onu yaşamaya devam ederse karakter öldüğünde onunla beraber ölme riskiyle karşı karşıyaydı, ama okumaz-

sa kitap da yok olup gidebilirdi, yaşayacak mıydı? Tüm bunlardan sonra Sen kıyıları boyunca yürümeye geri döndü, aynı kitap tezgâhının önünden bir kez daha geçti, kaçınılmaz kitaba muazzam bir aşk ve devasa bir korkuyla baktı, sonra Sen Nehri sularını izledi... Kazandı! Yoksa yenildi mi? Kitabı açmadan geçerken kendi kendine: "Bu hikâyenin devamında ne olacak? Sonu nasıl bitecek?", dedi. Günün birinde direnemeyeceğine ve kitabı ölümü pahasına okumaya devam etmesi gerektiğine ikna olmuştu.

Jugo de la Raza'mın romanı, Jugo de la Raza'ya ait romanım bu şekilde geliştenecekti. Ve ara sıra ben, bir roman karakteri olan Miguel de Unamuno, eylemlerim tarafından yok olma korkusuyla zar zor yazıyor, zar zor hareket ediyordum. XIII. Alfonso ve zavallı vatanımın pretoryen zorbalarına karşı zaman zaman siyasi mektuplar yazıyordum ancak İspanya'mdaki tarihi yazan bu mektuplar beni mahvediyordu. Ve orada, İspanya'mdaki dostlarımla düşmanlarım benim bir politikacı olmadığımı, böyle bir mizacım olmadığını ve hatta devrimci olabilecek mizaca dahi sahip olmadığımı, kendimi şiir ve roman yazmaya adayıp siyaset yapmaktan vazgeçmem gerektiğini söylüyorlardı. Siyaset yapmak şiir yazmaktan başka bir şeymiş, şiir yazmak siyaset yapmanın başka bir yolu değilmiş gibi!

Ama en korkuncu, öyle ya da böyle bir şey olduğunda ne yapacağımı, ne diyeceğimi, ne yazacağımı düşünerek, birbirine paralel gelecekleri hayal ederek, söylediğim şeyleri geri alarak acı verici bir bek-

lentiyle hareketsizliğe batıp çok bir şey yazamıyor oluşumdu. Böylelikle rastgele elime geçen kitapları okuyordum, plansızca ve düzensizce, sırf Valery Larbaud'un bahsettiği dokunulmazlık sahibi bağımlılığı, o korkunç okuma bağımlılığını tatmin etmek için. Dokunulmazlık sahibi. Hadi ama! Ne lezzetli bir cezadır o! Okuma bağımlılığı sürekli bir ölüm cezası taşır.

Projelerimin çoğu –bunların arasında bir roman nasıl oluşturulur hakkında yazdıklarım da– merak uyandırıcı bir sonla bitiyor. Sonelerimi burada, Paris'te yayımlamıştım; 13 Eylül 1923'teki rezil darbeden, sürgün hikâyem, sürgünüme dair hikâye başlamadan önce yazılmış *Teresa* isimli çalışmam da İspanya'da yayımlanmıştı. Buradaysa başka bir şekilde yaşamam ve hayatımı yazarak kazanmam gerekiyordu! Öyle olsa bile!... Korkusuz bir Buenos Aires gazetesi olan *Crítica* da iyi bir ücret karşılığı benden kendileriyle işbirliği yapmamı istemişti, fazla param yok, özellikle de ailemden uzakta yaşarken, buna rağmen kalemi kâğıdın üzerine koymayı başaramıyordum. Buenos Aires'te haftalık çıkan bir mecmua olan *Caras y Caretas* ile yaptığım işbirliği hâlâ askıda duruyor. İspanya'dayken herhangi bir gazete ya da dergide yazmak istemiyordum, hâlâ da istemiyorum; askeri sansüre maruz kalıp aşağılanmayı reddettim. Yazılarımın askeri disiplinle zayıflatılmış ve zekâdan başka hiçbir şeyden nefret etmeyen, okuma yazma bilmez askerler tarafından sansürlenmesine katlanamam. Gerçekten zorlu ve hatta onların bakış açısından suç olarak değerlendirilen bazı yargılardan geçmeyi başardıktan sonra

masum bir sözcüğü, önemsiz bir şeyi kendi güçlerini bana hissettirmek için çizerlerdi. Kararname gereği sansür mü? Asla!

[Paris'ten Hendaye'ye geldikten sonra Primo de Rivera'nın akıllara sığmayan ahmaklığının hizmetindekilerin deli saçması sansürleri ve şiddetli bunamadan muzdarip rezil Martinez Anido'nun gerçekler karşısındaki korkusu hakkında yeni haberler almıştım. Ortada yürek parçalayıcı bir utanç olmasa sansür olaylarıyla ilgili pek keyifli bir kitap yazmam mümkün olabifirdi. En korktukları şeyse hiciv, küçümseyici buldukları alaycı bir gülümseme. "Bize kimse gülemez!", diyorlar. Ben de size bununla ilgili bir olay anlatmak istiyorum. Bizim ücretli olarak adlandırdığımız, uyanık ve kurnaz, akıllı ve ironik, sivil kariyer sahibi ve liberal genç askerin biri bir alayda görev yapmaktaydı. Bölüğün komutanı ondan korkuyor ve karşısında üstünlük taslamaktan çekiniyordu ama bir defasında, kendisiyle diğer askerlerin karşındayken vatansever konuşmalardan birini ağzından kaçırdığına şahit oldu. Zavallı komutan gözlerini uyanık gencin gözlerinden ve ağzından ayıramıyor, mimiklerini inceliyor, bunda bile başarılı olamıyordu, ta ki çekine çekine, artık kendine hâkim olamadan askere doğru yaklaşıp ona: "Ne o, gülüyor musunuz?", dedi. Asker ise: "Hayır, komutanım, gülmüyorum", diye yanıtladı. O zaman komutan ona: "Evet, gülüyorsun, içinden gülüyorsun", dedi. İspanya'mızdaki tüm zavallı Kabilciler, Engizisyon'un Kutsal Görevinin askerleri, üniformalı ruhlar, aydın olarak değerlendirdikleri birine rastladıklarında gözleriyle ağız-

larında küçümseyici bir gülümseme yakaladıklarını sanıp onların kendilerine içten içe güldüklerine inanırlar. Bu en feci trajedidir Diktatörlüğe mahmuzlarını geçirensen işte bu ayaktakımının yaptıklarıdır.

Tıpkı burada, sınırda da polisin radikal sapkınlığı ve cellatlardan oluşan hizmetkârlara ait bu enstitü hakkında da bilgi sahibi oluşum gibi. Ama bunun hakkında yazarak kanımı daha fazla kızıştırmak istemediğimden eski anlatıya geri dönüyorum].

Madem öyle Jugo de la Raza'nın romanına, romanını okuduğu romana geri dönelim. Devam edeceğimiz kısım, zavallı Jugo de la Raza'nın bir gün artık direnemeyeceği, hikâyeye yenik düştüğü, yani yaşam ve daha doğrusu ölüm tarafından alt edildiği yer. Sen Nehri rıhtımındaki kitap tezgâhlarının yanından geçerken kitabı satın aldı, cebine koyup nehir boyunca evine doğru koşmaya başladı. Kitabı, çalınmış bir nesnenin başkası tarafından çalınacağı korkusuyla taşıyordu üzerinde. O kadar hızlıydı ki nefes nefese kaldı, aldığı nefes yetmiyordu ve göğsünün sıkışmasına neden olan eski evhamın döndüğüne şahit oluyordu. Durmak zorunda kaldı ve sonra her yöne, gelen geçene ve özellikle de Sen Nehri'nin akışkan bir aynaya benzeyen sularına bakarak kitabı açıp birkaç satır okudu. Ama o noktada yeniden kapattı. Yıllar önce zihinsel nefes darlığı olarak adlandırdığı, bir ihtimal MacKenzie'nin teşhis edilememiş hastalığı olan şeyle tekrar karşı karşıya kalıyor ve hatta sol koluyla parmakları arasında ölümcül bir karıncalanma hissettiğini sanıyordu. Ara sıra kendine şöyle

söylüyordu: “Şu ağaca ulaşır ulaşmaz öleceğim”; ardından, kalbinin derinliklerinden geçen kısık bir ses ona “yoksa gerçekten ölmüş olabilir misin?”, diyordu. Böylelikle eve vardı.

Eve vardı, yemeği uzatmaya çalışarak yedi –aceleyle uzatarak– yatak odasına çıktı, soyundu ve ölmeye yatıyormuş gibi uyumak üzere uzandı. Kalbi çarpıyordu. Yatakta uzanmış halde önce bir *Babamız* duası sonra da bir *Ave Maria* duası okudu. Duaların şu kısımlarında duraksadı: “*Cennette olduğu gibi yeryüzünde de senin arzun olsun*” ve “*Aziz Meryem, Tanrı’nın annesi, biz günahkârlar için şimdi ve ölüm saatimize kadar bizlerden duanı eksik etme*” Bunu üç kez tekrar etti, kitabı açmadan önce haç çıkarp kalp atışlarının dinmesini bekledi. Zamanın onu yutmakta olduğunu, bu romansı kurgunun onun geleceğini, *Kendini* özdeşleştirdiği o kurgusal varlığın geleceğinin onu soğurmakta olduğunu hissetti; kendi içinde boğulduğunu hissediyordu.

Biraz sakinleşince kitabı açtı ve okumaya başladı. Kendini tamamen unuttu, bu yüzden de kendisinin ölmüş olduğunu söyleyebilirdi. Diğerini hayal ediyordu, daha doğrusu diğeri onun içinde hayal edilen bir düştü, sonsuz yalnızlığının bir yaratığı. Nihayet, kalbinde korkunç bir sancıyla uyandı. Kitaptaki karakter az evvel ona şöyle söylemişti: “Okuruma benimle birlikte öleceğini hatırlatmalıyım.” Ama bu seferki etkisi korkunçtu. Trajik okur, manevi ıstıraplar içinde yatağında kıvranarak bilincini kaybetti; ötekini de kendini de hayal etmeyi bıraktı. Kendine geldi-

ğindeyse kitabı fırlatıp ışığı söndürdü ve yeniden haç çıkardıktan sonra hayaller görmeyi bırakıp uymaya çalıştı. İmkânsızdı! Ara sıra kalkıp su içmesi gerekiyordu; aklına bir anda Sen'in sularını, aynanın sularını içtiğini getirdi. "Delirdim mi?" diyordu kendi kendine, "ama yok, eğer biri kendisine delirip delirmediğini soruyorsa delirmemiş demektir. Buna rağmen..." Ayağa kalkıp şöminede ateş yaktı ve vakit kaybetmeden yatağına dönmek üzere kitabı ateşe attı. Sonunda uyuyakalmayı başardı.

Romanım için, onu yazmış olmam durumunda ve kahramanı kitabı yakarken göstermeyi düşünmüş olduğum pasaj büyük hayalperest Mazzini'nin 1 Mayıs 1835'te Grenchen'den Judith'e yazdığı mektupta okuduklarımı anımsatıyordu bana: "Kalbime indiğimde orada küller ve cansız bir ev buluyorum. Yanardağ yangınını gerçekleştirdi ve yüzeyinde dalgalanan ısı ile lav dışında bir şey kalmadı, her şey donup da görevini yerine getirdiğinde geriye bir şey kalmayacak- olabilesi bulunmasına rağmen olmamış bir şeye dair tanımlanması imkânsız bir anı, mutluluk için kullanılması gerekirken dışarı dökülmeden içten içe reddedilen muazzam arzuların ataletinde kaybolmuş umut, endişe ve geleceği bulunmayan sözlerin ruhunu yok eden araçların hatırası... Ardından da hiçlik." Mazzini bir sürgündü, ebediyetten sürgün edilmiş biri. Kendinden önceki büyük kanun kaçağı -ve tepeden bakan- Dante gibi; kendileri de birer kanun kaçağı ve yine tepeden bakan Musa ile Aziz Paul ve ondan sonra gelen Victor Hugo gibi. Onların hepsi, Musa, Aziz Paul, Dante, Mazzini, Vi-

ctor Hugo ve onlarcası vatanlarından sürgüne gönderildiklerinde ya da çölde ararken buldular ebediyetten sürgün edilmenin ne demek olduğunu. Ve Dante, Floransa'dan sürgün edildiğinde görebildi İtalya'nın acıya hizmet eden bir barınak olduğunu.

*Ai serva Italia di dolore ostello*³.]

Okuruma roman hakkında, Jugo de Raza'nın "deliriyor muyum?" demesine yorum yapma konusuna gelirsek; sahip olabileceğim en fazla güvenin bana, başkalarının ne yaptığını ve yapmadığını gözlemlediğim, dediklerini ve sustuklarını dinlediğim anlarda geldiğini ve o anlarda deli olup olmadığımı dair bu tarz bir şüphenin içimde filizlendiğini söyleyebilirim.

Deli olmanın akı kaybetmek olduğu söylenir. Akı ama gerçeği değil çünkü başkalarının sessiz kaldığı gerçekleri söyleyen deliler var, bunları söylemek ne makul ne de mantıklı olduğundan da onlara deli deniyor.

Peki ya nedir akıl? Mantık hepimizin ya da en azından çoğunluğun hemfikir olduğu şeydir. Hakikat ise başka bir şeydir, akıl sosyaldir; hakikat ise normalde bireysel, kişisel ve anlatılmazdır. Akıl bizi bir araya getirir ama hakikatler ayırır.

[Şimdi farkına varıyorum, bizi birleştiren belki de hakikat ve ayırsa akıldır. Aklın, hakikat ve delilik üzerine yürüttüğüm tüm o bulanık felsefenin, ruhun en dingin anlarında kendimi iyi ettiğim bir zihin durumuna itaat ettiğini de yeni anlıyorum. Burada, sınır-

3 *Ey köle İtalya, acılar ülkesi* (Araf, Kanto VI, 76, Rekin Teksoy) (ed.n.)

da, anavatanımın dağlarına karşı, mücadele arzum şiddetlendi ama en derinde ruhum dinginlik kazandı. Bir an olsun deli olduğumu düşünmüyorum. Çünkü yel değirmenlerine karşı onlar birer devmiş gibi canımı riske atarak saldırırsam nedeni onların birer yel değirmeni olduğunu bildiğimdenidir. Ama ötekiler gibi kendilerini akli başında sanan, dev olduklarına inananların bu durumdan kurtulmaları gerekir.])

Kendimi kurgusal bir varlık olarak gördüğüm ve romanımı oluşturduğum anlarda, kendimi kendi karşıma alıp temsil ettiğimde, aklıma gelen şey ya da hemen hemen her şey, özellikle de İspanya'm hakkında onların deli oldukları ya da benim deli olduğum ve eğer ben deliysem diğer herkesin deli olamayacağı hayali. Sözlerim, yazılarım ve eylemlerim hakkındaki yargılarını dinleyerek düşünüyorum: "Acaba kendi telaffuz ettiğimi duyduğum sözcüklerden başka şeyler mi söylüyorum ya da telaffuz ettiklerimden başka şeyler mi duyuluyor?" İşte o vakit Don Kişot'un kişiliğini hatırlamayı bırakmıyorum.

[Bu anlattıklarımın sonra burada, Hendaye'de başıma bir olay geldi, bana selam vermek için yanıma gelen ve İspanya'da deli olarak kabul edildiğimi söyleyen zavallı bir şeytanla tanıştım. Akabinde onun bir polis olduğu çıktı ortaya, bunu bana sarhoşken kendi itiraf etti. Ki bu tam manasıyla deli olmak demek değildir. Primo de Rivera her sarhoş olduğunda delirmiyor ki bu da onun her transına denk gelmektedir, aksine *apandisit*, *farenjit*, *larenjit*, *otit*, *flebit* gibi iltihaplanmalarla karşılaştırırsanız doğuştan

gelen ve anayasal *aptalit* rahatsızlığı şiddetleniyor. Bu sözcüğün telaffuzunda bile Kişotik bir yan, ilahi bir çılgınlık yok. Yalnızca kaba bir beyanın beceriksiz spekülasyonuna benzedi.]

Burada, Don Kişot'umuz hakkında söylediğimi sandığım bir şeyi tekrar etmeliyim, bu da ölmek yerine, gereksinim duyduğumuz şekilde birkaç yıl daha yaşasaydı, aklını, tüm dünyanın aklını geri kazana-
rak ölmektense hakikatini, kendine ait olan hakikati kaybetmeseydi cezası ne olurdu diye ona sormak. O zamanlar İspanya'da bulunan tüm delilerin –ki çokça deli olması gerekirdi çünkü korkunç hastalığı kısa süre önce Peru'da getirmişti– yardımını isteyerek ona başvurması gerekir ve onları reddettiğini gördüklerinde de ona bir sahtekâr, hain ve ödlele muamelesi yaparak onu rahatsız ederlerdi. Çünkü zulmedici bir takıntı haline gelen bu peşine düşme çılgınlığından mustarip bir deliler çetesi var ve Don Kişot kendini takip edenlerle ilgilenmeyince bu deliler Don Kişot'u kovalamaya başladı. Peki, ama Don Kişot'um ben ne yaptım da kendilerinin peşine düş-
tüğümü sandıkları delilerin mıknatısı haline geldim? Neden üzerime üzerime geliyorlar? Sonunda beni hakaretlere boğacaklarsa neden övüyorlar?

[Aynısı Don Kişot'umun da başına geldi, Kutsal Kardeşlik askerlerinin tutuklu olarak götürdükleri kadirga köleleri askerlerin egemenliğinden kurtulur kurtulmaz onu taşladılar. İspanya'daki mevcut Kutsal Kardeşliğin askerî gücüne karşı mücadelemden, bir gün beni belki kadirga köleleri gibi taşılayacakları-

nı bilsem de vazgeçmem. Cellatların yetkiye, yani adalete sahip olmak için yargıçlara dönüşmesi ve bunu gücün başlangıcı olan yetki ilkesiyle yani düzen olarak adlandırdıkları şeyde boğmalarına tahammül edemem. Komünizm yangınına ait paniğinin verdiği dehşetle evini barkını yangından daha çok hasara uğratan itfaiyecilere bırakan tedirgin ve korkak burjuvaziye de tahammülüm yok. Şu sıralar İspanya'da olanlar bittiğinde ki yangını söndürerek yaşamlarını sürdürmek için yangın çıkaran itfaiyecilerdir onlar. Bilindiği üzere pretorian ve polis diktatörlüğü başladığından bu yana sokak cinayetleri bitti sayılır çünkü katiller İçişleri Bakanlığı'nca maaş alıp istihdam ediyor. Tam olarak polis rejimi budur işte.]

Bir kez daha Jugo de la Raza'nın romanına, romanını okuduğu romana, okurun romanına, oyuncu okura, okumanın yaşamak anlamına geldiği, okura ait romana geri dönelim! Ertesi sabah manevi ıstıraplarla dolu yatağında uyandığında sakindi, ayağa kalktı ve yaşamının vahim kitabının küllerini izledi bir süre. O küller ona Sen Nehri'nin suları gibi, yeni bir ayna gibi gözüktü. İşkencesi yeniden başladı: hikâye nasıl sona erecekti? Bulamayacağını, bulmaması gerektiğini bilse de Sen Rıhtımı'ndaki kitapçılarda başka bir nüsha aramaya gitti. Ve onu bulamadığı için ölesiye acı çekti. Tanrı'nın diyarlarında bir yolculuğa çıkmaya karar verdi; Tanrı onun unutmamasına, hikâyesini bırakmasına yardımcı olur umuduyla. Bu saplantıdan kurtulmak için *Milo Venüsü'nü* izlemeye Louvre'a gitti ama *Milo Venüsü* ona Sen Nehri ve yakmış olduğu kitabın külleri gibi, bir başka ayna

gibi göründü. Oradan ayrılmaya, dağları ve denizleri, statik ve mimari şeyleri izlemeye karar verdi. Bu arada da kendi kendine: “Bu hikâye nasıl sona erecekti?”, diye sormayı sürdürdü.

Romanımın bu pasajı hakkında hayal kurarken kendi kendime sorduğum soru şuydu: “Bu Direktuvara ait tarih nasıl sona erecek ve İspanyol monarşisiyle İspanya’nın kaderi ne olacak?” Alışkanlığı sürdürdüğüm üzere gazeteleri hevesle okuyup İspanya’dan gelecek mektupları bekliyordum. Bir de Fuenteven-tura’mdan Paris’e yazdığım LXXVIII. sonenin şu mısralarını yazıyordum:

Devrim bir komedidir

Tanrı’nın can sıkıntısına karşı icat ettiği.

Tarihin kederi can sıkıntısından oluşmadığından mı? Ayrıca yurttaşlarımın hoşnutsuzluğuna da sahiptim.

Mazzini’nin 2 Mart 1835’de Judith’e hitaben Bern’den yolladığı mektupta ifade ettiği duyguları çok iyi anlıyorum: “Kişisel eğilimimi benimle aynı dili konuşan adamlara kapılıp terk edersem kendimi küçümseyip inkâr etmiş olurdum; bu durumu açığa çıkartmasına izin verilen karşımdaki yabancıyı ise öfke ve intikamımla ezerdim. İnsanlara, özellikle de yurttaşlarına ve onu bu denli kötü anlayıp yargılayanlara karşı beslediği şiddetli kini tamamen anlıyorum. Bir diğer sürgün ve büyüklük ustası olan Dante’ninkinin ikizi olan o “Mağrur Ruh”taki hakikat ne de büyüktür!

İspanya’mda süregelen tüm bu olayların nasıl sona

ereceğini tahmin etmenin, önceden bilmenin bir yolu yok; kimse kendine ait olduğunu iddia ettiği şeye inanmaz; sosyalistler ne sosyalizme ne sınıf mücadelesine ne demir yasası ücretlendirmelerine ne de Marksist diğer simgelere inanır; komünistler komüne inanmaz [dini birlikteliğeysen hiç inanmazlar], muhafazakârlar da muhafazaya inanmaz; ne anarşistler anarşiye inanır ne de Pretoryenler diktatörlüğe... Dilenciler milleti! Peki ya kendine inanan var mı? Acaba ben kendime inanıyor muyum? "Halk susar!" Aleksandr Puşkin'in *Boris Godunov* trajedisi işte böyle sonlanır. Çünkü halk kendine inanmamaktadır. Ve Tanrı susar!" İşte evrensel trajedinin temeli. Tanrı susar. Susar çünkü ateisttir.

Jugo de la Raza'mın, okurumun kendi romanını, benim romanımı okuduğu romana geri dönelim.

Hikâyeyi unutsun diye onu Paris dışında bir yolculuğa çıkarmayı planlıyordum; yaktığı kitabın küllerinin peşine düşerek, nehirlerle denizlerin sularına bakarak duraksıyor, öylece dolaşıp duruyordu. Onu, Gent ve Brugge kanalları boyunca veya Cenevre'deki Le-man Gölü boyunca, kendi kendisiyle mücadele ederken yürütmek istiyor ve otuz altı yıl önce, yirmi beş yaşındayken geçtiğim Luzern Köprüsü'nden melankolik bir şekilde geçirmeyi düşünüyordum. Sonra, seyahatlerime ait anıları romana eklerdim; Gent'den, Cenevre'den, Venedik'ten ve Floransa'dan bahse-derdim... Ve benim zavallı Jugo de la Raza'm bu şehirlerden birine geldiğinde bir kitap tezgâhına yaklaşıp o vahim kitabın bir kopyasını bulurdu. Titrek

ellerle onu satın alıp merakını giderene kadar okumaya devam etmek niyetiyle onu Paris'e götürürdü, ta ki sona ulaşmadan o son hakkına bir fikre sahip olana ve şöyle diyene kadar: "Şimdi bu hikâyenin nasıl biteceği hakkında bir fikrim var."

[Yaklaşık iki sene önce bunun üzerine Paris'te yazarken Jugo de la Raza'mı Gent, Cenevre, Luzern, Venedik ve Floransa'dan başka bir yerde gezdirmek aklıma gelmemişti... Bugün ise onu Vasconia'mın tatlı mı tatlı bakir doğasıyla güzelim Fransa'nın sevimliliğini birleştiren o pastoral Fransız-Bask ülkesinde yürüyüşe çıkarırdım. Ascain'ın yanında ve Larrun'un -*larra*, yani çimen sözcüğünün diğer bir kullanımı- eteklerindeki zümrüt renkli uysal çayırlar arasındaki Mütevazı Nivelles'in durgun kıyılarında gezdirirdim. Aldatıcı tarihin unutkanlığını gözler önüne seren bin yıllık sessizlikle dolu tarlaların sakinleştirici yeşilliğiyle arındırırdım bakışlarını. Durgun bir nehrin sularına bakan o eski çiftlik evlerinin yanından geçirir, insani uçurumlarının sessizliğini dinletirdim.

Onu, Nive'nin Saint-Jean-de-Luz'a indiği, *Bilim için Becerilerin İncelemesi* isimli kitabın yazarı Doktor Huarte de San Juan'ın doğum yeri olan Saint-Jean-Pied-de-Port'a kadar götürürdüm. Ve orada, bir zamanlar İspanyol şimdiyse Fransız kasabası olan ufak, eski Navarra'daki Eyalaberri'de, taştan bir bankta huzurlu bir atmosferde otururken Nive'nin ebedi mırıltısını dinlerdi. Sonra kiliseye giden köprü'nün altından geçerken giderdim onu görmeye. Çocuksu bir Baskça ile çocuksu bir tonda, huzur ve

güven duygusu içinde onunla konuşurdu çevredeki kırlar. Oradan da saati bozulduğu için saatçiye gider ve adam ona Baskça bilmediğini söylediğinde ona insanları ayıranın diller ve dinler olduğunu söylerdi. Mesih de Buda da bunu Tanrı'ya iki farklı dilde sanki söylememişler gibi.

Jugo de la Raza'm, Vauban'in eseri olan ve çoğu Devrim öncesine ait, üç yüz yıldır uyudukları o evlerin arasında gezinip kiliseden kaleye çıkan Citadel sokağını düşünceli bir şekilde geçerdi. Tanrı'ya şükür, kilometre koleksiyoncularının arabaları o sokağı çıkamaz. Ve orada, o barış ve geri çekilme sokağında, Engizisyon Zindanı olan ve Aziz Yuhannah'ın piskoposlarının hapishanesi *des eveques*'i ziyaret ederdi. Kafes içindeki ufak bahçeleri barındıran eski duvarların arkasındaki, sarmaşığı döndükten sonra arkada kalan eski hapishaneyi.

Sonra benim zavallı trajik okurum Nive'yi oluşturan şelaleyi izlemeye ve bir an olsun aynı olmayan ve bir duvara benzeyen o suları hissetmeye giderdi. Ki bu aynadan bir duvar. Tarihsel bir ayna. Ardından, nehir aşağı, eşiğinde *"Pierre Ezpellet et Jeanne Iribar ne. Cons. Anne 8.e 1800"* yazan o evin önünde durarak Uhartlize'ye doğru devam ederdi.

Napolyon dünyayı kendi gürültü patırtısının hikâyesiyle doldururken Pedro Ezpeleta ve Juan Ibarra'nın "barış içinde yaşayalım!" sözünü hatırlayıp barış içinde bir yaşam düşünürdü.

Oradan da memleketinin dağlarının yeşilliğini gözleriyle içmek için hevesli bir şekilde Fransa ve İspanya

sınırındaki Arnegui Köprüsü'ne giderdi Jugo de la Raza'm. O önemsiz ve işe yaramaz köprüden 1875 karnavalının ikinci gününde tahtın talibi, Karlistler için VII. Carlos olan Don Carlos de Borbon y Este geçti. XIII. Alfonso'nun pretörlerinin başımıza getirdiklerinin tohumlarını eken o iç savaş bitti ama Primo de Rivera'nın yaptığı resmi bildiri de Karlist Savaş kadar Karlistti. Elli yıl önce Karlistlerin kasabam üzerine attığı ilk bombalardan birinin Bilbao'da doğduğum eve düştüğünü dinlemiştim ve 21 Şubat 1924'ün aynı günü Fuerteventura'daki tecrit hayatıma yollanmak üzere evimden alındım. Orada, o mütevazı Arnegui Köprüsü'nde ise, Jugo de la Raza o bölgede yaşayan köylülerin, yüzünü İspanya'ya dönerek "döneceğim, döneceğim" diyen VII. Carlos hakkında hiçbir fikre sahip olmadıklarını fark edebilirdi.

Oradan, bu bahsettiğimiz köprüden veya civarından efsanede adı geçen, Frankların kralı Şarlman (Carolus Magnus) da geçmiş olmalıydı; Rolando'nun borusunu çaldığı ve bugün ise gölgeler, sükûnet ve huzur arasında hapsolmuş sokaklara sahip olan Roncesvalles'e oradan gidilir Jugo de la Raza ise hayal gücünde yüzyılları ve engin toprakları kaynaştıran, zamanları ebedi ve düzlükleri sonsuz kılan kutsal hayal gücümüze dâhil olurdu, VII. Carlos'a ve Şarlman'a katılırdı. Onlarla beraber de zavallı XIII. Alfonso'ya ve İspanya'nın ilk Hasburg'una, İmparator I. Carlos'a, Almanya'nın Beşincisine katılıp Jugo Yuste'yi ziyaret ettiğinde, sudan aynalar bulunmadığından imparatorun bir balkondan kadife balığı avladığının anlatıldığını hatırlatarak oradaki göleti izlerdi.

Tahtın talibi VII. Carlos ile Şarlman ve XIII. Alfonso ile I. Carlos arasında, tahta çıkmasına az kala veremeden ölen, Katolik Krallardan Fernando ile Isabel'in oğlu, III. Juan'ın atas prens Don Juan'ın soluk ve esrarengiz gölgesini sunardım ona. Ve Jugo de la Raza Arnegui Köprüsü'nden *Saint-Jean-Pied-de-Port*'a doğru tüm bunları düşünürken şöyle söylerdi: "İyi de tüm bunlar nasıl sonlanacak?"]

Ama bu romanı bir diğerine geri dönmek için yarıda bırakıyorum. İspanya'dan bana ulaşan haberleri hevesle okuyorum, özellikle de sonucunda vatanıma dönmeme, hikâyemi orada yaşayıp yaşayamayacağıma ve orada ölmeye gidip gidemeyeceğime bağlı olan Fas kampanyasıyla ilgili olanları kendime sorarak. Orada ölmek ve çöle gömülmek...

Buradaki insanlar tüm bunlar karşısında bana İspanya'ya dönüp dönemeyeceğimi, geri dönmemi engelleyen herhangi bir yasa veya hüküm olup olmadığını soruyor, benim için bunu özellikle de yabancılara açıklamak çok zor çünkü Direktuar olduğu sürece, General Martinez Anido gücünü elinde tuttuğu sürece dönmem ve dönmemeliyim, çünkü ne susabilirim ne de onları suçlamaktan vazgeçebilirim. Olur da İspanya'ya dönüp de sokaklarda, meydanlarda onları suçlayarak gerçeği, gerçeğimi haykırırsam özgürlüğüm ve hatta hayatım tehlikeye girer ve eğer bunları kaybedersem arkadaşım olduklarını söyleyenler, özgürlük ve yaşamda bana dost olanlar benim için hiçbir şey yapmaz. Kimileri, onlara durumumu anlatınca gülümseyip şöyle söylüyor:

"Ah, evet bu bir haysiyet meselesi!" Gülümsemele-
rinin altındaysa kendi kendilerine: "rolünü ne de iyi
oynuyor" dediklerini okuyorum.

İyi de benim hiç hakkım olamaz mı? Tanrı katında
olmam gereken ruhsal ve ilahi benliğimi diğerine,
yani tarihsel benliğe ve bu ikinci benliğin tarihinde ve
tarihiyle hareket edene feda etmenin eşiğinde de-
ğil miyim? İspanya'ya yeniden girmemekteki ısrarım
neden? Diğerlerinin, dostlarımla ve düşmanlarımla
bana yaptıklarına ek olarak beni gömecek olan ef-
sanemi yaratmanın eşiğinde değil miyim? Efsanemi
yaratmazsam her şeyden yok olup gideceğim. Ya-
ratırsam da...

Belki de efsanemle romanımı ve onların, kralın, Pri-
mo de Rivera'nın, Martinez Anido'nun, ruhuma ait
mahlûklarının, kurgusal varlıkların efsanesiyle roma-
nını oluşturunca buraya. Onlara birtakım ni-
yetler ve hisler yükleyerek yalan mı söylemiş oluyo-
rum? Onlar, onları tarif ettiğim gibi mi varlar? Peki ya
gerçekten varlar mı? Nasıl olursa olsun onlar benim
dışındalarken varlar mı? Nefretle kaplanmış olsalar
bile onlar benim sevgime ait mahlûklar. Sarmien-
to'nun diktatör Rosas'a hayranlık beslediğini ve onu
sevdiğini söylemiştim; ben kralımıza hayran oldu-
ğumu söylemeyeceğim ama onu seviyorum çünkü
o benim, çünkü onu ben yarattım. Onun İspanya
dışında olmasını isterdim ama onu seviyorum. İs-
panya'ya yaptıklarından dolayı en derinlerinde piş-
manlık duyan, bana yaptıklarından ötürü de aynı bu
şekilde pişman olan o dangalak Primo de Rivera'yı

da seviyorum bir ihtimal. Krizlerinden birinde ağzını köpürterek ve titreyerek başımı isteyen o zavallı epilepsi hastası Martinez Anido için şefkat dolu bir merhamet hissediyorum çünkü bağışlanmamdan başka bir şey istemediğini varsayıyorum, özellikle de her gün dua ettiğimden şüpheleniyorsa: “Borçlarımızı affettiğin gibi bize borçlu olanların da borçlarını bağışla.” Ama ah, yazılar! Rolüme geri döneyim ben! Komediye!

[Yine de hayır! Bunu yazdığımda bir anlık cesaretsizliğin beni esir almasına izin verdim. Bana yaptıklarını bağışlayabilirim ama zavallı vatanıma yaptıkları ve yapmaya devam ettikleri yüzünden onları bağışlayacak kişi ben değilim. Ki bu bir role bürünmekle alakalı değil. Düşüncesiz Primo de Rivera'ya gelince, yaptıkları yüzünden çoktan pişman olmuş olabilir ama onun şeref dediği şey bunu itiraf etmesine izin vermiyor. Guillen de Castro'nun *Cid'in Gençlik Yılları* isimli eserindeki şu dörtlükte sonsuza dek tanımlanan, şövalyelere özgü o korkunç şeref bahsettiğim:

Daima doğru olanı yapmaya çalış
dürüst ve asıl olanı,
ama olur da yanlışa düşersen
onu savun ve değiştirme.

Bu, Primo de Rivera'nın ne dürüst ne prensip sahibi olduğu, ne de darbeyle kendini başa getirdiğinde bunu doğru olduğu için yapmaya çalıştığı anlamına gelir!]

Judit Sidoli, Jose Mazzini'sine yazarak “ihtiyaç ha-

line gelen duygulardan", "kibir yüzünden çalışmak için işe duyulan maddesel ihtiyaçtan" bahsediyordu, sürgündeki büyük adamsa bu karara karşı çıkıyordu. Kısa süre sonra başka bir mektupta –14 Mayıs 1835'te Grenchen'den gelende– şöyle yazıyordu: "Saatler, vakur saatler var bizi gördüğüm ve on yıl hakkında beni uyandıran; yaşamı görüyorum; kalbimi ve diğerlerinin kalplerini görüyorum, ama he-men... şiirin yanılsamalarına geri dönüyorum." Mazzini'nin şiiri tarihi, onun tarihi, hem annesi hem de evladı olan İtalya'nın tarihiydi.

İkiyüzlü (*hipocrita*)! Çünkü ben, mesleğim gereği Helenist bir işsizim –bana ayırıp benden aldıklarından dolayı komediyi hazır eden Direktuvar'ın Yunan Kürsüsü bu, bense *hipocrita* sözcüğünün aktör demek olduğunu biliyorum. İkiyüzlü mü? Hayır! Rolüm benim gerçeğim ve gerçeğimi yaşamam gerek ve bu benim hayatım.

Şimdi de sürgündeki birinin rolünü oynuyorum. Dikkatsizliğim yüzünden rolümden çıksam da, inatçılığımdan takım elbisemi değiştirmeyip yenilemesem de, bunlar kısmen –bana her zaman eşlik etmiş bir tür hırs eğiliminin yardımıyla ve ailemden uzakta yalnızken üzerime binen bir yük bulunmazken– oynadığım role bağlı. Eşim üç kızıyla beraber 1924 senesinin Şubat ayında beni görmeye geldiğinde iç çamaşırlarımla, kıyafetlerimle ilgilenip bana yeni çoraplar verdi. Şimdi bu çorapların hepsi delik deşik, yoksa Don Kişot'un, Don Kişot'umun çoraplarının ağı, o yırtıldıklarını gördüğünde kendisine söyledik-

lerini ben de kendime söyleyebileyim diye mi yırtıldı: "Ah yoksulluk! Yoksulluk!", bundan sonraki yazım olan *Don Kişot ve Sancho'nun Hayatı*'nda tutkuluyla yorumladığım gibi.

Benimkiler için bile bir komedyayı mı temsil ediyorum? Ama yok, hayatım ve gerçeğim benim rolüm. Bana söylenmeden beni sınır dışı ettiklerinde –ki bunu hâlâ görmezden gelmeye çalışıyorum– sürgünümün nedeni ya da bahanesi dolayısıyla bile benimkilerden, ailemden, onlardan herhangi birinden bana eşlik etmesini istemedim, aksine yalnız ayrılmam için beni bırakmalarını istedim. Yalnızlığa ihtiyacım vardı ve o kışlacı diktatörlerin bana vermek istedikleri gerçek cezanın paramı harcamaya zorlamak, beni mütevazı mallarım ve çocuklarımla cezalandırmak olduğunu biliyordum. Sürgünün bir tür müsadere olduğunu da bildiğimden masraflarımı olabildiğince kısıtlamaya ve hatta ödememeye karar verdim, öyle de yaptım. Çünkü kendimi ıssız bir adaya kapatabilir ama masraflarıma kapatamazdım.

Beni anlayış göstererek ve gerçekten severek yalnız bıraksınlar istedim –en nihayetinde onlar benim ben de onların– ve beni yalnız bıraktılar Sonrasında, adadaki inzivamın bitiminde, büyük oğlum karısını da alıp benimle buluşmaya geldi, mektuplarındaki cefasıyla beni benden almıştı neredeyse. Yoksa benimkilerin, eşim ve çocuklarımla yapmadıkları şeyi benimle yapmaya geldiğini mi anlatmak istiyordu. Bu hanım harflerle oynamayı çok iyi beceriyordu, eşim yazma konusunda iyi olsa da harflerle oynamayı beceremez.

Peki, ama ismi için endişelenen ve bir ihtimal benim-kiyle birleştirmek isteyen bu zavallı edebiyatçı kadın, beni, sekiz çocuğumun annesi ve hakiki annem olan Concha'mdan daha mı çok seviyordu? Hakiki annem evet. Beni insanüstü bir haykırıyla ağlarken Hiçlik meleğinin pençelerinde gördüğü derin ve yüce bir keder anında analık organlarının en derinlerinde yine insanüstü, ilahi bir çığlıkla kendini kollarıma bırakarak bana "evladım!" dedi. O vakit Tanrı'nın benim için her şeyi bu kadında, çocuklarımin annesinde, benim bakire annemde, benim romanımdan başka bir romanı olmayan onda, kutsal ilahi bilinçsizliğimin ebedi aynasında yarattığını keşfettim. İşte bu nedenle o beni bu adada yalnız bırakırken diğeri, harflerin kadını olan, benim değil onun yazdığı romanda, benim yanımda heyecanlarını ve hatta sinema filmlerini aramaya gitti.

Ama zavallı edebiyatçı kadın benim aradığımı, her yazarın, her tarihçinin, her romancının, her siyasetçinin, her şairin aradığını mı arıyordu: uzun soluklu ve kalıcı bir hikâyede yaşayıp ölmemeyi. Bugünlerde yazarların ve yalnızların somut örneği olan Proust'u okudum, onun yalnızlığı nasıl bir trajedidir! Onu huzursuz eden, insanlık trajedisinin uçurumlarını araştırmaya iten ölüm hissidir, ama her an ölümü, anbean ölmekte olduğunu, ruhunun cesedinin kurduğunu hissettiren bir ölüm, hem de nasıl bir titizlikle! *Kayıp Zamanın İzinde*, zaman zaten hep kayıptır. Zaman kazanmak denen şey onu kaybetmekten öte değildir. Zaman: işte trajedi buradadır.

Mazzini 2 Mart 1835'te Judit'ine: "Sanatçıların sa-

natçılar tarafından iyi edildiği acıları tanıyorum; bunlar acının gölgesi, bedeni değil," yazmıştı. Mazzini de bir sanatçıydı; bir sanatçıdan ne daha fazla ne daha az. Bir şair ve siyasetçi bir şair; şairden başkası değil! Acının gölgesi, bedeni değil. Ama romana ait trajedinin, tarihin trajik romanının en derin yeri oradadır: acı bir gölgedir, beden değil; bizleri haykırtan ve Tanrı'nın gözyaşlarına boğulmasına neden olan en acı verici acıysa korkunun gölgesidir; zaman bedensel değildir. Kant bunun *a priori* (önsel) bir duyarlılık biçimi olduğunu söylerdi. Hayata dair ne tür bir hayal! Uyanmadan mı?

[Bu: "uyanmadan mı?" cümlesini şimdi ekliyorum, iki yıl önce yazıklarımı yeniden yazarken. Şu an, 1927'nin Haziran ayının ilk günlerinde, İspanyol Preatorian diktatörlüğün şiddetlendiği ve onu temsil eden külhanbeyinin sarhoşluk pisliğini İspanya'nın kucağına neredeyse her gün kustuğu bugünlerde, kült ve hadım edilmiş genç İspanyol aydınlarının Don Luiz de Gongora y Argote ve Gongorizm'e adadıkları *La Gaceta Literaria de Madrid*⁴ sayısı geçiyor elim. Bu sayıyı buralarda, dağlarımda, Gongora'nın "Prenelerin Yeşil Külü" (*Yalnızlıklar*, II, 759) olarak adlandırdığı bu yerde okuyor ve bu gençlerin "çok okyanusta az sular yükselttiğini" görüyorum. Susuz okyanus ise saf ya da kültürcü⁵ şiiirdir Neticede, "kanın sesleri ve kan aynı ruhtandır" (*Yalnızlıklar*, II, 19) bunlar benim anılarım, bu da benim bir romanın

4 Madrid Edebiyat Gazetesi (ç.n.)

5 Bkz: Gongora, "culterano, culteranizmo" (ç.n.)

nasıl oluşturulduğu üzerine anlatımım.

Ve gongorizm hakkında kötü konuşup onda şiirsel bir yan bulamadığımı söyleyen ben, gelin görün ki onun tutku bulunmayan, insan ıstırabına ait beden ve etin olmadığı, kandan gözyaşları bulunmayan yaradılış yani eylem olduğunu söylüyorum ve gongorizmin en korkunç, en şiir karşıtı olan tarafı olan bilgelik yönünden kazanmama müsaade ediyorum. Gongora düşünmedi ve "Deniz sağır değildir; bilgelik aldatır!" (*Yalnızlıklar*, II, 172) yazdı, işte apaçık ortada! O bir âlimdi, bir şiir profesörüydü, Cordobalı bir rahipti... Lanet olası mesleki deformasyon!

Mazzini'nin sanatçıların acıları hakkındaki yorumları İspanyالی genç aydınların Gongora'ya ithaf ettikleri sayıyla birleşince bana tüm bunları yazdırdı. Ama Tanrı'ya ve halka ait Mazzini bir vatanseverdi, bir vatan daştı, halktan bir adamdı, peki ya bu aydın gençler öyle mi? Kültürü medeniyetin ya da daha doğrusu edebin üstüne koymakla ne büyük hata ettiğimizi şimdi fark ediyorum. Yok, yok, her şeyden önce ve her şeyden öte edep!]

Biz iyisi mi son bir kez daha Jugo de la Raza'mızın hikâyesine geri dönelim.

Böylelikle onun bu vahim kitabı Paris'e getirmesini ve yaşamı haline gelen romanı okumayı bitirmenin korkunç problemiyle karşı karşıya kalmasını sağladım. Ya kitabı bitirip ölür ya da okumaktan vazgeçer ve yaşar, yaşar ve bunun sonucu olarak da yine

ölürdü. Öyle ya da böyle, bir şekilde ölüm; hikâyede ya da hikâyenin dışında. Kendisine yaşam vermenin bir yolu olarak da tüm bu yazdıklarımı içsel konuşmalarla ona söyletirdim:

"Bu delilikten başka bir şey değil... Kitabın yazarı benimle alay ediyor... Yoksa kendi kendisiyle alay eden kişi ben miyim? İyi de kitap bitince ve otobiyografik karakter ölünce neden benim de ölmem gerek? Neden kendi başıma hayatta kalmayayım? Hayatta kalıp cesedimi incelemek! Zavallı adamın az bir yaşamı kalana dek okumaya devam edeceğim, böylelikle kitabın sonunu tahmin etmeye yaklaştığımda onu yaşattığımı düşünerek yaşayacağım. Don Juan Valera yaşlanıp da gözleri görmez olduğunda onu ameliyat etmelerine karşı çıkıp şöyle demişti: "Eğer ameliyat olursam görme umudum kalmadan beni sonsuza dek, kalıcı bir şekilde kör edebilirler, öte yandan beni ameliyat etmelerine izin vermezsem hep bir ameliyat şansının bulunduğuna ve beni iyileştirebileceği umuduna tutunarak yaşayabilirim." Hayır, okumaya devam etmeyeceğim; uyurken kitabı yetiştirebileceğim bir yere, yatağımın hemen başına bırakacağım ve istersem onu okuyabileceğimi düşüneceğim ama okumayacağım. Böyle yaşayabilir miyim? En nihayetinde ben de herkes gibi bir gün öleceğim." [İspanyolcada yaygın olarak kullanılan bir ifade de *her tanrı ölür* der.]

Öte yandan Jugo de la Raza kitabı bitirmeden okumaya başlamıştır, oldukça yavaş, çok yavaş bir şekilde okuyarak, hece hece, harf harf, okurken bir önceki

cümlede duraksayıp aynı cümleyi defalarca okuyarak. Tıpkı yüz kaplumbağa adımı atıp doksan dokuz adım geri dönerek, sonra yeniden başlayıp aynı oranda geri dönerek ve hep bir sonraki adımın endişesiyle.

Jugo de la Raza'mın söylemesi için yerleştirdiğim bu sözcüklerin amacı da: tüm herkes ölür [ya da popüler İspanya'da söylendiği gibi, *her tanrı ölür*] söylemi söylenebilecek en hoyrat sözlerden biridir, tüm basmakalıp sözler arasında en yaygını, dolayısıyla da paradoksların en paradoksal olanıdır. Mantiği incelediğimizde bize öğretilen bir kıyaslama örneği: "Tüm insanlar ölümlüdür; Petrus bir insandır, dolayısıyla Petrus ölümlüdür," der. Ve mantık karşıtı olan anti-kıyasçılık olarak da "Mesih ölümsüzdür; Mesih insandır, dolayısıyla da tüm insanlar ölümsüzdür" der.

[Temel beyanatı bireysel bir terim olan bu anti-kıyasçılık ne evrensel ne de öznel, ama maksimum evrenselliğe ulaşır çünkü Mesih dirildiyse herhangi bir insan da dirilebilir veya popüler İspanyolcada söyleneceği gibi *her Mesih dirilebilir*, yaşamın trajik duygusu dediğim şeyin temelinde de bu anti-kıyasçılık bulunuyor ve Hristiyanlık ıstırapının özünü oluşturuyor. Bunları hepsi de ilahi trajediyi oluşturuyor.

İlahi trajedi! Orta Çağ inanırı olan Dante'ninki gibi değil! Ghibellino kanun kaçağı kendininkini *İlahi Komedy*a olarak adlandırdı. Dante'ninki komediydi, trajedi değil, çünkü onda umut vardı. *Cennet* bölümünün yirminci ezgisinde bu komedi üzerinde parlayan ışığı bizlere gösteren bir üçlü var. Cennet krallığının -İncil'de emredildiği üzere- ilahi takdiri

mağlup eden merhametli sevgiden ve canlı ümitten güç kaybettiğinin söylendiği kısım burası:

*Regnum coelorum violenza pate
da caldo amore, e da viva speranza che vince
la divina volontate.*⁶

Ve bu saf şiirden veya aydın bilgelikten daha fazla.

Canlı umut ilahi takdiri mağlup ediyor! Buna inanmaktır işte inanç, hem de şiirsel inanç! Her kim ölmeyeceğine imanla sarılır ve beklerse ölmez! Her hâlükârda ise Dante'nin mahkûmları hikâyede yaşıyor ve bu nedenle de onun cehennem cezası trajik değil, ilahi trajedi değil komedidir. Onlarla ilgili olarak, cehennem cezalarına rağmen gülümser Tanrı...

Kabalık! Yine de Mazzini'nin trajik yazışmalarındaki en trajik pasaj 30 Haziran 1835 tarihli olandır: "Tüm dünya ölür: Romagnosi öldü, Pecchio da, uzun zaman önce öldüğünü düşündüğüm Vittorello ise yeni öldü." Peki ya Mazzini tıpkı Proust gibi günün birinde kendine şöyle söylemiş midir: "Ben ki kendimi ölü sanıyordum, öleceğim."

Jugo de la Raza'mla ne yapacağım? Okur! Yazmakta olduğum gerçek bir roman, gerçek bir şiir, bir yaratım olduğundan ve size bir romanın, tarihi bir yaşamın nasıl anlatılacağını değil nasıl oluşturulacağını söylemekten ibaret olduğundan, senin edebi kaygılar içeren anlamsız ihtiyaçlarını tatmin

6 Cennetin krallığı, tesiri ilahi iradenin üstesinden gelen yakıcı arzuya ve canlı umuda teslim ol. (ç.n.)

etmek zorunda değilim. Kendi sonunu merak etmeden okuduğu romandaki karakterlerin sonunu bilmek için endişelenen okur merakının tatmin edilmesini hak etmez.

Anlatılması bir ihtimal g acılarıma gelince, Mazzini'nin 15 Temmuz 1834'te Grenchen'den Judit'e yazdıklarını söylüyorum: "Acılarımla artık şiire ait olduğunu sen söyleme diye benim söylemem gerek, aynen senin de isimlendirdiğin gibi, onlar bir suredir senin sylediklerinle tıpa tıp aynı..." Aynı yıla ait 2 Haziran tarihli başka bir mektuptaysa: "Onlara tuhaf gelen her şeyi şiir olarak adlandırdılar; şaire de hakikaten delirene kadar deli dediler; Tasso'yu delirttiler, Chatterton'un ve diğerlerinin intiharına neden oldular; lleri, Byron'u, Foscolo ve diğerlerini bile öğretilerini takip etmediklerinden dolayı sertçe eleştirdiler. Hor görülme cezası düşsün tepelerine! Acı çekeceğim ama ruhumdan geri dönmek istemiyorum; onları memnun etmek için kötü birine dönüşmek istemiyorum. şiir dedikleri şeyin benden koparılması beni kötü, çok kötü birine dönüştürür çünkü şiirin adının riyakrlıkla kötü ilişkilendirilmesinden dolayı her şeyden şüphe edilir oldu. Ancak her şeyi kendince görüp isimlendiren biri olarak şiir benim için erdemdir, aşktır, merhamettir, sevgidir, vatan sevgisidir, hak edilmemiş talihsizliklerdir, ayrıca benim için sensin, senin anne sevgin ve yeryüzünde kutsal olan her şey..." Mazzini'yi dinleyerek devam edemeyeceğim. Bunu okurken okurun yüreği fırtınada st üste binmiş bulutların üzerinden kara bir gökyüzünün düşüşü-

nü, güneş ışığında salınırken yara almış bir kartalın
çıgıllıklarını işitir

Şiir! İlahi şiir! Avuntusu bir ömürdür! Evet, şiir bun-
ların hepsidir. Aynı zamanda da siyasettir. Diğer bir
büyük kanun kaçağı, dışlanmışların hiç şüphesiz
en büyüğü Gibelinolu Dante'dir ve Dante olmuştur.
Hepsi bir yana, en üst derecede ve en derin, ege-
men şair, politikacı ve inanırdır. Politika, din ve şiir
onda ve onun için yalnızca içsel bir üçlemeydi. Va-
tandaşlığı, inancı ve hayali onu ebedi kıldı.

[Gelelim İspanya'nın aydın gençlerinin Gongora'yı
anmak için hazırladıkları ve alıp okuduğum *La Gace-
ta Literaria*'nın bahsi geçen sayısındaki gençlerden
biri olan Benjamin Jarnes'e. Bilgece düşünülmüş
"Harmanlanmış Altın ve Sıkılmış Nektar" başlıklı ma-
kalesinde bize şöyle söylüyor: "Gongora ne mavimsi
hayalin ışık oyunlarına ne de tutkunun titrek alevine
itiraz eder, itirazı sakın zekânın baki ışığıdır." O
entelektüeller buna şiir mi diyorlar yani? Hayal gücü-
nün ateşinden ve tutkunun alevinden yoksun bir şiir
mümkün mü? Madem öyle o harmanlanmış altınla
yapılan ekmekten beslensinler! Sonra da Gongo-
ra'nın "güzel bir dil icat edebilecek kadar güzel bir
hikâye ortaya koyamadığını" ekliyor. İyi de öyküsüz
bir dil ya da öykünün güzelliği olmadan ortaya konu-
labilecek dil güzelliği söz konusu mu?

Gongora'ya atfedilen tüm bu takdir gösterisi, ortaya
konulduğu koşullar yüzünden! Zavallı vatanımın için-
de bulunduğu durum yüzünden bana diktatörlüğe
hizmet eden bir kölelik takdiri gibi geliyor, itaatkâr

bir eylem ve elbette hepsi için diyemem ama bazıları için bir dileniş gibi geliyor bana. Kutladıkları tüm bu şiirler de bana yalandan öte gözüküyor. Yalan, yalan, yalan! Gongora'nın kendisi de bir yalancıydı. "Bilgelik aldatır" diyen adamın *Yalnızlıklar* isimli eseri nasıl başlıyor dinleyin de görün:

Çiçekli mevsimiydi yılın

Europa'nın yalancı hırsızının içinde bulunduğu...

Yalancı! Yalancı mı? Neden Europa'nın boğa kılığına girmiş Jüpiter tarafından çalınışının bir yalan olduğunu bize söylemek zorunda hissediyordu kendini? Bilge aydın, kurguladıklarının yalan olduğunu anlamamız için neden kendini zorunlu hissediyordu? Kurgu değil yalanlar. Peki ya, bir din adamı ve Roma Katolik Apostolik Kilisesi rahibi, aydın bir sanatçı olan o Mesih'e inanıyorsa halka sunduğu ayini kimin için yapıyordu? Yoksa kutsal ayin sırasında kutsandığında bir bilge olarak icrada bulunmuyor muydu? Hayal âlemimle ve Dante'nin tutkusuyla kalmayı tercih ediyorum.]

Siyaset yapmamamı tavsiye eden sefiller var. Korkudan, hem de harem ağalarına, güçten düşmüşlere, ölümlere ait korkudan başka bir şey olmayan sahte bir küçümsemeyle bahsediyorlar siyasetten ve kendimi kürsüme, araştırmalarım, romanlarıma, şiirlerime ve yaşamıma adamam gerektiği konusunda beni uyarıyorlar. Öğrettiklerimin, araştırmalarımın, romanlarımın ve şiirlerimin siyaset olduğunu bilmek istemiyorlar. Bugün, vatanımda asıl konu yüce ada-

let olan hakikat özgürlüğü için mücadele vermek, hakikati hiçbir şey dikte etmemiş olan diktatörlerin, zulmedicilerin en kötüsünden, ahmaklık ve güçsüzlükten, saf ve yönsüz güçten kurtarmaktır. Dante'nin sevgili oğlu Mazzini yaşamından bir şiir yarattı, Manzoni'den, D'Azeglio'dan, Grossi'den ya da Guerrazzi'den daha şiirsel bir roman yarattı. Lamartine ve Hugo'nun şiirlerinin büyük çoğunluğu ve en iyileri, onların şair oldukları kadar iyi de birer politikacı olmalarından kaynaklanıyordu. Peki ya hiç siyaset yapmamış şairler? Bunu yakından incelemek gerek ve her hâlükârda:

*non ragioniam di lor, ma guarda e passa.*⁷

Başkaları da var, en alçak olanlar, lakapta entelektüel olanlar, teknik bilgi sahipleri, bilgeler, filozoflar. Mazzini 28 Haziran 1835'de Judit'ine şöyle yazıyordu: "Bana gelince, sevdiğim tüm her şeye karşı hoşnutsuzlukla dolu bir halde, insanlara karşı tiksinti ve felsefe yoksunluğundan dolayı korkaklık toplayanlara karşı küçümseme besleyerek, tüm herkesin karşısında kendini beğenmişlikle ama acıyla, kendime, içinde bulunduğum ana ve geleceğe gücenerek, her şeyi bırakıyor ve bireyselliğime geri dönüyorum. Ellerimi öğretiler çamurunun dışında kaldırmayacağım bir daha. Gelecekte de devam edeceğini varsaydığım vatanım üzerindeki lanet onların tepesine düşsün!"

Öyle olsun! Öyleyse ben de lanet bilgelerin, İspanya'da ve İspanya'dan beslenen filozofların, sesini

7 Onlardan bahsetmek yerine bakıp geçelim. (ç.n.)

yükseltmek istemeyenlerin, alçakların yüzümüze tükürmesini gülerek karşılamamızı isteyenlerin, aşağılıktan da aşağı olanların, özgür olmanın ne işimize yarayacağını soranların tepesine düşsün diyorum. Onlar mı? Onlar ise... satıyorlar. Ortalık malları!

[Bu satırları yazdığımdan bu yana iki yıl oluyor ve henüz Tanrı'nın gazabına uğramadım, aksine bunları bana söyleten duyguları doğrulamam için bana gerekçe sundu. İspanya'da yozlaşma, başka bir deyişle aydınların yozlaşması devam etti. Primo de Rivera'nın İspanya'nın sivil ve ulusal vicdanının haysiyetini günbegün aşağıladığı resmi olmayan bildirimlere ses çıkarmayıp sansüre boyun eğiliyor. Saçma sapan şeyler hakkında konuşmaya da devam ediyorlar.]

Son kez demiş olmama, bu konuda daha fazla konuşmayacağımı söylemiş olamama rağmen bir kez daha Jugo de la Raza'ya geri dönüyorum. O uğursuz kitabın hep gözünün önünde ve elinin uzanacağı mesafede olmasından dolayı hissettiği kaçınılmaz kaygı yüzünden ve kitabı açmaya, yaşamına dair ıstırabı uzatmak için kitaba devam etmeye cesaret bulamadan tükenip tükenmediğini soruyordum kendi kendime. Bu yaşadıklarının onda bir *hemipleji* atağı ya da benzeri herhangi bir kazaya yol açıp açmayacağını soruyordum. İradesini, hafızasını ya da yaşama arzusunu kaybetmesine neden olmasa bile bir ihtimal bu yolla kitabı, romanı, yaşamını ve hatta kendini bile unutabilirdi. Vaktinden önce ölmenin başka bir yolu. Pek tabii ölmek için bir zaman varsa ve o zamanın dışında ölmek mümkünse.

Bu çözüm, gazeteci, eski cumhuriyetçilerden ve sonrasında Don Alfonso'nun başkanlığını yapmış Francos Rodriguez'in en son tasvirlerinin yapıldığı yazılarda çıktı karşıma. O bir *hemipleji* hastasıydı. Franco'nun başkanlık ettiği *Casa de la Prensa*⁸ derneğinin inşasında ilk taşın yerleştirmesi için kralı davet etmeye gittiğinde, saraydan Horacio Echevarrieta eşliğinde çıkarken resmedilmiş bir tasvir. Bir başkasında da kralın katıldığı tören sırasında onun yanında... İfadesi bedene yansıyan tüm dehşeti ortaya seriyordu. Ve yine, aksak ve kekeme bir şekilde canlı cenaze gibi saraya nakledilen bir diğer cumhuriyetçi Don Gumersindo Azcarate'yi de hatırlattı bana. Primo de Rivera ise, *Casa de la Prensa*'nin açılış töreninde, yaşamı boyunca tutarlı bir cumhuriyetçi olup gücünü tam bir vatandaş olarak kullanırken ölen, yaşarken ölen Francisco Pi y Margall'a övgüde bulunuyordu.

Jugo de la Raza'mın romanına verebileceğim bu çözümü düşünürken, bunları anlatmak için deneme yapmaktansa karımı ve çocuklarımı getirdim aklıma ve sonra öksüz bir şekilde ölmeyeceğimi, onların, oğullarımın babam ve kızlarımın annem olduğunu düşündüm. Ve günün birinde gelecek korkusu suretime düşerse, irade ve hafızamı kaybedersem, onların, oğullarım ve kızlarımın, babalarım ve annelerimin acı çekmeyeceklerini; diğerleri bana saygı göstermeyip beni kibirleri yüzünden affetmeseler de onların, bir gün tutkudan muaf tutulmamı istediğini

8 Basın Evi. (ç.n.)

ve bana övgüler sunulmasını istediğini yazacak –bu ölümden de kötü– o densiz trajedi, o gamsız canavar yüzünden acı çekmeyecekler. Peki ya bu eğer Dante'nin *İlahi Komeya*'sı gibi bir komediye.

[Okuyunca ve yeniden yazarken, kendimin de bir okuru olarak, bunun affedilmek istemediğime acınası bir şekilde etki ettiğinin farkına vardım. Luzbel'e⁹ özgü neredeyse şeytani bir kibir bu, “borçlarımızı affettiğin gibi bize borçlu olanların da borçlarını bağışla” sözüyle hiçbir ortak noktası yok. Çünkü eğer bizler bize borçlu olanların borçlarını bağışlıyorsak, kendilerine borçlu olduklarımız bizi neden affetmesin? Kavganın hararetiyle onlara karşı kaba sözler sarf ettiğim inkâr edilemez. Ama af bahanesiyle haksız yere, hak edilmemiş cezalar vermeleri ruhunun ekmeği ve şarabını zehirlemişti. Kraliyetin af ayrıcalığı diye adlandırdığı şeyle ilgili en tiksindirici olan –bazılarında birebir deneyim sahibiyim– kraliyet gücünü, sonrasında kin dolu bir af hayatı çektirmek ve sırf güç uğruna haksız yere cezaya çarptırmak için kullanması, adalet mahkemelerini defalarca ihlal etmesi ve onlara rüşvet vermesidir. Aynı zamanda krala asılsız iddialarla suçlamada bulunmanın, *lèse majeste*¹⁰, ağırlaştırdığı cezanın anlamsız yükü de buna hizmet ediyor.]

Küstahca ve alaycı olduğumu düşündürebilecek bu

9 Luzbel, lucifer, yani şeytanın cennetten düşmeden önceki adı. Anlamı ışık taşıyandır. (ç.n.)

10 Egemen olan hükümdar veya ülkeye karşı işlenen suç anlamına gelmektedir. (ç.n.)

itiraf, *İlahi Komedy*a daha doğrusu ilahi trajedi öğretim karşısında Jean Jacques Rousseau'nunkini karşıt tarafıma koyduğundan bazı okurlara sırf bir rol üstlendiğim için böyle davrandığımı, vatanseverlikten bir şey anlamadığımı, yaşantımın ciddi bir komedyası bulunmadığını söyleterek onları gücendirebilir. Ama bu alingan okuru gücendiren şey onun sırasıyla bir komedi, bir roman karakteri olması ve yaşamının rüyası ortasına yerleştirmek istediğim bir karakterden başka bir şey olmamasından kaynaklanıyor. Rüyadan, rüyasından bir hayat ortaya koyabilirse kurtarılmış olacak. Bir de ona ekstra dogal gerçeklik gibi görünen şey komedi ve romandan başkası olmadığından bu komedinin komedisi, romanın romanı oluyor; Kant'ın bulduğu Numen¹¹ ise verilebilecek en olağanüstü şey ve daha resmi olan da bulunan tözdür. Bir şeyin dibi onun yüzeyidir.

Jugo'nun romanını ne diye bitirelim ki? Bu roman ve oluşturulanların hepsi ve kişinin saymakla bitiremeyeceği diğer romanların hiçbirisi son bulmaz. Bitmiş olan, mükemmel olan ölümdür ve yaşam ölemez. Bitmiş roman arayanlar benim okurum olmayı hak etmiyor; çünkü öylesi daha beni okumadan bitik haldedir

Tuhaf ölümlerden hoşlanan okur, hassasiyetinin boşalmasını arayan sadist, *Tılsımlı Deri*'yi okuduğunda Rafael'in Paulina'yı ararken, "Paulina, gel! Paulina" deyip ardından "seni seviyorum, sana tapıyorum, seni arzuluyorum" diye ona seslenmesini ve Pauli-

11 Numen, *kendinde olan şey, gerçek bilgi.* (ç.n.)

na'yı kanepeye yarı çıplak düşerken görünce onu ölüm acıları içinde, kendi arzularının ıstırabında arzularan, ölüm çingırağının boğuk sesleri eşliğinde Paulina'yı koynundan ısırarak Rafael'e tutunan kızın ölümünü keyif veren spazmlarla okuyup bayılacağını hisseden okur! İşte o okur benden aynı biçimde kahramanımın acılarına son vermemi isterdi ama bu ıstırabı kendi içinde hissetmeyi başaramadıysa ben yazdıklarımı ne için uzatayım ki? Hem katlanmak istemediğim ihtiyaçlar da var. En iyisi bunu kendi başına halletsin, nasıl yaparsa yapsın, yalnız ve bir başına!

Bazı okurlar yazdıklarımı unutup bana yeniden soracak: "İyi de bu adamın sonu ne olacak? Hikâye onu nasıl yok edecek?" Peki ya sen okur? Senin sonun ne olacak? Sen eğer bir okurdan fazlası değilsen okuman bitince sonlanacak ve eğer bir insan, benim gibi bir adamsan, yani kendinin komedyeni ve yazarıysan, o zaman kendini unutmaktan korktuğun için okumamalısn.

Her sahneye çıkışında yalandan intihar eden bir aktörün hep en büyük alkışlar kopardığı ve bir kez, yalnızca bir ve son kez bunu teatral bir şekilde ama gerçekten yaptığında, demem o ki bir daha sahneye çıkamayacak şekilde gerçekten intihar ettiğindeyse ısıklara mazhar olduğu anlatılır. Kahkahalar ve gülümsemelere mazhar olsaydı bu daha trajik olur muydu? Kahkaha! Kahkaha! Lord Don Kişot'un trajik tutkusu! Pek tabii Mesih'in de! Bir ıstırap aracılığıyla güldürerek. "Eğer sen Yahudilerin kralıysan kendini kurtar" (Luka XXIII, 37).

“Tanrı ironi yapamaz ve aşk çok kutsaldır, öyle kutsaldır ki insan doğasına ait en saf olan ve bize O’ndan başka bir yerden gelmesinin imkânsız olduğu bir şeydir. Kısacası, ya Tanrı’nın var olduğunu inkâr etmektir saçma olan ya da ölümsüzlüğe inanmak.” İstiraptaki Mazzini 26 Haziran 1839’da Londra’da annesine –evet, annesine– yeryüzünden kesin bir şekilde göçmeden tam otuz üç yıl önce böyle yazmıştı. “Peki ya tarih Tanrı’nın kahkahasından başka bir şey değilse? Ve her bir devrim de onun kahkahasıysa? İlahi gözler kahkahayla ıslanırken gök gürültüsü gibi yankılanan kahkahalar.”

Her hâlükârda ve diğer her şeyi de göz önünde bulundurunca sırf bazı farazi okurları memnun etmek için ölmek istemem. Peki ya sen buraya kadar gelmeyi başaran okur, sen yaşıyor musun?

Devamında...

Yaklaşık iki yıl önce *Mercure de France* dergisinin 15 Mayıs 1926 tarihli sayısında Fransızca yayımlanan, bir romanın nasıl oluşturulacağı konulu anlatım böyle sonlanıyordu. Ama romanım, hikâyem, trajedim ya da nasıl adlandırılırsa o sonrasında devam etti ve pek tabii İspanya'mla tüm Avrupa'nın ve tüm insanlığın romanı, tarihi, komedyası veya tragedyası da. Romanımın olası acı sonu hakkında söyleyebileceğim şey şu ki insanlık romanının olası acı sonudur beni endişelendirmeye devam eden. Buna Batı'nın çöküşü ve medeniyetimizin sonunu da bir bölüm olarak dâhil ederek.

Carducci'nin "Mario Dağı'nda" isimli kasidesini bir kez daha hatırlatmama gerek var mı? Hani bize şu dizelerle seslendiği:

*"fırar eden sıcağın çağrılarına
bitap düşmüş Ekvator'un altında,
bir kadının tek sahip olduğu
hırpalanmış yavrular ve bir adam,
ölü ormanlarda, sıra dağlar arasında dimdik,
ah, Güneş, sen batarken,
muazzam gökyüzü üzerinde,
canlı, cam gibi gözlerle seni izlesinler!"*

Bu apokaliptik imgelem bana Corteline'de okuduğum, her ne kadar güldürücü gözükse de aslında çok korkunç bir diğerini hatırlattı. Bir gemide, Nuh'un yeni gemisinde, tüm dünyayı kaplayan yeni bir selde, insanların sonunun tasvir edildiği bir kaside bu. Son insanlarla beraber, son insanlık ailesiyle birlikte bir papağan biner gemiye; gemi batmaya başlar, insanlar boğulur ancak papağan en uzun direğin en uç noktasına tırmanır, direğin bu kısmı da suya batmaktayken papağan gökyüzüne doğru çığlıklar atmaya başlar: *"Liberte, Egalite, Fraternite!"*¹² Hikâye de böyle sonlanır.

Buna genellikle karamsarlık adı verilir Ancak bugün –4 Haziran 1927'de– hâlâ İspanya Kralı olan XIII. Alfonso'nun karamsarların izole edilmesi gerektiğini söylerken bahsettiği karamsarlık değildir bu. Bu yüzden de beni birkaç aylığına Fuerteventura Adası'na tecrit ettiler ki paradoksal karamsarlığım yurttaşlarımı kirletmesin. Bir nedene ve hatta bir bahaneye bile gerek duyulmadan götürüldüğüm o hapis ve tecrit-

12 Fransız İhtilali'nin simgesi olan "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" anlamındaki özdeyiş. (ç.n.)

ten sonra affedildim; affa itaat etmeden Fransa'ya gelip bir önceki anlatıyı yazdığım Paris'te kaldım ve 1925 Ağustos'u'nun sonlarında hayat romanımı devam ettirmek için Paris'ten buraya, Hendaye'ye geldim. Bir romanın nasıl oluşturulduğunu anlamaya devam edebilesin diye sana romanımın bu kısmını şimdi anlatacağım.

On iki gün boyunca zamanımı kaleme kâğıda dokunmadan ve oluşturulmakta olan bir romanın sonunun nasıl bitirilmesi gerektiğini düşünerek geçirdim ve şimdi bu on iki güne ait olan biteni yazıyorum. Çünkü artık bu romanı bitirmek, Jugo de la Raza'mı o vahim kitabı okumanın korkunç kâbusundan kurtarmak, Balzac'ın Rafael Valentin'ine ait romanı tamamlayışı gibi ben de bu romanın sonuna ulaşmak istiyorum. Bu sona ulaşabileceğime inanıyorum, Hendaye'de bulunduğum yirmi iki ayın sonunda bu romanı bitirebileceğime inanıyorum.

Ancak okur, burada kaldığım süre ve sınırdaki yaşadığım maceraları ayrıntılı olarak anlatmaktan doğal olarak vazgeçiyorum. Bunları size başka bir metinde anlatacağım. Ve o metinde Fransız Cumhuriyeti hükûmeti beni gözaltına alsın diye ve beni buradan çıkarmak için İspanya'nın tüm sefil diktatörlerinin manevralarına da değineceğim. Orada, İçişleri Bakanı Bay Schramek tarafından sınırdan uzak durmam için aldığım çağırışı çünkü burada bulunuşumun "içinde bulunduğumuz zaman diliminde" –6 Eylül 1925'te yazıyorum– birtakım zorluklar

yaratabileceğini; Fransa ile İspanya arasındaki iyi ilişkilere zarar verebilecek herhangi bir olaydan kaçınmak ve Fransız makamlarına verilen görevi kolaylaştırmak adına dikkat etmem gerektiğini anlatacağım. Ben de onlara, aynı zamanda o vakitler Bakanlar Kurulu Başkanı ve dostum olan Mr. Painleve'ye ve Don Alfonso'nun Fransa Cumhuriyetindeki Büyükelçisi Quinones de Leon'a da yazarak, ana vatanımın Bask bölgesinin bu köşesinden ve İspanya kapısından ayrılmayı reddettiğimi ileterek cevap vermiştim. Kısa bir süre sonra, 24 Eylül'de de, Bay Painleve adına Pau'dan beni görmeye ve ikna etmeye çalışmak için gelen kişi de yine Pyrenees-Atlantiques Valisi oldu. Yine reddettim. Böylelikle, uzaklaştırılmamın mümkün olmadığını önceden tahmin eden İspanyol diktatörlüğü de bir polis teşebbüsü başlattı. Luis Fenoll liderliğindeki İspanyol polisinin burada, Hendaye'deki bir atölyeden tabanca satın alıp bu tabancalarla Vera bölgesinden sınır hattına nasıl gittiğini, polislerin kaybetmesini planlayarak sözde bir komünist partiyle çatışma numarası yaptığını, polis kuvvetlerinin karşı karşıya geldiklerini ve eski sevgili dostum Yüzbaşı Don Juan Cueto'nun huzuruna getirildiklerini; polis lideri Fenoll'un İspanya'yı yöneten askeri Direktuar adına sınırda olay çıkarmak, daha doğrusu kışkırtmak adına ve sınırdan uzaklaştırılmaya zorlanmamı haklı çıkaracak bir komünist istilası düzenlemesi için "yüksek bir siyasi görevle" yetkilendirildiğini bildirdiğini anlatacağım. Gizli işleri polisin sakarlığı yüzünden ve onları açığa çıkardığı için şu an yargılanmakta olan Yüzbaşı Cueto'nun sadakati sayesinde başa-

rısızlığa uğradı, İspanya'nın yüzlerine bakılmayacak tiranları –onlara İspanyol demek bile istemiyorum– buna rağmen beni buradan çıkarma çabalarından vazgeçmediler. Bu mücadelenin çeşitli olaylarını bir gün anlatacağım. Şimdilik bu dışta kalan ve yaşan-tımın görünürdeki kısmı olduğunu söyleyebileceğim anlatıyı sonlandırmak için burada yalnızca şunu ek-lemek istiyorum. Bir aydan biraz daha uzun bir süre önce, geçtiğimiz Mayıs ayının 16'sında, Pau'dan, Pyrenees–Atlantiques valisinden, içişleri bakanın-dan gelen yazışmanın beni ilgilendiren evrakını bana verebilmek adına bir an evvel ofisine uğramam için benden ricada bulunduğu başka bir mektup aldım. Bense ona cevaben çok ciddi ve özel nedenlerden dolayı Hendaye'den ayrılamayacağımı belirterek ilgili yazıyı buraya göndermesini istirham ettim. Şu gün oldu ortada yazı falan yok. Yazılı olarak herhangi bir evrak iletmeye cesaret edemeyeceklerini iyi bildiğim-den bu olay da böyle kaldı işte, rüzgârın alıp uçurdu-ğu sözlere karşı da böyle direndim. Peki, ama yazı kalır mı? Sözcükler uçar gider mi? Yazının iskeleti olan harfler beden olan fiilden daha kalıcı bir öze mi sahiptir? Ve yine merkezde, içsel yaşamın derinlik-lerinde, Aziz Pavlus'un Efesliler III, 15'de belirteceği gibi “içsel adamda” romanımın ve hikâyemin ilğin-deyim. Beni bu anlatıya devam ettiren şey az evvel söylediğim gibi bir romanın nasıl oluşturulacağı.

Diktatörlerin aşağılayıp alçalttığı bu polis olaylarının altında, politika evet kutsal politika yatıyor ve ben onu burada, Hendaye'de, Bask vatanımın sınırın-daki bu köşede sürgündeyken taşımaya devam

ediyorum, bu dine dönüşmüş içsel bir siyasi yaşam ve siyasete dönüşmüş bir din, kısacası tarihsel bir ebediyet romanı. Ruhumun ebedi çocukluğunu bize tarih öncesi veya tarih altında onun ilahi özünün anlatıldığı denizin ebedi çocukluğuna dair imgelemde yıkamak için ara sıra Ondarraitz sahiline gidiyorum. Bazen de Bidasoa sınırını takip ederek Fransa'nın XIV. Luis'i ile IV. Felipe'mizin kızı İspanya prensesi Maria Teresa'nın evliliklerinin gerçekleştirildiği ve sanki böyle söylemekle bin yıllık dağları ortadan kaldırmak mümkünmüş gibi "Pirene Dağları artık yok!" anlaşmasının Aileler arasında imzalandığı Faisanes adacığının yanından geçiyorum, oradan da huzur dolu Biriatu köyüne gidiyorum. Biriatu'daki ufak kilisenin altında, yerel halkın orada İngiltere Kralı olmaya bir zamanlar aday olan, Don Pedro el Cruel de Castilla'ya yardıma giden Kara Prens Akitanya Dükü Ricardo Plantagenet'in gayrimeşru torunlarının yaşadığını anlattığı Muniorte çiftlik evinin karşısında kısa süre oturuyorum. İç savaşlarımızın anılarıyla dolu, sudan çok tarih akan Choldocoganya eteklerinden Bidasoa Vadisi'ni izliyorum. Ve sürgüne ait düşüncelerimi ana dağlarımızın gergin ve nemli havasıyla sarıp sarmalıyorum. Bazen, oradaki saatin üzerinde "her saat yaralar, sonuncusu öldürür" –*vulnerant omnes, ultima neceat*– yazılı Urrunya'ya kadar gidiyorum veya daha da ötedeki, ana kilisesinde XIV. Louis'in İspanya prensesiyle evlendiği Saint-Jean-de-Luz'a kadar. Başka zamanlarda da beni çocukluğuma götüren, beni kutsanmış çocukluğuma ve tarihi sonsuzluğuma geri döndüren Baiona'a

gidiyorum, çünkü Baiona bana çocukluğumu oluşturan ya da çocukluğumun oluşturduğu Bilbao'mun elli yıl önceki halini hatırlatıyor. Baiona Katedrali'nin ana hatları beni Santiago de Bilboa bazilikasına, bazilikama geri döndürüyor. Hatta ve hatta yanındaki anıtsal çeşme bile! Tüm bunlar da beni Jugo'mun romanının sonunu yazmaya yönlendirdi.

Jugo'm kitaba teslim olup kitabın sonunu okumak için bu vahim kitaptan feragat edecekti. Vahim kitaptan kaçmak için vatanına, çocukluğunun geçtiği ülkeye geri dönecek ve orada, henüz okuma yazma bilmediği, hâlâ bir kitap adamı olmadığı o yaştaki çocukluğunu, ebedi olarak çocuk kaldığı kendini bulacaktı. O çocukluk halindeyken de içindeki adamı bulacaktı. Çünkü Aziz Pavlus, Efeslilere Mektup'unun 14. ve 15. ayetlerinde şöyle söyler: “İşte bu yüzden, babalıkla alakalı her şeyle ilişkilendirilen Babam'ın önünde diz çöküyorum” –babalıkla alakalı her şey yerine vatanla alakalı her şey diye çevirsem de sorun olmayacaktır–: “Göklerde ve yeryüzünde, şanının zenginliğince, ruhuyla, içindeki adama gücüyle güç katsın diye...” Ve vatanında, ebedi vatanında, ebediyetinin vatanında bulunan içindeki adam, çocukluğuyla, duygusuyla –duygudan da ziyade aidiyetinin özüyle buluşunca, evlat olduğunu hissedip baba olduğunu keşfedecek. Başka bir deyişle içinde var olan babayı hissedecek.

Tam da bugünlerde takdiri ilahi diyebileceğimiz bir biçimde Johannes Hessen'e ait “Tanrı'nın Evladı” (*Gotteskindschaft*) başlıklı bir kitapçık geçti elime ve orada şöyle okudum: “Şundan dolayı açık olmam

gerekir ki bize her zaman ve her defasında inanan kişi çocuktur. Nasıl ki görmek görmeye ait bir işlevse, inanmak da çocuksu duyuya ait bir işlevdir. Ne kadar çocuksuluk sahibiysek kendimize inanmak için o kadar çok güce sahibiz.” Ve pek tabii Hessen, Aziz Matta İncili’nde (XVIII, 3) İnsanın Evladı, Babanın Evladı olan Mesih’in sözlerini bize hatırlatmadan da edemiyor: “Size açık konuşayım, eğer geri dönmezseniz ve çocuklar gibi olmazsanız cennet krallığına giremezsiniz.” “Eğer geri dönmezseniz,” diyor.

Ve çocuk, oğul, babayı keşfeder. Romalılara Mektup bölümünün 14. ve 15. ayetlerinde –ki Hessen de bunu hatırlatmadan geçemez– Aziz Pavlus bize “Tanrı’nın ruhu tarafından yönetilenler Tanrı’nın çocuklarıdır; korku duymak için bir kez daha esaret ruhu değil ondan alacağımız, aksine abba¹³, abba diye haykırarak evlatlık ruhudur tadacağımız. Yani baba! Okuma ve yazmaya başlamadan önce ne zaman “baba!” dediğimi hatırlamıyorum; bu geçmişimin sisli okyanusunda kaybolmuş sonsuzluğuma dair bir andır. Babam ben henüz altı yaşındayken öldü ve ona ait hafızamdaki tüm anlar silindi, yerini sanatsal ya da resimlerdeki yapay görüntülere bıraktı; bunlar arasında dagerreyotipi¹⁴ ile çekilmiş ve o daha genç bir delikanlıyken, henüz bir oğulken çekilmiş bir fotoğraf var. Onun tüm görüntüsü silinmekten ziyade okyanusun sisleri arasında dağınık bir şekilde duruyor, belirgin özelliklerini değil de ben daha çok kü-

13 Aramice baba anlamına gelen sözcük. (ç.n.)

14 Eski bir görüntü elde etme yöntemi. (ç.n.)

çük bir çocukken onun orada olduğu anı gözümde canlandırıyorum, dilin gizemi. Babamın ailesine ait Bilboo'daki evde bir kabul odası ve çocukların yalnızca cilalanmış zemini lekelemeden ya da sandalyelerin örtülerini buruşturmadan girmesine izin verilen ayinsel bir kutsal alan vardı. Tavanda, kişinin kendini ufacık ve deforme olmuş bir şekilde görebileceği aynadan bir küre asılıydı; duvarlardaysa İncil'e ait taş basması resimler vardı, bu resimlerden biri –onu sanki görür gibiyim!– Musa Peygamber'in bir kayadan su çıkarışını temsil ediyordu, tıpkı şimdi benim çocukluğuma ait bu hatıraları bir sonsuzluk kayasından çıkarışım gibi. Salonun hemen yanında gizemli ve esrarengiz bir karakter olan Marmota'nın saklandığı karanlık bir oda vardı. Yasak ve ayinsel kabul odasına girmeyi başardığım bir gün orada babamı buldum –baba!–, Mösyö Legorgeux isimli daha sonradan tanıyacağım bir Fransız'ın karşısındaki koltuğa oturmuş onunla Fransızca konuşurken beni kollarına aldı. Bunun benim çocuksu bilincim üzerinde ne gibi bir etkisi olabilirdi? –Sadece kurguladığım bu ana değinmek istemiyorum, her ne kadar hayal ile bilinç bir ve aynı şey olsalar da– babamın, özbeöz babamın bana tuhaf ve başka bir dünyadan gelen bir dille konuştuğuna şahit olmak bende gizemli ve esrarengiz bir dilde konuşan baba izlenimi bıraktı. O zamandan sonra da Fransızca benim için hep gizemin dili oldu.

Gizemli bir dil konuşan ve beni bizim dilimizde seven bir baba keşfettim. Peki, ama oğul babasını keşfeder mi? Oğlu keşfeden aslında baba değil midir? Bizdeki babalık mefhumunu ortaya çıkaran en

derinlerimizde bulunan aidiyet hissi midir yoksa en derinlerimizdeki babalık hissiyatının bizdeki aidiyeti olarak ortaya çıkarışı mıdır bu? Wordsworth hep “çocuktur insanın babası” demiştir, peki ama bizde geçmişe doğru bir aidiyet, bir devamlılık hissi ortaya çıkaran, geleceğe doğru bir süreklilikten kaynaklanan babalık hissi –ne zavallı bir sözcük– değil midir? İyi de geleceğe yönelik süreklilik, ardı sıra varoluş ya da üst varoluş hissinin yanında geçmişe, öncesinde bir varoluşa karşı hissedilen karanlık bir duygu yok mudur? Bu da yerliler, gelişim çağındaki bir halk ya da katılımcıları arasında inançtan ziyade doğum öncesine dayanan daha özel bir hayata ait yaşanmışlıklar ve deneyimler –daha doğrusu, birbirini takip eden yaşamlar– olduğunu açıklayacaktır. Bu tıpkı biz Batılılar arasında inancın, birçoklarında yaşanmışlığın, içsel deneyimin, arzunun, yaşamsal beklentinin ve ölümden sonra varolan bir yaşama duyulan inancın bulunmasına benzer. Peki, ama Hint yerlilerinin yöneldiği Nirvana rahim içi doğumsal hayattan, rüya görmeden yaşanan rüyadan farklı ama doğumdan önce ancak gebelikten sonraki bilinçsiz yaşam duygusuyla ilerlenen bir Nirvana mıdır? İşte bu yüzden kazara mistik bir deneyim hayal etmeye başladığımda buna doğmadan ölmek adını veriyorum, ölümse başka bir doğumdur. “Babamız, ruhumu senin ellerine bırakıyorum, diye haykırdı Oğul (Luka XXIII, 46) ölürken, doğmazken, ölüm doğumunda.” Başka bir İncil’e göre de (Yuhanna XIX, 30) şöyle haykırdı: “Tetelestai!¹⁵, yerine geldi!”

15 *Tetelestai*, Yuhanna’ya göre (19,30) İsa Mesih’in ruhunu teslim etmeden evvel söylediği son sözdü. Böylece ayetler O’nun

“Tamamlandı” deyip iç geçirdi ve başını eğerek
ruhunu Tanrı'nın ellerine bıraktı;
onu ışığa verdi;
böylece Mesih Çarmıhta doğdu;
ve doğduğunda zamanı geriye doğru hayal et-
mekteydi
beşiğinin üzerindeyken
Bethlehem'de öldüğü
tüm kötülüklerin ve tüm iyiliğin ötesinde.

“Tamamlandı!” ve “ruhumu senin ellerine bırakı-
yorum!” İyi de bu şekilde tamamlanan neydi? Bir
de bu şekilde Baba'nın yani Tanrı'nın ellerine bı-
raktığı o ruh neydi? Yerine getirmesi gerektiği eseri
tamamlandı ve onun eseri ruhu oldu. Bizim eseri-
miz kendi ruhumuz ve benim eserimse günbegün
ve asır asır oluşturduğum kendimim, tıpkı senin
anbean, şu an beni dinlerken oluşturduğun kendin
gibi. Çünkü benim sana yazdıklarımın daha çok
şeyden konuştuğum gibi senin de beni okumaktan
ziyade dinlediğine inanmak istiyorum. Bizler kendi
eserlerimiziz. Her bir kişi kendi eserlerinin evladıdır
 demiştir Don Kişot'un oğlu Cervantes, ben de bunu
tekrarlıyorum, peki ama kişi aynı zamanda eserinin
babası da değil midir? Don Kişot'un babası Cer-
vantes ise: Kavramsallaştırmaya gerek duymaksı-
zın kişinin kendi babası ve evladı olduğu yerde o
kişinin eseri kutsal ruhtur. Tanrı'nın kendisi Baba

yorumladığı gibi yerine getirilmiş, görevi sonuçlanmış; hayatının
anlamı ve varoluş nedeni sona erdi anlamına gelmektedir. (ç.n.)

olmak için kendisinin evlada dönüşmesi gerektiğini öğretti bize ve Baba olarak doğduğunu hissetmek için bir Oğul olarak ölmek üzere aşağı indi. Dördüncü İncil'de (XIV, 6) "Babaya Oğlu aracılığıyla gidilir" denir, (XIV, 8)'de ise "Oğlu gören Babayı da görür" der, Rusya'da ise Oğul'a "bizim küçük babamız İsa" diye hitap edilir.

Kendimle ilgili olarak şunu söyleyebilirim ki baba olana kadar, babalık özümü keşfedene kadar kendi evlatlık özümü, aidiyetteki sonsuzluğumu gerçek manasıyla keşfedemedim. Bu, içerideki adama, *ánthrōpos*¹⁶'a, baba ve oğula ulaştığımda gerçekleşti. O vakit kendimi bir oğul, oğullarımın oğlu ve çocuklarımın annesinin oğlu olarak hissettim. Yaşamın ebedi gizemi de budur işte. Balzac'ın "*Tılsımlı Deri*" kitabındaki korkunç Rafael de Valentin, arzularının boyunduruğunda tükenerek Paulina'nın kollarında ölür ve ıstırap sancıları içinde çökerek "seni seviyorum, sana tapıyorum, seni arzuluyorum..." der. Ama ne doğar ne de yeniden doğar çünkü orası romanın sonlandığı yer olan annenin, çocuklarının annesinin, kendi annesinin koynu değildir. Tüm bu anlattıklarımın sonradan Jugo üzerine yazdığım romanımın da evlat olan babalık ile ebeveyn olan babalık deneyimiyle sonlandırmam gerek.

Ama romana özgü başka bir yaşam daha var; başka bir roman. Etten değil de sözcükten olan, harfe dönüşmüş sözlerden. Ve bu aynı hikâyede olduğu gibi

16 Yunanca adam, yani insan anlamına gelen sözcük. (ç.n.)

sözcüklerle ya da aslında harflerle başlayan romandır çünkü iskelet olmadan et ayakta duramaz. İşte bu noktada eylem ve tefekkür, siyaset ve roman girer işin içine. Eylem derin düşünme gerektirir, derin düşünce ise aktiftir; siyaset kurgusaldır ve roman siyasettir. Benim zavallı Jugo'm Sen Nehri kıyılarında dolaşırken o uğursuz kitabı bulup okumaya başladığında ve oldukça saçma, insan dışı bir şekilde onun hakkında derin derin düşünen bir okura dönüşerek üzerinde eğildiğinde roman acı çekiyor ama roman oluşturmuyordu. Ve benim sana anlatmak istediğim, okur, bir romanın nasıl oluşturulduğu, kendi başına kendi romanını nasıl oluşturduğunu ve oluşturmanın gerektiği. İçerideki adam, içteki adam, okura, derin düşünceye dönüştüğünde eğer yaşıyorsa okur, okumakta, oluşturmakta, yaratmakta olduğu karakterin gözlemcisi olur; kendi eserinin gözlemcisine dönüşür. İçerideki adam, içteki adam –ki bu Nietzsche'nin sürü insani ve üst-insan olarak isimlendirdiğinden daha yücedir– okura dönüştüğünde yazarın kendisi yani aktör olur; bir roman okuduğunda romancı, tarih okuduğunda da tarihçiye dönüşür. İçteki adam, insan olan her bir okur ise okuduğunun ve okumakta olduğunun yazarıdır. Şu an burada okumakta olduklarını kendine söylüyorsun ve bunlar bana ait oldukları kadar sana da ait. Ve eğer böyle değilse o zaman okumuyorsun demektir. Sana Jugo'mun romanının, romanımın ve romanımızın nasıl bittiğini anlatmak istemediğimden dolayı küstahlıktan da fazlasını ettiğim için senden özür dilerim okur. Bunun için kendimden de özür diliyorum.

Beni anladın mı okur? Bu soruyu sana sormamın nedeniyse rastgele okuduğum ve okumayı henüz tamamladığım kitaplardan biri olan Nicaola Abbagnano'nun *Le sorgenti irrazionali del pensiero*¹⁷ isimli kitabına hemen atıfta bulunmak: "İdrak etmek yabancı düşüncenin mahremiyetine nüfuz etmek anlamına gelmez, bireysel ve yabancı yaşamların birleştiği gizli kalmış deneyimlerin kendine has düşüncede, kendine has gerçeklikte tercüme edilmesidir yalnızca." Ancak bu bir başkasının düşüncesinin içine nüfuz etmek anlamına gelmez mi? Hayatımın ve senin hayatının birleştiği gizli kalmış deneyimi kendime has düşünce içinde tercüme edersem ya da sen kendine has olana tercüme edersen okur, beraberce karşılıklı olarak birbirimizi anlamayı başarırız, bunun nedeni sen kendi düşüncenin mahremiyetine nüfuz ederken benim senin düşüncenin mahremiyetine nüfuz edişimden ve bunun ne senin ne de benim, aksine her ikimizin ortak düşüncesi olduğundan kaynaklanmaz mı? İçimdeki insanın, benim içsel insanımın senin içindeki içsel insana temas etmesi ve hatta onunla bir olması, böylelikle benim sende senin de bende yaşıyor olman değil midir bu?

Rastgele okuduğum kitapların içine seni bu şekilde dâhil etmeme şaşırma. Bu rastgele okumaların, elime rastgele geçen kitapların bana verdiği memnuniyet, tıpkı her öğlen, yemekten sonra burada, Hendaye'deki Grand Cafe'de diğer üç arkadaşla oynadığımız İspanyol *tute* kartlarının verdiği zevk

17 Düşüncenin irrasyonel kaynakları. (ç.n.)

gibi. Düşünce hayatının büyük ustası *tute*! Çünkü hayata dair problem rastgele gelişen şeylerden nasıl yararlanacağını bilmek, kırk kişi bir kafadan tek birine söylenirken bundan sıyrılma becerisine sahip olmaktır ki tesadüfler vesile olduktan sonra bunu ne *tute* kartlarındaki kral ya da atlar ne de birine söylenmek çözer. Montesinos, *Don Kişot*'ta ne de güzel demiş: "sabır ve karmak!" Kişotik bilgeliğin derin mi derin cümlelerinden! Sabır ve karmak! El ve göz az sonra tesadüfen ne olacağının beklentisinde. Sabır ve karmak! Ben burada, yaşantıma ait politik ve aynı zamanda dinsel bir romanla Hendaye'de, sınırda ne yapıyorum: sabır ve karmak! Problem bundan ibaret.

Sakın ola, okurum olarak bana size söz verdiğim gibi bir romanın nasıl oluşturulduğunu anlatmaktansa ortaya problemler, hem de en sorunlu meta-politik ve dinsel problemleri ortaya döktüğümü söyleme –ben zaten kendimin de bir okuru olarak bunu senin yerine dile getirmiş olayım–. Problem üzerinde bir süreliğine durdurmamızı ister misin? Helenistik bir dil bilimcinin romanı size açıklamasıyla ya da *problem* sözcüğünün etimolojisine dalmasıyla ilgili özrünü kabul edin. Problem sözcüğü eylemin sonucunu temsil eden *proballein* fiilinden türemiş bir isimdir, anlamı atmak veya ileri koymak, bir şey temsil etmektir ve Latince *proiicere* yani aksettirme, yansıtırma anlamındadır ki bu problem sözcüğünün aksettirme sözcüğüyle aynı anlama geldiğini gösterir. Peki ya problem neyin yansımasıdır? Eylemin! Bir bina projesi onun inşasının bir yansımasıdır.

Bir inşa, bir yaratım söz konusu olduğundaysa problemin analitik ya da çözümsel anlamda bir çare olduğunu farz edemeyiz. Çözüm oluşum sürecinde kavuşur. Başka bir deyişle, proje bir yol izlenirken, problem ise bir değişim sürecinde çözüme ulaşır. Ve problemler yalnızca eylemle çözüm bulurlar. Derin düşünce aktif olduğundan eylem derin düşünceseldir çünkü roman oluşturmada politika yapmanın ve politika yapmadan roman oluşturma mümkün olduğuna inanmak neye inanmak istediğini bilmemektir.

Perikles kadar büyük bir eylem siyasetçisi ve Machiavelli'ni hocası olan, bizlere Mora Yarımadası (Peleponnez) savaşlarını anlattığı tarihte "sonsuz dek!" evet ona ait bir ifade olan "sonsuz dek" söylemini miras bırakmış olan Thukidididis'dir. Thukidididis ve Perikles birbirlerini tamamlar. Tanrı beni Primo de Rivara'nın düşüncesiz maşası kral XIII. Alfonso ya da İspanya diktatörü olan Martinez Anido'yu bir Perikles'le, bir Kleon'la, bir Alkibiadis'le karşılaştırmaktan korusun. Ama ben, Miguel de Unamuno, onlara az şey yaptırıp söyletmedim ve bunların arasında da birçok safsata bulunmakta. Eğer onlar bunun benim eserim ve eylemim olduğunu düşünmemi, bunu benim düşüncemde oluşturmamı amaçlıyorlarsa ben de onların harekete geçmesini ve bir ihtimal düşünmesini başarabilirim. Böylelikle onlar da ben de yaşarız. İşte böyle, okur, sonsuz dek bir roman böyle oluşturulur.

Fransa ile İspanya sınırındaki Hendaye'de, Aşağı Pireneler'de, 17 Haziran 1927 Cuma günü tamamlanmıştır.

21 Haziran, Salı

Bitti mi? Ne abuk yazmışım bitti diye! Bir romanın nasıl oluşturulacağı üzerine bir roman bile olsa bir şeyin sona erdirilmesi mümkün mü? Yıllar önce, ilk gençlik ağlarımda Wagnerci arkadaşlarımın sonsuz melodiden bahsettiğini işitmiştim. Bunun ne demek olduğunu pek bilmiyorum ama asla sonu gelmeyen yaşam ve romanı gibi olmalı. Ve bir de tarih gibi.

Bugün *La Prensa de Buenos Aires*'in 22 Mayıs tarihli sayısı geçti elime, içinde Azorin'in Jacques de Lacretelle hakkında yazdığı bir makale var. Jacques de Lacretelle, Azorin'e "Ayrıca" başlıklı kendi yazdığı bir kitabı gönderdiğinden Azorin kitap hakkında yorumlarda bulunmakta. Bize Lacretelle'nin kendisinden değil kitabından bahsederek: "Bu kitap öfke başlıklı kısa bir romandan, yazarın söz konusu

romanı nasıl bir araya getirdiğini açıkladığı bir “Günlük” ve Ermenonville’deki Jean Jacques Rousseau anısını canlandırmak için adanmış felsefi ve eleştiri içerikli bazı sayfalardan oluşmakta.” J. de Lacretelle –ya da Lacretelle’nin– kitabıyla ilgili Azorin’in yazdığı bu makaleden daha fazlası hakkında bilgi sahibi değilim. Ancak yaşamına dair romanı nasıl yazdığını yani bir romana d n   en temsili hayatını bize açıklayarak yaşam tüketmiş Rousseau’nun anısına onu  a rı tıran bir yazarın kendi romanını nasıl bir araya getirdiğini yazmasını son derece derin ve anlamlı buluyorum.

Azorin şöyle devam ediyor:

“Tüm bu çalışmalardan en ilginç olanı hiç şüphesiz ismi ‘   ke G nl    ’ olandır, demem o ki g nbe  n olmasa da en azından belirli aralıklarla yazarın ellerinde bulunan romanın gelişimine dair aldığı notlar üzerine olan kısımdır. Bu tür başka bir günlük daha yazıldı kısa süre önce; nazik mi nazik ve son derece zarif Andre Gide’nin kendine ait bir roman hakkındaki oluşum ve süreci açıklamak için yazdığı kitaptan bahsediyorum. Bu türün yaygınlaşması gerek. Her bir romancı, kurgusal mekanizmasını tanıtmak için kendine ait bir roman vesilesiyle başka bir kitap yazabilir –gerçekçi ve otantik bir roman–. Ben bir çocukken –sanırım aynı tutkum halen devam etmekte– saatlere fazlaca ilgi beslerdim; babam ya da amcalarımdan biri bana kendi saatlerini gösterirlerdi, onları dikkatle inceler ve kulağıma yaklaştırır, aceleci ve ısrarcı tik–tak seslerini dinlerdim. Yelkovanın ağır

ağır ilerleyişini izler ve bu numunenin tüm dış kısmını gördükten sonra nihayet babam ya da amcam tırnak veyahut çakı aracılığıyla saatin dış kapağını kaldırır ve bana karmaşık, narin iç kurulumunu gösterirdi... Romanlarının mekanizmasını açıklamak, yazarken nasıl ilerlediklerini göstermek için günümüzde kitaplar hazırlayan romancıların yaptıkları aslında saatin kapağını kaldırmaktan ibaret. Bay Lacretelle'nin saati harikulade; makinesinde kaç adet saat taşı var kim bilir; hepsi parlatılmış ve ıslık ıslık. Onun üzerine derinlemesine düşünelim ve gözlemlediklerimizle ilgili bir şeyler söyleyelim.”

Yorumu hak eden şey:

İlk olarak, saat karşılaştırması çok yanlış kullanılmış ve “kurgusunun mekanizması” fikrine hizmet ediyor. Bir mekanizma kurgusu, mekanik bir kurgu, roman değildir ve olamaz. Bir roman, canlı olmak, hayatta olmak için mekanizma değil yaşamın kendisi gibi bir organizma olmalı. Saatin kapağını kaldırmanın bir faydası yoktur. Her şeyden önce, gerçek bir romanın, canlı bir romanın kapağı yoktur. İkinci olarak, gösterilmesi gereken şey bir makine değil yaşamın can atan, sıcak kanla dolu derinlikleridir. Ki bu dışarıdan gözlemlenebilir. Bu tıpkı surattan ve gözlerden anlaşılan öfkeye benzer ve herhangi bir kapağın kaldırılmasına ihtiyaç duymaz.

Saat tamircisi müşterisinin makineyi görebilmesi adına saat kapağını kaldırabilir ama romancı, okur romanın canlı organizmasının derinliklerinin kalp atışlarını hissetsin diye –ki bu romancının, yazarın

kendi derinliğıdir– herhangi bir şey kaldırmaya gereksinmez. Okurun derinlikleriye romancıyla yalnızca metin içinde özdeşleşir.

Öte yandan saatçi saatin mekanizmasını refleksif ve kritik bir biçimde tanır ama romancı kendi romanının kuruluşunu bu şekilde bilebilir mi? Bunu öğrenebileceğimiz bir kapak varsa romancının kendi için de bir kapak var demektir. En iyi romancılar romanlarına ne koyduklarını bilmez. Bir romanı nasıl yazdıklarını anlatmak üzere bir günlük tutuyorlarsa bunun nedeni kendilerini keşfetmek istediklerindendir. Günlük, otobiyografi, itiraf yazan Aziz Augustinus, Rousseau, Amile gibi adamlar yaşamlarını kendilerini arayarak geçirdiler –Tanrı'yı kendilerinde arayarak–, onların günlükleri, otobiyografileri ya da itiraflarıysa bu arayışa dair deneyimlerden başka bir şey değildi.

Yaşamlarıyla mı? Onsuz de değil! Çünkü mahrem, en derinlerdeki, kurgusal olan yaşam okurlarının yaşamında devam etmekte. Aynı daha önce başladığı şekilde. Mahrem, en derinlerdeki kurgusal yaşamımız her birimizle başladı da ondan mı? Ben bununla ilgili zaten bir şey söylemiştim ve söylenmiş şeyin tekrar edilmesine gerek yok. Yine de, neden olmasın? Tekrarlamak, günlükteki itiraf eden adama dair bir özellik. Kendine ait her bir gün aslında aynı gün olduğundan.

Bir günlüğün eline düşmeye görün! Amiel gibi günlük tutmayı başaran adam bir günlük adamı olur, onun için yaşar. Artık günbegün düşündüklerini yazmaz günlüğüne aksine yazmak için düşündüklerini geçirir. Ve en derinde bu ikisi de aynı şey değil midir?

Kimileri insan kitabı ve kitap insanı diye bu kavramlarla oynar durur ancak kitaba ait olmayan bir adam var mıdır? Okuma yazma bilmeyenler bile birer kitap insanıdır. Her bir insan, gerçekten insan olan insan, yazılı ya da sözlü bir efsanenin evladıdır. Ve efsane-den yani romandan öte bir şey yoktur.

Kısacası, bir romanın nasıl oluşturulduğunu anlatan romancı aslında bir romancının, yani bir insanın nasıl olduğunu anlatmaktadır. Herhangi bir saatin kapağını kaldırmak zorunda olmaksızın insani, ebedi ve evrensel derinliklerini sergiler. Saatin kapağını kaldırma dedikleri şeyse tam manasıyla romancı olmayan edebiyatçılara aittir.

Saat kapağıymış! Çocuklar bir oyuncak bebeğin içini deşer, özellikle de içinde bir mekanizma varsa bağırsaklarını görme isteğiyle, içinde ne olduğunu görmek için yaparlar bunu. Bir de oyuncağın, kuklanın, insancığın nasıl çalıştığını anlamak için onun içini deşmek ve saat kapağını açmak gerekir. Peki, ama tarihten bir adamın, gerçek bir adamın, yaşam dramına ait bir aktörün, bir roman karakterinin nasıl çalıştığını anlamak için ne yapmalı? Bunlar içsel derinliklerini yüzlerinde taşır. Ya da başka bir deyişle içi dışı birdirler ve biçimleri onların dip kısmıdır. Gerçek bir tarihsel insanın her bir ifadesinin otobiyografik olmasının nedeni de budur işte. Buna ek olarak gerçek bir tarihsel insanın kapağının olmaması da buradan kaynaklanır. Samimiyetsiz olsa bile. Çünkü içsel derinliklerini ifadelerinde en çok taşıyanlar ikiyüzlü olanlardır. Kapakları vardır ama bu kapak camdandır.

30 Haziran, Perşembe

Les Nouvelles Litteraires'te yayımlamak için halktan insanlarla sohbetler eden –benimle de böyle bir röportaj yapmıştı– Federico Lefevre'nin, seksen beş yaşındaki genç delikanlı Jorge Clemenceau'ya anılarını yazmaya karar verse nasıl olur diye sorduğunu ve Clemenceau'nun da ona şöyle cevap verdiğini okudum: “Asla! Hayat yaşamak içindir anlatılmak için değil!” Ama yine de Clemenceau uzun, Kişotik yaşamında bir kalem gerillası olarak hayatını anlatmaktan başka bir şey yapmadı.

Hayatı anlatmak onu yaşamanın bir yolu ve belki de bu yollardan en derin olanı değil midir? Amiel özel hayatını anlatarak yaşamadı mı? Günlüğü onun hayatı değil miydi? Eylem ve derin düşünce arasındaki bu zıtlık ne zaman sona erecek? Eylemin derin

düşünce ve derin düşüncenin eylem olduğu ne zaman anlaşılacak?

Yapılmış olan var, yapılan var. Kanonik Latince versiyonuna göre Tanrı'nın görünmezliğine yapılmış olan aracılığıyla ulaşılır –*per ea quae facta sunt*, bu Aziz Pavlus'un Yunanca orijinalinden çok uzak değil (Romalılar I, 20)– ama bu doğanın yoludur ve doğa ölüdür. Tarih yolu da vardır ve tarih canlıdır; tarihin yolu da Tanrı'nın görünmezliğine, onun gizemlerine, onun yapmakta olduklarına ulaşmaktır, *pere a quae fiunt*. Şiirler aracılığıyla değil –ki bu Paulist felsefeye ait kesin bir ifadedir– şiirsellik aracılığıyla; kavrayış aracılığıyla değil anlayış veya daha da doğrusu niyet –doğru bir niyet– aracılığıyla. Uzantımız ve yoğunluğumuz zaten bulunmakta, niyet ve uzunluğumuz neden olmasın?

Yaşantımı şimdi ve burada anlatarak yaşıyorum. Şimdi ve buradan kasıt onu sonsuzluğun sarıp sarmalaması ve bir araya getirmesi gibi zamanın art arda gelmesini sürdüren ve birleştiren anda olanlarla ilgilidir.

3 Temmuz, Pazar

Bugün Orta Çağ felsefesinde mistisizmin tarihini okurken Aziz Augustinus'un *İtiraflar*'ında kendisinin kendi için bir problem haline geldiğini söylediği bir cümleye rastladım (10. Kitap, 33,50): *mihi quaestio factus sum*; problemden bahsedildiği için bunun *quaestio* olarak çevrilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ben de kendime ait bir probleme, bir meseleye, bir projeye dönüştüm. Bu nasıl çözülür? Projeyi temel alıp güzergâh çizerek, problemi temel alıp varılacak noktayı belirleyerek, mücadele ederek. Böylelikle, medeni bir şekilde mücadele ederek, kendi içimde bir problemmişçesine, bir meseleymişçesine içimde derinleşerek kendimden içime doğru yayılmak için odaklanıp öteye geçecek ve tarihteki mevcut Tanrı'ya ulaşmayı başaracağım.

XII. yüzyılın mistiği olan Hugo de San Victor, Tanrı'ya yükselmek için kendi içine dalması ve sadece kendi içine dalması değil kendinin ötesine geçip en derine inmesiyle bunu tarif edilemez bir şekilde gerçekleştireceğini ve en içsel, en yüce ve ebedi olanın orada onun en yakınında olduğunu dile getirmiştir. *"In intimis etiam seipsum transire"* Ben de kendimin ardı sıra, içimden geçerek, bu çöl deneyiminden İspanya'mın Tanrısına ulaşıyorum.

4 Temmuz, Pazartesi

Artık ailem geldiği ve onlarla beraber yaz aylarında otel dışındaki bir villaya taşındığım için bazı bildik ailesel alışkanlıklara geri döndüm ve işlerimden arta kalan vakitlerde burada, Fransa'da *patience* (sabır) olarak isimlendirdikleri iskambil¹⁸ kâğıtlarıyla kendimi eğlendiriyorum.

En sevdiğim iskambil oyunu, çok olmasa bile oyuncuya hesaplaması için belirli bir pay bırakan. Kartlar dikey olarak beşerli sekiz sıra halinde dizilir –veya yatay olarak sekizerli beş sıra halinde, pek tabii yatay bir düzlem üzerinde yatay ve dikey sözcüklerinin anlamlarını yanlış kullansak da–. Önemli olan dört

18 İskambilden kasıt Fransızcası *Solitaire* veya İspanyolcası *Solitario* olan kâğıt oyunudur, bu sözcük aynı zamanda "yalnız olan" anlamına gelmektedir. (ç.n.)

dikey sırada kalan 32 kartı yüksekten düşüğe koyup alttaki kartlardan itibaren as ve iki numaralı kartlar çıkarmayı başarmak, bir de aynı takımdan iki kart birbirini takip etmeyecek tabii. Örneğin bir karo beşlisi karo yedilisinin takip etmemeli, aksine diğer üçü yani maça, kupa ya da sinek gelmeli. Sonuç kısmi olarak nasıl başladığınızla ilintili; kısacası rastlantıların nasıl değerlendirileceğini bilmek gerek. Tarihteki yaşam sanatı da bundan başka bir şey değil.

İyi oynanan oyun ahlaki vicdanın kaynağıdır. Kurallarına, normlarına bağlı kalarak oyunu en titiz normatif bilinçle, canlı bir görev duygusuyla takip ederken, oyunu oynarken yarattığım yasaya itaat ediş sessiz bir müziğin usulca yaşamakta ve oluşturmakta olduğum hikâye üzerine derin düşüncelerimi sarıp sarmalaması gibi. Ve ben kupa, maça, karo ve sinek kartlarını yönetirken kral, ülkemin preatorian diktatörleri, cellatları ve yargıçlar, piskoposları ve diktatörlük yalanının tüm iskambil oyuncularını ben daha farkına bile varmadan bilincimin derinliklerine iniyor. Ben de oyuna dalıp rastlantısal bir şekilde şansıma oynuyorum. Olur da işe yaramazsa kartları tekrar karıştırıp karıyorum. Bu da bana büyük bir zevk veriyor.

Başka bir düzlemdeyken iskambil kâğıtlarını karıştırmak denizin dalgalarının sahildeki kumlara vurdukça kırılmasını izlemek gibi bir şey. Her ikisi de bize tarihteki doğadan ve özgürlükteki tesadüften bahsediyor.

Oyunun sonuca ulaşması zaman alınca ve kazanmak için hile yapmayınca sabırsızlanmaya başlıyorum. Bu da bana, İspanya'nın tarihi oyununun çö-

zme ulaşmasını beklememi, çözümü için sabırsız davranmamayı, bir diğerk iskambil ve sabır oyunu olan yaşamda kâğıtları karıp sabırla beklemek gerektiğini öğretiyor. Günler denizin dalgalarının gelip gidişiyle aynı şekilde geçip gidiyor; insanlar gelip gidiyor –bazen önce gidip sonra geliyorlar– tıpkı iskambil kâğıtlarının gidiş gelişleri gibi ve biz bu gitgele tarih diyoruz. Orada, uzakta, ben bilinçli bir şekilde duymasam da sınırdaki denizin müziği sahilde yankılanıyor. İspanya kıyılarını yalayıp gelen dalgalar orada kırılıyor.

Peki ama iskambil kâğıtlarındaki düzene ait dört safın lideri olan papaz, kız ve vale ellerinde kılıçları, altınları, sopaları ve kadehleriyle bana ne öneride bulunuyorlar! Kanun ve nizam!

5 Temmuz, Salı

İskambil kâğıtlarını ve tarihi düşünmeye devam ediyorum. İskambil bir şans oyunu. İyi bir matematikçi bir oyunun çıkma olasılığının olup olmadığını hesaplayabilir. İki kişi eğer oturup kendi oyunu sonuca erdirmek için yarışırda, aynı oyunda aynı yüzde şanslarında çözüm elde etme olasılıkları bulunması oldukça doğaldır. Yine de oyunlar aynı süre içerisinde en çok oyun bitirenden yana olur. İyi bir iskambil oyuncusunun avantajı onun daha hızlı oynaması değil elindeki oyunun çözümü olmadığını anlar anlamaz vazgeçmeyi bilmesidir. Oyuncunun üstünlüğünü ortaya koyan üstün şans sanatı yeni bir oyuna başlayabilmek için zamanında elindeki oyunu terk etmeye karar vermekten ibarettir. Bu politikada da yaşamda da böyledir.

6 Temmuz, Çarşamba

Nulla dies sine linea yani başkaları için bir şeyler yazmadan sonsuza dek bir gün bile geçmesin –özellikle de kişi kendisi için yazmadan– benim düşeceğim durum da bu mu olacak? Sonsuza dek kendisiyle ilgili, öyle anlaşıyor. İşte bu insanın günlükten düşmesidir. Düşmek mi? Nedir ki düşmek? Çöküşten, kötüye gidişten bahsedenler bunu daha iyi bilir. Çünkü çöküş anlamındaki sözcük *ocaso* veya *ocassus*, ölüm anlamına gelen *occidereden* gelir, bu da *cadere* yani *caer* kısacası düşmek fiilinin bir türevidir. Düşmek ölmektir.

Bu da bana romancıların modeli olan Flaubert'in çöküşünde sonsuza dek düşüşteyken onu o yapan iki ölümsüz kahramanı hatırlatıyor. *Mektuplar* (*Correspondance*) isimli romanı çok başarılıdır! Bouvard

ile Pecuchet'ten bahsediyorum. Bu ikisi evrensel ruhun tüm köşelerini dolaştıktan sonra kendilerini kâtiplerin ellerine teslim eder. Jugo de la Raza'nın romanını, onun o vahim kitabı okumayı bırakıp kendini yalnızlığa adanması ve yaşam kitabının bitmesini tek başına beklemesini sağlayarak bitirmek daha iyi olmaz mıydı? Yaşam ya da bir yol olan hikâye hat-
tına ait kitabı.

Yol ve vatan, tıpkı skolastik mistiklerin dediği gibi, tarih ve durugörü. Ancak, bu ikisi birbirinden farklı şeyler mi? Yol zaten vatan değil mi? Göksel ve ebedi olan, bu dünyaya ait değil de dünyaya gelişimizin nedenini günbegün sorguladığımız Tanrı krallığına ait olan ve oraya geri dönmeyi dilediğimiz vatan, o değil midir yol olmaya devam eden?

Daha ne diyeyim, "*Cennette olduğu gibi yeryüzünde de senin arzun olsun!*" veya Dante'nin dediği gibi:

*In la sua volontade e nostra pace.*¹⁹

Cennet III, 85.

*E pur si muove!*²⁰

Ah ah, savaşız barış var mıdır?

19 Huzurumuz onun takdirindedir. (ç.n.)

20 Yine de dönüyor! Dünya'nın Güneş etrafında döndüğü iddiasından vazgeçmeye zorlanmasının üzerine Galileo'nun söylediği iddia edilen cümle. (ç.n.)

7 Temmuz, Perşembe

Yol, evet, gidiş yolu olandır yaşam, onu yalnız başına geçmek de romana eş değerdir. Ama yalnızlar yalnızca kendileri için yalnızdırlar; başkaları onlara dâhil olamaz. Bu yalnızlar yolunun ardı sıra bulunan vatansa bir yalnızlık vatanıdır– yalnızlık ve boşluk vatanı. Bir roman nasıl oluşturulur, iyi bir soru ama roman ne için ve neden oluşturulur diye sorulması daha doğru olur. Bir roman ne için veya neden oluşturulur? Romancı olmak için. İyi de ne için romancı olunur? Okura dönüşmek, kişinin okurla bir olmasını sağlamak için. Ve kişi ancak ve ancak hem romancı hem de romanın okuru olduğunda her ikisi birden radikal yalnızlıklarından kurtulmayı başarabilir. Bir olmayı başarır başarmaz da güncellenir ve güncellenerek ebedileşirler.

Aziz Bonaventura ve Assisili Francesco gibi Orta Çağ mistikleri ışık anlamına gelen *lux* ile *luz*; ışık aksı ve ateş anlamındaki *lūmen* ile *lumbre* arasındaki farkı diğerlerinden daha iyi vurgulamışlardır. Işık anlamındaki *luz* sözcüğü kendi içinde kalır; ateş anlamındaki *lumbre* ise iletişim kurandır. Bir insan ışık yayabilir –parıldayabilir, aydınlatabilir– ve kendi kendini aydınlatabilir.

Bir ruh ışıldar ancak bizi aydınlatmadığını göz önünde bulundurduğumuzda onun parıldayıp parıldamadığını nasıl bilebiliriz? Işıldayan insanlar var deriz, bunu sıklıkla kullanırız. Ve ışıldayanlar bunu kendilerini memnun ettiği için yapar; ışıldamak için, kendilerini göstermek için ortaya çıkarlar. Işıldayan kendini bilir mi? Ara sıra. Çünkü başkalarını aydınlatmaya ilgi göstermediğinden kendi kendini de aydınlatamaz. Ama sadece ışıldamakla kalmayıp aynı zamanda başkalarını da aydınlatanlar kendi kendilerini aydınlatarak ışıldarlar. Kimse kendini diğerlerini tanımak için özen gösteren birinden daha iyi tanıyamaz. Bilmek de sevmek olduğuna göre ilahi bir ilke olan, *kendini sevdiğin gibi sev komşunu* deyimini, *komşunu sevdiğin gibi sev kendini* olarak değiştirmek daha uygun olacaktır.

Ruhunu kaybettikten sonra tüm dünyayı kazanmanın sana ne yararı olur acaba? Böyle işte, ama yine de dünyayı kaybedeceksen ruhunu kazanmaya çalışmanın yararı ne? Dünya sözcüğü yerine insan cemiyetini, insan topluluğunu yani ortak toplumu koyalım.

Bakın o zaman günümüz romanında din de siyaset de nasıl bir noktada birleşiveriyor. Tanrı'nın krallığı –veya Aziz Augustinus'un dile getirilmesini istediği şekliyle Tanrı'nı şehri– hem siyasi hem de Tanrısal din anlamında bir şehirdir.

Bense burada, sürgünde, İspanya kapısında bir mübaşir gibi ışık saçıp kendime ışımak yerine diğerlerini aydınlatıp bu yolla kendimi aydınlanmak, bizim romanımızı, hikâyemizi, İspanya'mızın tarihini anlatmak için buradayım. Ve kendimi aydınlatmaktan kastım, sevgili okurum, yalnızca beni değil hepimizde bulunan beni, bizim “ben”imizi aydınlatmak. Biz ile “ben”imiz aynı anlama gelmiyor malesef.

Biçare Primo de Rivera ışıldadığını sanıyor ama aydınlatıyor mu? Kaba ve mecazi bir anlamda evet, aydınlatıyor denebilir ama onda aydınlatmaktan başka her şey mevcut. Kimseyi de aydınlattığı falan yok. O yanardöner bir alev, kendi dibine gölge düşüremeyecek küçük bir ışık.

1927, Hendaye

**KE
TE
BE**

Exlibris dizisinin ondördüncü kitabı,
"Roman Nasıl Oluşturulur?" Harun Tan'ın kapak tasarımı
ve Nilgün Sönmez'in iç tasarımıyla gerçekleştirilmiş,
10 punto Helvetica Neue dizilen
metin, 80 gram Holmen kağıda, 1000 nüsha
numaralı olarak basılmıştır.

Bu kitabın 200 nüshası numarasız olarak, kitabın
yazarları ve yayınevi için, satış dışı tutulmuştur.

“Bir roman nasıl oluşturulur, iyi bir soru ama roman ne için ve neden oluşturulur diye sorulması daha doğru olur. Bir roman ne için veya neden oluşturulur? Romancı olmak için. İyi de ne için romancı olunur? Okura dönüşmek, kişinin okurla bir olmasını sağlamak için. Ve kişi ancak ve ancak hem romancı hem de romanın okuru olduğunda her ikisi birden radikal yalnızlıklarından kurtulmayı başarabilir. Bir olmayı başarır başarmaz da güncellenir ve güncellenerek ebedileşirler.”



K E T E B	ROMAN NASIL OLUŞTURULUR MIGUEL DE UNAMUNO	 9 786257 587662
KİTAP NO	DİZİ ADI	
531	EXLIBRIS	